

KU LEUVEN

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

Academiejaar 2017 – 2018

De vergoedingsgrondslagen voor familiale zorgverhoudingen

Lacunes in het gemene recht en opkomst van de zorgovereenkomst

Promotor: DR. A.L. VERBEKE

Begeleider: T. DELAMEILLIEURE

Masterscriptie, ingediend door

Laura REYNDERS

bij het eindexamen voor de graad van

MASTER IN DE RECHTEN

KU LEUVEN

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

Academiejaar 2017 – 2018

De vergoedingsgrondslagen voor familiale zorgverhoudingen

Lacunes in het gemene recht en opkomst van de zorgovereenkomst

Promotor: DR. A.L. VERBEKE

Begeleider: T. DELAMEILLIEURE

Masterscriptie, ingediend door

Laura REYNDERS

bij het eindexamen voor de graad van

MASTER IN DE RECHTEN

SAMENVATTING

Vanwege de intergenerationele solidariteit, komt het steeds vaker voor dat een kind de zorg voor zijn/haar ouder op zich neemt. Deze zorg kan verschillende vormen aannemen, zoals huishoudelijke taken, sociale taken, verzorgende taken, enzovoort. Wanneer de ouder extreem zorgbehoevend is, kan het kind ervoor kiezen om de ouder bij hem/haar te laten inwonen. Het lijkt niet meer dan billijk dat het kind in die gevallen een vergoeding krijgt voor deze zorgprestaties. Indien er echter geen regeling is getroffen, valt men terug op het gemene recht. In België, Nederland en Engeland en Wales zijn er verschillende wetsbepalingen die mogelijks als vergoedingsgrondslag kunnen dienen. Allereerst kan het kind zich baseren op een aantal algemene wettelijke bepalingen, met name de natuurlijke verbintenis, de verrijking zonder oorzaak en de zaakwaarneming. Daarnaast zijn er ook twee specifieke wetsbepalingen die meer gericht zijn op de familiale context. Ten eerste kan het kind een vergoeding krijgen voor de bijdrage in de huishouding en/of het beroep van de ouder. Deze regeling geeft het kind recht op een billijke vergoeding lastens de nalatenschap. Ten tweede kan er een vergoeding verschuldigd zijn op grond van een onderhoudsaanspraak. Ten slotte kan het kind zich eventueel beroepen op een stilzwijgende zorgovereenkomst.

Gelet op de rechtszekerheid is het aangewezen dat de ouder en het kind onderling een schriftelijke zorgovereenkomst opstellen. Dit is een consensuele, wederkerige overeenkomst waarbij het kind zich verbindt om bepaalde zorgtaken te verlenen en de ouder zich verbindt om een bepaalde vergoeding te betalen. Belangrijk is dat zorgovereenkomsten allesomvattend zijn en overeenstemmen met de realiteit. Het grote risico is immers dat andere erfgenamen bij de vereffening-verdeling van de nalatenschap trachten de zorgovereenkomst te betwisten en aan te voeren dat het een vermomde schenking is. Vandaar heb ik een model zorgovereenkomst opgesteld (cf. bijlage 7). Dit model dient als vertrekpunt voor de ouder en het kind, waarna zij zelf kiezen welke zorgtaken verschuldigd zijn en welke vergoeding hiertegenover staat.

De zorgovereenkomst kan ten slotte ook de vorm aannemen van een erfovereenkomst. Deze erfovereenkomst kan ofwel een specifiek voorwerp hebben, ofwel een algemene draagwijdte. Afhankelijk van de vorm zullen er andere voorwaarden en formaliteiten nageleefd moeten worden. Het nadeel in vergelijking met de gewone zorgovereenkomst is dat in dit geval de overeenkomst steeds in een notariële akte moet worden gegoten.

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	1
HOOFDSTUK I. SITUERING VAN HET ONDERWERP	4
HOOFDSTUK II. VERGOEDINGSGRONDSLAGEN IN DE HYPOTHESE DAT ER GEEN REGELING IS OMTRENT DE VERGOEDING	7
<i>Afdeling I. Algemene wettelijke regeling</i>	7
§1. De natuurlijke verbintenis	7
A. Begrip natuurlijke verbintenis	7
B. Afdwingingsmogelijkheden natuurlijke verbintenis	9
C. Vergoeding op basis van de natuurlijke verbintenis	11
§2. Verrijking zonder oorzaak	12
A. Begrip verrijking zonder oorzaak	12
B. Toepassingsvoorwaarden voor de verrijking zonder oorzaak	14
C. Personen die aangesproken kunnen worden	21
D. Vergoeding op basis van verrijking zonder oorzaak	22
§3. Zaakwaarneming	24
A. Begrip zaakwaarneming	24
B. Toepassingsvoorwaarden voor zaakwaarneming	25
C. Vergoeding op basis van zaakwaarneming	31
<i>Afdeling II. Specifieke wettelijke regeling</i>	32
§1. Vergoeding voor bijdrage in huishouding en/of beroep	32
A. Begrip ‘uitgesteld loon’	32
B. Illustraties in het kader van familiale zorgverhoudingen	38
§2. Vergoeding op grond van onderhoudsaanspraak	41
A. Begrip ‘onderhoud’	41
B. Toepassingsvoorwaarden family provision	46
<i>Afdeling III. Stilzwijgende zorgovereenkomst</i>	48
HOOFDSTUK III. VERGOEDINGSGRONDSLAGEN IN DE HYPOTHESE DAT ER WEL EEN REGELING IS OMTRENT DE VERGOEDING	51
<i>Afdeling I. Zorgovereenkomst als overeenkomst onder bezwarende titel</i>	51
§1. Begrip zorgovereenkomst en wettelijke regeling	51
§2. Inhoud en einde van de zorgovereenkomst	54
§3. Overeenkomst onder bezwarende titel	56

§4. Model zorgovereenkomst in het kader van familiale zorgverhoudingen _____	57
<i>Afdeling II. Zorgovereenkomst als vorm van contractuele devolutie</i> _____	60
§1. Begrip erfovereenkomst en wettelijke regeling _____	60
§2. Erfovereenkomsten met algemene draagwijdte _____	62
§3. Erfovereenkomsten met een specifiek voorwerp _____	68
§4. Erfovereenkomst en familiale zorgverhoudingen _____	70
BESLUIT _____	72
TANTE KAAT BESLUIT _____	75
BIBLIOGRAFIE _____	78
BIJLAGE 1. VOORBEELD ZORGOVEREENKOMST MET UITGESTELDE BETALING – NOTARIËLE	
AKTE _____	97
BIJLAGE 2. VOORBEELD ZORGOVEREENKOMST – ONDERHANDSE AKTE _____	100
BIJLAGE 3. VOORBEELD ZORGOVEREENKOMST – NOTARIËLE AKTE (2) _____	103
BIJLAGE 4. VOORBEELD ZORGOVEREENKOMST – NOTARIËLE AKTE (3) _____	105
BIJLAGE 5. VOORBEELD ZORGOVEREENKOMST – NOTARIËLE AKTE (4) _____	106
BIJLAGE 6. VOORBEELD ZORGOVEREENKOMST – NOTARIËLE AKTE (5) _____	109
BIJLAGE 7. MODEL ZORGOVEREENKOMST _____	111

LIJST VAN BIJLAGEN

1. **Bijlage 1.** Voorbeeld zorgovereenkomst met uitgestelde betaling – notariële akte;
2. **Bijlage 2.** Voorbeeld zorgovereenkomst – onderhandse akte;
3. **Bijlage 3.** Voorbeeld zorgovereenkomst – notariële akte (2);
4. **Bijlage 4.** Voorbeeld zorgovereenkomst – notariële akte (3);
5. **Bijlage 5.** Voorbeeld zorgovereenkomst – notariële akte (4);
6. **Bijlage 6.** Voorbeeld zorgovereenkomst – notariële akte (5);
7. **Bijlage 7.** Model zorgovereenkomst.

INLEIDING

1. **KADERING VAN DE PROBLEMATIEK: VERGRIJZING EN MANTELZORG** – In de huidige maatschappij gaan vergrijzing en mantelzorg hand in hand. De levensverwachting van mensen is over de jaren heen gestegen, maar ook de gezondheidsrisico's zijn het grootst in de hogere leeftijdscategorieën. Ouderen blijven op hun oude dag liefst in de eigen woning, maar hebben vaak nood aan een helpende hand. Hierdoor vergroot de vraag naar thuiszorg en mantelzorgers. Daarnaast biedt mantelzorg een antwoord op de hoge kosten van de formele zorginstellingen.¹ Mantelzorg is niet beperkt tot familieleden, maar omvat bijvoorbeeld ook de zorg door vrienden of burens. De enige vereiste is dat de zorgverstrekker optreedt omwille van de sociaal-emotionele band met de zorgbehoevende.² Onderzoek toont aan dat mantelzorgers alomtegenwoordig zijn. In Vlaanderen treedt ongeveer één op vijf Vlamingen op als mantelzorger.³ In Nederland betreft het zelfs één op drie Nederlanders.⁴ Van alle mantelzorgers zorgt 40% van hen voor een ouder of schoonouder.⁵ In Engeland en Wales zijn er ongeveer 5,8 miljoen mantelzorgers, waaronder 50.000 kinderen die zorg dragen voor een ziek of gehandicapt familielid.⁶
2. **FOCUS VAN DE MEESTERPROEF** – In deze meesterproef ligt de focus op de relatie tussen kinderen en hun zorgbehoevende ouders. Het is aannemelijk dat kinderen zich geroepen voelen om te zorgen voor hun ouders wanneer deze zelf dagdagelijkse taken niet langer kunnen uitvoeren. Omwille van de intergenerationele solidariteit verwachten kinderen hier vaak geen compensatie voor, maar de zorg kan toch zware gevolgen met zich meebrengen. Bij intensieve of langdurige zorg kunnen de kosten hoog oplopen en is er bovendien een grotere kans dat het kind inkomen

¹ D. BENEKEN, "Mantelzorg: smeerolie of gouden schroef?" in J. VAN VLIET en J. JUKEMA (eds.), *Perspectieven op ouder worden en de sociale professionals*, Amsterdam, Boom Lemma, 2014, (303) 304 (economische waarde van mantelzorg wordt geschat tussen 4 en 7 miljard euro); B. SLOAN, *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 12 (economische waarde van 87 biljoen pond per jaar); B. VAN DEN BERG, W.B.F. BROUWER en M.A. KOOPMANSCHAP, "Economic valuation of informal care. An overview of methods and applications", *Eur. J. Health Econom* 2004, (36) 36.

² R. DEBLAUWE, K. RUTS, I. STEVENS, J. STREMERSCHE, J. VERSTRAETE en I. VERSTRINGE, "Wat als...?" in I. STEVENS (ed.), *In goede en kwade dagen. Financiële zorgvragen*, Antwerpen, KnopsPublishing, 2016, (21) 170; B. VAN DEN BERG, W.B.F. BROUWER en M.A. KOOPMANSCHAP, "Economic valuation of informal care. An overview of methods and applications", *Eur. J. Health Econom* 2004, (36) 37.

³ J. VANDEURZEN, *Nabije zorg in een warm Vlaanderen. Vlaams Mantelzorgplan 2016-2020*, http://www.jovandeurzen.be/sites/jvandeurzen/files/Vlaams%20Mantelzorgplan_0.pdf, 15.

⁴ M. DE KLERCK, A. DE BOER, I. PLAISIER, P. SCHYNS en S. KOOIKER, *Informeel hulp: wie doet er wat? Omvang, aard en kenmerken van mantelzorg en vrijwilligerswerk in de zorg en ondersteuning in 2014*, Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, 2015, 41.

⁵ D. BENEKEN, "Mantelzorg: smeerolie of gouden schroef?" in J. VAN VLIET en J. JUKEMA (eds.), *Perspectieven op ouder worden en de sociale professionals*, Amsterdam, Boom Lemma, 2014, (303) 304.

⁶ P.L. EAST, "Children's Provision of Family Caregiving: Benefit or Burden?", *Child Development Perspective* 2010, (55) 55; B. SLOAN, "Reversing Testamentary Dispositions in Favour of Informal Carers" in B. HACKER en C. MITCHELL (eds.), *Current Issues in Succession Law*, Oxford, Hart Publishing, 2016, (189) 190.

verliest doordat hij/zij de zorg niet kan combineren met een voltijdse job (cf. infra). Uit bovenstaande blijkt de maatschappelijke relevantie van deze meesterproef. Hoewel niet alle mantelzorgers een vergoeding wensen voor hun zorg, is het bestaan van een mogelijkheid tot vergoeding toch een meerwaarde. De kosten kunnen immers hoog oplopen en bij verregaande zorg kan er eveneens een impact zijn op de verdienmogelijkheden van de mantelzorger. De ouder kan bovendien zijn dankbaarheid uiten door een vergoeding te geven. In deze meesterproef bespreek ik enerzijds de mogelijke vergoedingsgrondslagen in de hypothese dat ouder en kind onderling niks geregeld hebben. In dat geval valt het kind terug op de wettelijke bepalingen. Anderzijds komt eveneens de situatie aan bod waarin ouder en kind samen een zorgovereenkomst opstellen en zelf bepalen welke vergoeding verschuldigd zal zijn.

3. **ONDERZOEKSVRAAG** – Op basis van het voorgaande luidt de onderzoeksvraag als volgt: “Op welke grondslagen kunnen afstammelingen die de zorg waarnemen voor hun ouders zich beroepen om na het overlijden van de ouder een vergoeding te krijgen lastens de nalatenschap?”

Tante Kaat vraag: Welke grondslag bestaat er voor kinderen om na het overlijden van hun ouder een vergoeding te krijgen voor de zorg die zij gegeven hebben aan hun ouder?

Deze vraag wordt opgesplitst in drie deelvragen:

- a) Welke rechtsfiguren in het nationaal recht kunnen gebruikt worden om een vergoeding te bekomen?
 - b) Welke voorwaarden moeten vervuld zijn om aanspraak te maken op een vergoeding? Hoe vult de rechtspraak deze voorwaarden in en hoe bepaalt de rechtspraak de omvang van de vergoeding?
 - c) Welke regelingen kunnen ouder en kind zelf treffen? Hoe ziet zo een regeling er idealiter uit?
4. **RECHTSVERGELIJKING** – Ik heb ervoor geopteerd om het Belgisch recht te vergelijken met het recht van Nederland enerzijds en van Engeland en Wales anderzijds. Enerzijds kies ik voor Nederland omdat het Nederlands Burgerlijk wetboek voorziet in een specifieke vergoedingsgrondslag. Deze grondslag kent een vergoeding toe aan het kind dat zorg gedragen heeft voor de ouder via het erfrecht (zgn. uitgesteld loon). Anderzijds komen Engeland en Wales aan bod omdat zij niet werken met een voorbehouden erfdeel maar met een onderhoudsaanspraak. Daar bestaat een specifieke regeling, zgn. *family provision*, die het kind toelaat om na het overlijden aanspraak te maken op de nalatenschap. Daarnaast waren beide landen interessant om

te vergelijken met België op vlak van de algemene wettelijke regeling en op vlak van de erfovereenkomsten. Tot slot heb ik deze landen eveneens gekozen omwille van pragmatische redenen, met name wat de taal betreft.

5. **LEESWIJZER** – In het eerste hoofdstuk wordt het onderwerp gedefinieerd en gekaderd. Het tweede hoofdstuk focust op de hypothese dat ouder en kind onderling geen regeling hebben getroffen. In dat geval valt men terug op het gemene recht. Enerzijds zijn er een aantal algemene wettelijke bepalingen die mogelijks soelaas kunnen bieden. Er wordt achtereenvolgens ingegaan op de natuurlijke verbintenis, de verrijking zonder oorzaak, de zaakwaarneming en de stilzwijgende zorgovereenkomst. Meer concreet bespreek ik de voorwaarden van deze rechtsfiguren en hoe ze kunnen worden aangewend in het kader van familiale zorgverhoudingen. Anderzijds ligt de focus op specifieke wettelijke bepalingen waarop het kind beroep kan doen. Ik licht twee specifieke regelingen toe. Ten eerste is het mogelijk om een vergoeding te vragen voor de bijdrage die het kind geleverd heeft in de huishouding en/of het beroep van de ouder. Ten tweede kunnen de onderhoudsaanspraken aanleiding geven tot vergoeding. Naast de hypothese dat er geen regeling is getroffen, is het mogelijk dat er wel een zgn. zorgovereenkomst werd gesloten. Deze hypothese wordt besproken in hoofdstuk III. De zorgovereenkomst kan twee vormen aannemen. Allereerst kan de zorgovereenkomst gesloten worden als een overeenkomst onder bezwarende titel. Nadat ik dieper ben ingegaan op deze zorgovereenkomst, stel ik zelf een model voor op basis van de rechtsleer en praktijkvoorbeelden. Daarnaast kan er eveneens een erfovereenkomst, oftewel een overeenkomst over de nalatenschap, gesloten worden. Erfovereenkomsten kunnen betrekking hebben op een specifiek voorwerp, maar in sommige gevallen ook op de gehele nalatenschap. Beide soorten worden besproken en vervolgens gekaderd binnen de familiale zorgverhoudingen. Ik eindig mijn meesterproef met een besluit waarin de belangrijkste punten worden samengevat en een antwoord wordt gegeven op de onderzoeksvragen.

HOOFDSTUK I. SITUERING VAN HET ONDERWERP

6. **DEFINITIE VAN HET BEGRIP** – Familiale zorgverhoudingen, oftewel mantelzorg, betreft de situatie dat een naast familielid de zorg op zich neemt voor een zorgbehoevende persoon.⁷ Een definitie van het begrip mantelzorger staat in artikel 2 van het decreet van 3 maart 2004: “*een persoon die vanuit een sociale en emotionele band één of meerdere personen, niet beroepshalve maar meer dan occasioneel, helpt en ondersteunt in het dagelijkse leven wanneer de zelfzorg ontoereikend blijkt*”⁸. De mantelzorg moet onderscheiden worden van de gebruikelijke zorg. Dit is “*de normale, dagelijkse zorg die partners of ouders en inwonende kinderen geacht worden elkaar onderling te bieden*”⁹. Voor deze zorg vraagt men normaliter geen vergoeding aangezien dit voortvloeit uit onder andere de onderhoudsplicht.
7. **IMPACT VAN FAMILIALE ZORG** – Ouderen die worden geconfronteerd met fysieke en psychische beperkingen moeten vaak een beroep doen op zorg vanwege familieleden.¹⁰ Deze zorg kan beperkt zijn tot hulp bij enkele eenvoudige huishoudelijke taken, maar de zorg kan ook uitgroeien tot dagdagelijkse, intensieve zorg waarbij de ouder in sommige gevallen zelfs inwoont bij de verzorger.¹¹ Het is mogelijk dat een kind deze zorgen op zich neemt, maar dit brengt heel wat gevolgen met zich mee. Het kind draagt immers de kosten van bijvoorbeeld voeding, huisvesting, eventuele verbouwingswerken en verzorging.¹² Bovendien wordt in sommige gevallen de beroepsloopbaan (tijdelijk) stopgezet wat resulteert in een inkomensverlies.¹³ De impact op het leven van het kind is dus niet te onderschatten. Daarnaast is dit een veelvoorkomende bron van ruzies bij de verdeling van de nalatenschap: een kind heeft gezorgd voor de ouder en de belangen en het vermogen van die ouder behartigd, terwijl andere kinderen niet dezelfde opofferingen

⁷ K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 313.

⁸ Art 2, 8° Decr.VI. 3 maart 2004 betreffende de eerstelijnsgezondheidszorg en de samenwerking tussen de zorgaanbieders, BS 20 april 2004, 23160.

⁹ I. LASEUR, “Mantelzorg in het civiele aansprakelijkheidsrecht: wel of geen vergoeding?”, *L&S* 2008, (5) 5.

¹⁰ J. VERSTRAETE en R. DEBLAUWE, “Wat als je je zorgbehoevende ouder bij jou in huis neemt en financiële steun vraagt aan je broers en zussen?” in I. STEVENS (ed.), *In goede en kwade dagen. Financiële zorgvragen*, Antwerpen, KnopsPublishing, 2016, (182) 182.

¹¹ K. HABERKERN en M. SZYDLIK, “State care provisions, societal opinion and children’s care of older parents in 11 European countries”, *Ageing & Society* 2010, (299) 300; L.S. NOELKER en R.W. WALLACE, “The Organization of Family Care for Impaired Elderly”, *Journal of Family Issues* 1985, (23) 24.

¹² I. LASEUR, “Mantelzorg in het civiele aansprakelijkheidsrecht: wel of geen vergoeding?”, *L&S* 2008, (5) 5-6; A. VANDEWIELE, “Het (notarieel) zorgcontract. Zal het u een zorg wezen? Bespreking en modellen”, *T.Not.* 2008, (364) 365; J. VERSTRAETE en R. DEBLAUWE, “Wat als je je zorgbehoevende ouder bij jou in huis neemt en financiële steun vraagt aan je broers en zussen?” in I. STEVENS (ed.), *In goede en kwade dagen. Financiële zorgvragen*, Antwerpen, KnopsPublishing, 2016, (182) 182.

¹³ E.K. ABEL, “Family Care of the Frail Elderly: Framing an Agenda for Change”, *Women’s Studies Quarterly* 1989, (75) 75; M. OLDHAM, “Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France”, *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 164; J. VERSTRAETE en R. DEBLAUWE, “Wat als je je zorgbehoevende ouder bij jou in huis neemt en financiële steun vraagt aan je broers en zussen?” in I. STEVENS (ed.), *In goede en kwade dagen. Financiële zorgvragen*, Antwerpen, KnopsPublishing, 2016, (182) 182.

hebben gemaakt.¹⁴ Dit kan zorgen voor frustraties en ruzies waarbij het kind dat zorg heeft gedragen een vergoeding uit de nalatenschap wil bekomen voor deze zorg terwijl de andere kinderen de noodzaak van een vergoeding niet inzien.

8. **PLICHT TOT VERZORGING VAN DE OUDER** – Zowel Nederland als België kennen een wettelijke onderhoudsplicht van het kind ten aanzien van de ouder. Elk kind moet instaan voor het levensonderhoud van zijn/haar ouders indien die ouder behoeftig is. Dit is een wederkerige verplichting, wat inhoudt dat ook de ouders levensonderhoud verschuldigd zijn aan hun behoeftige meerderjarige kinderen.¹⁵ In principe is dit een financiële verplichting, maar de verplichting kan in natura worden uitgevoerd indien het kind niet in staat is om de onderhoudsverplichting te betalen. De ouder kan er ook mee instemmen om het onderhoud in natura te voorzien. In natura betekent allereerst dat de ouder gaat inwonen bij het kind en het kind vervolgens de kosten daarvan alsook het onderhoud van de ouder op zich neemt.¹⁶ Daarnaast vervult het kind de onderhoudsplicht eveneens door maaltijden te koken, boodschappen te doen of dagelijks op bezoek te gaan en aldaar de ouder te verzorgen. Er is eveneens sprake van een uitvoering in natura indien het kind een derde betaalt om de zorg op zich te nemen.

Naast de wettelijke onderhoudsplicht bestaat er een natuurlijke verbintenis tot verzorging in hoofde van het kind. Deze natuurlijke verbintenis houdt in dat het kind zich moreel verplicht voelt om te zorgen voor de ouder wanneer de ouder zorgbehoevend is.¹⁷ Een natuurlijke verbintenis is in principe pas juridisch afdwingbaar vanaf het vrijwillig uitvoeren of erkennen van deze verbintenis (cf. infra). Kenmerkend voor deze natuurlijke verbintenis is dat ze enkel betrekking heeft op occasionele zorg. Het kind is met andere woorden niet verplicht om in te staan voor alle

¹⁴ J.H. LIEBER, “De erfovereenkomst om ruzie te voorkomen”, *FJR* 2017, (12) 12.

¹⁵ Art. 205 en 207 BW; Art 1:392 NBW.

¹⁶ Art. 210 BW; Art. 1:398, eerste lid NBW; R. BARBAIX, “Zorgovereenkomsten” in A.L. VERBEKE en F. BUYSSSENS (eds.), *Notariële actualiteit 2015-2016*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (19) 19-20; R.L.M.C. JANSSEN, “Salaire différé”, *WPNR* 2007, (981) 985; F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 564-565; F. SWENNEN en L. VERHAERT, “De care shift: ouderenzorg en/in intergenerationele solidariteit”, *T.Fam.* 2015, (27) 29; F. TAINMONT, “Quel est l’impact successoral de la prestation gratuite de services au sein de la famille?” in C. DECLERCK en W. PINTENS (eds.), *Patrimonium 2017*, Brugge, die Keure, 2017, (369) 380.

¹⁷ R. BARBAIX, “Zorgovereenkomsten” in A.L. VERBEKE en F. BUYSSSENS (eds.), *Notariële actualiteit 2015-2016*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (19) 19-20; C.H. STEIN, V.A. WEMMERUS, M. WARD, M.E. GAINES, A.L. FREEBERG en T.C. JEWELL, ““Because They’re My Parents”: An Intergenerational Study of Felt Obligation and Parental Caregiving”, *Journal of Marriage and Family* 1998, (611) 612-613; F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 562; F. SWENNEN en L. VERHAERT, “De care shift: ouderenzorg en/in intergenerationele solidariteit”, *T.Fam.* 2015, (27) 31; F. TAINMONT, “Quel est l’impact successoral de la prestation gratuite de services au sein de la famille?” in C. DECLERCK en W. PINTENS (eds.), *Patrimonium 2017*, Brugge, die Keure, 2017, (369) 380.

zorgbehoeften van de ouder op grond van een natuurlijke verbintenis.¹⁸ Dit is van belang omdat er slechts een recht op vergoeding bestaat voor de verschafte zorg indien het verdergaat dan de occasionele zorg die verschuldigd is omwille van de natuurlijke verbintenis.

9. **OPLOSSINGEN VOOR DE ONBILLIJKHEID VAN HET WETTELIJK ERFRECHT** – Als er geen regelingen zijn getroffen en de ouder laat kinderen na, dan krijgen zij elk een gelijk deel in België en Nederland.¹⁹ In Engeland en Wales kan de ouder de gehele nalatenschap aan anderen toebedelen zonder dat de kinderen automatisch recht hebben op een deel. Indien de ouder daarentegen niets heeft voorzien, krijgen de kinderen wel een deel van de nalatenschap op basis van de default-regeling.²⁰ Deze regelingen bieden geen billijke oplossing in het kader van familiale zorgverhoudingen. Het lijkt onbillijk te zijn dat alle kinderen recht hebben op eenzelfde deel uit de nalatenschap of zelfs geen enkel recht hebben terwijl één kind alleen heeft ingestaan voor de verzorging van de ouder.²¹ Als de erflater zelf geen maatregelen heeft genomen, bijvoorbeeld door een testament op te maken, rijst de vraag of er een andere manier bestaat voor het kind om toch nog een vergoeding te bekomen. Hierna worden enkele rechtsfiguren besproken die een vergoedingsgrondslag kunnen bieden. Belangrijke vermelding hierbij is dat de Europese rechtsstelsels vertrekken vanuit de idee dat er een recht op vergoeding bestaat wanneer iemand kosten maakt ten behoeve van iemand anders. De *common law* daarentegen hanteert als uitgangspunt dat kosten gemaakt ten behoeve van iemand anders, zonder dat er een plicht was om op te treden, geen recht op vergoeding doen ontstaan. Op dit uitgangspunt worden wel uitzonderingen aanvaard, met name wanneer er een juridische relatie van nabijheid bestaat tussen de partijen.²²

¹⁸ K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 318-319; R. BARBAIX, “Zorgovereenkomsten” in A.L. VERBEKE en F. BUYSSSENS (eds.), *Notariële actualiteit 2015-2016*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (19) 19-20; F. SWENNEN en L. VERHAERT, “De care shift: ouderenzorg en/in intergenerationele solidariteit”, *T.Fam.* 2015, (27) 31; T.J. MELLEMA-KRANENBURG, “Hoe wenselijk is het salaire différé?”, *TE* 2007, (76) 78.

¹⁹ R. BARBAIX en A.L. VERBEKE, *Kernbegrippen erfrecht en giften*, Brugge, die Keure, 2012, 32-35; R. BARBAIX en A.L. VERBEKE, *Beginselen erfrecht*, Brugge, die Keure, 2013, 74-80; R. BARBAIX, *Handboek familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 450-455; E.W.J. EBBEN en M.J.P. SCHIPPER, *Erfrecht voor de praktijk*, Apeldoorn, Maklu, 2013, 33.

²⁰ M. OLDHAM, “Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France”, *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 150.

²¹ K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 315.

²² C. VON BAR, *Benevolent Intervention in Another’s Affairs*, München, Sellier, 2006, 77-78.

HOOFDSTUK II. VERGOEDINGSGRONDSLAGEN IN DE HYPOTHESE DAT ER GEEN REGELING IS OMTRENT DE VERGOEDING

10. De eerste hypothese betreft de situatie dat de ouder geen regeling heeft getroffen. Het kind kan bijgevolg geen beroep doen op een gesloten overeenkomst om een vergoeding te bekomen. In dat geval kan het kind zich enkel baseren op het bestaande recht. Ten eerste bestaan er drie algemene wettelijke regelingen, zijnde de natuurlijke verbintenis, de verrijking zonder oorzaak en de zaakwaarneming. Ten tweede is er de mogelijkheid van een stilzwijgende zorgovereenkomst. Ten slotte komen uit het bestaande recht van verschillende landen twee specifieke wettelijke regelingen naar voren, zijnde de vergoeding voor bijdrage in de huishouding en/of het beroep van de erflater enerzijds en de vergoeding op grond van de onderhoudsaanspraak anderzijds.

AFDELING I. ALGEMENE WETTELIJKE REGELING

§1. De natuurlijke verbintenis

A. Begrip natuurlijke verbintenis

11. **SITUERING: WAT IS DE NATUURLIJKE VERBINTENIS?** – Een mogelijke vergoedingsgrondslag die op de voorgrond treedt is de natuurlijke verbintenis. Een definitie van dit begrip is in België noch in de wet, noch in de rechtspraak terug te vinden.²³ In feite komt de natuurlijke verbintenis neer op “*een gewetensplicht die objectief en algemeen is aanvaard door de maatschappij*”²⁴. Daarnaast gaat het om “*verplichtingen die niet in rechte afdwingbaar zijn, maar die eens dat zij vrijwillig zijn uitgevoerd, geen aanleiding geven tot terugvordering*”²⁵. Recent heeft de ministerraad echter een hervorming van het verbintennisrecht goedgekeurd. In het wetsontwerp wordt verduidelijkt dat een natuurlijke verbintenis een verbintenis is die niet in rechte kan worden afgedwongen en in principe geen aanleiding geeft tot terugvordering.²⁶ In Nederland heeft de wetgever het begrip natuurlijke verbintenis wel omschreven in het Burgerlijk Wetboek: “*een natuurlijke verbintenis bestaat wanneer iemand jegens een ander een dringende morele verplichting heeft van zodanige aard dat naleving daarvan, ofschoon rechtens niet afdwingbaar, naar maatschappelijke*

²³ W. VAN GERVEN en S. COVEMAEEKER, *Verbintennisrecht*, Leuven, Acco, 2006, 267; L. VOET, “Artikel 7 W.Succ.: schenking of natuurlijke verbintenis? Een analyse van de rechtspraak en proeve van synthese” in A.L. VERBEKE (ed.), *Handboek Estate Planning, bijzonder deel 5*, Gent, Larcier, 2010, 6; K. WILLEMS, “Waarom de uitvoering van een natuurlijke verbintenis toch een schenking kan zijn...”, *TEP* 2011, (281) 282.

²⁴ P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1022; L. VOET, “Artikel 7 W.Succ.: schenking of natuurlijke verbintenis? Een analyse van de rechtspraak en proeve van synthese” in A.L. VERBEKE (ed.), *Handboek Estate Planning, bijzonder deel 5*, Gent, Larcier, 2010, 6.

²⁵ C. CAUFFMAN, “De natuurlijke verbintenis” in L. DE KEYSER, E. DIRIX, CH. SLUYTS en A. VAN GELDER (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, 2005, (1) 3.

²⁶ Art 5.2 Wetsontwerp tot invoering van een Burgerlijk Wetboek en tot invoeging van Boek 5 « Verbintennisen » in dat Wetboek.

opvattingen als voldoening van een aan die ander toekomende prestatie moet worden aangemerkt²⁷. In het eerste lid staat eveneens uitdrukkelijk dat het om een in rechte niet-afdwingbare verbintenis gaat.²⁸ Deze definitie correspondeert in grote mate met de Belgische opvatting van een natuurlijke verbintenis. In Engeland en Wales kan de natuurlijke verbintenis in het kader van familiale zorgverhoudingen afgeleid worden uit de *Inheritance Act*. Het kind kan na het overlijden een vordering instellen bij de rechter, waarna de rechter onderzoekt of er een natuurlijke verbintenis bestond in hoofde van de ouder om onderhoud te verschaffen aan het kind (cf. infra).²⁹

12. **NATUURLIJKE VERBINTENIS IN FAMILIALE VERHOUDINGEN** – Opmerkelijk bij mantelzorg is dat de verzorgde ouder in feite een dubbele natuurlijke verbintenis heeft. Enerzijds is de ouder moreel verplicht om het kind te vergoeden voor de ontvangen zorg, maar anderzijds bestaat er een natuurlijke verbintenis om de naaste familieleden te verzorgen.³⁰ Door zorgprestaties te verlenen, levert de mantelzorger bovendien indirect een bijdrage tot de vermogensopbouw van de erflater. De zorg wordt gratis verricht door het kind, waardoor de ouder geen betalende derde moet inschakelen. Het kind kiest er zelf voor om de ouder te verzorgen zonder dat hij/zij hiervoor in eerste instantie een betaling verwacht.³¹ Indien de zorg echter lange tijd aansleept of grote proporties aanneemt, kan er toch nood ontstaan aan een vergoeding. Aangezien het kind heeft bijgedragen aan het in stand houden van het vermogen van de ouder, kan hij/zij een vergoeding vorderen op grond van de natuurlijke verbintenis.³² De ouder heeft immers een morele plicht om de verkregen zorgprestaties te vergoeden.

²⁷ Art. 6:3, lid 2b NBW.

²⁸ Art. 6:3, eerste lid NBW; B. WESSELS, *Natuurlijke verbintenissen*, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1988, 7; B.E. REINHARTZ, “Ondersteuning van ouders: schenking, voldoening aan een natuurlijke verbintenis, of iets anders?”, *TE* 2009, (31) 32.

²⁹ M. OLDHAM, “Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France”, *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 161-162.

³⁰ K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 315.

³¹ A.L. VERBEKE, *De legitieme ontbloot of dood? Leve de echtgenoot!*, Deventer, Kluwer, 2002, 79.

³² A.L. VERBEKE, *De legitieme ontbloot of dood? Leve de echtgenoot!*, Deventer, Kluwer, 2002, 79.

B. Afdwingingsmogelijkheden natuurlijke verbintenissen

13. **OMZETTING NATUURLIJKE VERBINTENIS IN AFDWINGBARE VERBINTENIS** – In beginsel zijn natuurlijke verbintenissen niet in rechte afdwingbaar.³³ De uitvoering ervan kan in België in rechte worden afgedwongen op het ogenblik dat de ouder deze verbintenis vrijwillig uitvoert ofwel een belofte maakt tot uitvoering.³⁴ De verbintenis wordt dus omgezet in een afdwingbare verbintenis door een verbindende eenzijdige wilsuiving.³⁵ In Nederland bestaat een uitdrukkelijke bepaling dat de verbintenis pas afdwingbaar is indien een overeenkomst is gesloten tussen de ouder en het kind.³⁶ Dit moet echter genuanceerd worden aangezien het bestaan van een overeenkomst snel wordt aangenomen. Als de ouder stelt dat hij/zij bereid is om de verbintenis na te komen, komt de overeenkomst reeds stilzwijgend tot stand.³⁷ Ter illustratie kan een arrest van de Hoge Raad aangehaald worden betreffende twee echtgenoten dewelke ging over een situatie waarbij de echtgenoot een levensverzekering had afgesloten en hierbij zijn echtgenote onherroepelijk als begunstigde had aangeduid. Door op dergelijke wijze te handelen, had de man te kennen gegeven dat hij zijn natuurlijke verbintenis zou nakomen en is er een overeenkomst ontstaan tussen de echtgenoten. Hierdoor werd deze verbintenis omgezet in een rechtens afdwingbare verbintenis.³⁸

In Nederland bestond er lange tijd betwisting of een overeenkomst eveneens kon geschieden bij eenzijdige rechtshandeling. De vereiste van een overeenkomst is ingegeven door een verzet jegens het opdringen van prestaties aan een ander. De instemming van die ander wordt echter snel

³³ Art. 6:3, eerste lid NBW; Art. 5.2 Wetsontwerp tot invoering van een Burgerlijk Wetboek en tot invoering van Boek 5 « Verbintenissen » in dat Wetboek; C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel I: de verbintenis in het algemeen*, Deventer, Kluwer, 2004, 49; G.T. DE JONG, H.B. KRANS en M.H. WISSINK, *Verbintenissenrecht algemeen*, Deventer, Kluwer, 2014, 11; L. VOET, “Artikel 7 W.Succ.: schenking of natuurlijke verbintenis? Een analyse van de rechtspraak en proeve van synthese” in A.L. VERBEKE (ed.), *Handboek Estate Planning, bijzonder deel 5*, Gent, Larcier, 2010, 6-7.

³⁴ C. CAUFFMAN, “De natuurlijke verbintenis” in L. DE KEYSER, E. DIRIX, CH. SLUYTS en A. VAN GELDER (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, 2005, (1) 8; J. ROODHOOF, “Afdeling 3. De natuurlijke verbintenis” in J. ROODHOOF (ed.), *Bestendig handboek verbintenissenrecht*, Antwerpen, Kluwer, 2015, afl. 24, I.1-6a; W. VAN GERVEN en S. COVEMAEKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 269; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1021; L. VOET, “Artikel 7 W.Succ.: schenking of natuurlijke verbintenis? Een analyse van de rechtspraak en proeve van synthese” in A.L. VERBEKE (ed.), *Handboek Estate Planning, bijzonder deel 5*, Gent, Larcier, 2010, 6-7; K. WILLEMS, “Natuurlijke verbintenis. Betaling begrafeniskosten”, *NJW* 2008, 191-193; K. WILLEMS, “Waarom de uitvoering van een natuurlijke verbintenis toch een schenking kan zijn...”, *TEP* 2011, (281) 282.

³⁵ Antwerpen 1 februari 2006, *RW* 2007-08, 1816, noot L. WERMOES; L. WERMOES, “De natuurlijke verbintenis: enkele (discussie)punten toegelicht” (noot onder Antwerpen 1 februari 2006), *RW* 2007-08, 1818; K. WILLEMS, “Waarom de uitvoering van een natuurlijke verbintenis toch een schenking kan zijn...”, *TEP* 2011, (281) 289.

³⁶ G.T. DE JONG, H.B. KRANS en M.H. WISSINK, *Verbintenissenrecht algemeen*, Deventer, Kluwer, 2014, 18; J.M. SMITS, *Bronnen van verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2003, 75.

³⁷ G.T. DE JONG, H.B. KRANS en M.H. WISSINK, *Verbintenissenrecht algemeen*, Deventer, Kluwer, 2014, 18.

³⁸ Hoge Raad (NL) 6 oktober 1995, *NJ* 1996, 105.

aanvaard indien het gaat over een bevoordeling.³⁹ Hoewel er op het eerste zicht een verschil lijkt te bestaan tussen België en Nederland, moet dit dus gerelativeerd worden. Engeland en Wales hanteren een divers systeem in de *Inheritance Act*⁴⁰, de zogenaamde *family provision*. Deze regelgeving laat het kind toe om een vordering in te stellen bij de rechter om aldus een vergoeding te bekomen ten laste van de nalatenschap. De rechter beoordeelt of er een voortdurende morele verplichting rustte op de ouder. Vervolgens kan de rechter zijn discretionaire macht gebruiken om een vergoeding toe te kennen. Deze vordering is gebaseerd op de behoefte van het kind, maar wel op de redelijkheid.⁴¹ Opvallend hierbij is dat het kind deze vergoeding enkel kan vragen na het overlijden van de ouder, ook al bestond deze morele verplichting reeds tijdens het leven.⁴²

14. **CONCRETE TOEPASSINGSVOORWAARDEN VAN DE NATUURLIJKE VERBINTENIS** – Vooraleer het kind een vergoeding kan bekomen via een beroep op de natuurlijke verbintenis, moeten de toepassingsvoorwaarden beoordeeld worden. Ten eerste is er een individueel (subjectief) criterium, namelijk dat er een morele verplichting moet bestaan in hoofde van de verzorgde ouder. Ten tweede is er een collectief (objectief) criterium, met name dat er een maatschappelijke aanvaarding is van deze morele verplichting.⁴³ Deze twee voorwaarden zijn in België algemeen aanvaard, maar sommigen poneren een derde voorwaarde. Deze derde voorwaarde houdt in dat er tussen twee concrete individuen een morele verplichting bestaat en dat het voorwerp van die verplichting bepaald of bepaalbaar is.⁴⁴ In Nederland moet deze morele verplichting bovendien

³⁹ s'-Gravenhage (NL) 8 juni 2010, nr. 200.039.430-01, ECLI:NL:GHSGR:2010:BM8206 (door betaling van toetsingskosten is voldaan aan een natuurlijke verbintenis); C. ASSER en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel I: de verbintenis in het algemeen*, Zwolle, Tjeenk Willink, 2016, 85.

⁴⁰ Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act 12 november 1975; Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act 19 oktober 1982.

⁴¹ C. DE WULF, "Een synthese en enkele persoonlijke bedenkingen" in KFBN (ed.), *De erfrechtelijke reserve in vraag gesteld, III, Voorstellen*, Brussel, Bruylant, 2000, (113) 120; M. OLDHAM, "Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France", *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 161-162.

⁴² M. OLDHAM, "Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France", *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 162.

⁴³ A. AYDOGAN, "De natuurlijke verbintenis: begrip zonder grenzen?" (noot onder Rb. Gent 28 mei 2009), *Not.Fisc.M.* 2010, (85) 86; C. CAUFFMAN, "De natuurlijke verbintenis" in L. DE KEYSER, E. DIRIX, CH. SLUYTS en A. VAN GELDER (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, 2005, (1) 6; J. ROODHOOFT, "Afdeling 3. De natuurlijke verbintenis" in J. ROODHOOFT (ed.), *Bestendig handboek verbintenissenrecht*, Antwerpen, Kluwer, 2015, afl. 24, I.1-6a; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1025-1025; R. VASSEUR, "Hotel Mama: een nieuwe natuurlijke verbintenis in het familierecht" (noot onder Rb. West-Vlaanderen (afd. Kortrijk) 9 februari 2016), *T.Fam.* 2016, (174) 175; L. VOET, "Artikel 7 W.Succ.: schenking of natuurlijke verbintenis? Een analyse van de rechtspraak en proeve van synthese" in A.L. VERBEKE (ed.), *Handboek Estate Planning bijzonder deel 5*, Gent, Larcier, 2010, 6-7; L. WERMOES, "De natuurlijke verbintenis: enkele (discussie)punten toegelicht" (noot onder Antwerpen 1 februari 2006), *RW* 2007-08, (1818) 1819; K. WILLEMS, "Waarom de uitvoering van een natuurlijke verbintenis toch een schenking kan zijn...", *TEP* 2011, (281) 287-288.

⁴⁴ L. VOET, "Artikel 7 W.Succ.: schenking of natuurlijke verbintenis? Een analyse van de rechtspraak en proeve van synthese" in A.L. VERBEKE (ed.), *Handboek Estate Planning, bijzonder deel 5*, Gent, Larcier, 2010, 7; K. WILLEMS,

dringend zijn. Bij de beoordeling van dringendheid is de maatschappelijke opvatting belangrijker dan het subjectief aanvoelen. In de maatschappij moet de overtuiging heersen dat er een dringende morele verplichting bestaat.⁴⁵ Daarnaast moet er eveneens een maatschappelijke overtuiging bestaan dat er op die manier voldaan wordt aan een aan de wederpartij toekomende prestatie.⁴⁶ In Engeland en Wales gaat de rechter na of er in hoofde van de ouder een morele verplichting bestond om een vergoeding toe te kennen aan het kind. De focus ligt op de redelijkheid, doch dit wordt gekoppeld aan de onderhoudsnoden van het kind (cf. infra).

C. Vergoeding op basis van de natuurlijke verbintenis

15. **REDELIJKHEID VAN DE VERGOEDING** –De vergoeding moet in redelijke verhouding staan met de verleende zorgen om te kwalificeren als uitvoering van de natuurlijke verbintenis.⁴⁷ In het NBW is uitdrukkelijk bepaald dat de verbintenissen moeten voldoen aan de redelijkheids- en billijkheidsvereiste.⁴⁸ Om de redelijkheid te beoordelen wordt rekening gehouden met de aard van de zorg. Er ligt echter ook een subjectief element besloten in de vergoeding. Het is mogelijk dat de ouder bereid is om veel te betalen, bijvoorbeeld omdat hij/zij hierdoor thuis kan blijven wonen.⁴⁹ Het feit dat de vergoeding hoog lijkt te zijn, belet dus niet dat het nog steeds gaat om de uitvoering van een natuurlijke verbintenis. Dit neemt niet weg dat er toch een zekere begrenzing is, namelijk door de marktwaarde van de verleende zorgen.⁵⁰ Opvallend element in de rechtspraak

“Natuurlijke verbintenis. Betaling begrafeniskosten”, *NJW* 2008, (190) 192; K. WILLEMS, “Waarom de uitvoering van een natuurlijke verbintenis toch een schenking kan zijn...”, *TEP* 2011, (281) 288.

⁴⁵ Amsterdam (NL) 4 februari 2014, nr. 200.124.808/01, ECLI:NL:RBALK:2012:5642; Amsterdam (NL) 15 november 2016, *RFR* 2017, 42; C. ASSER en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel I: de verbintenis in het algemeen*, Zwolle, Tjeenk Willink, 2016, 74; G.T. DE JONG, H.B. KRANS en M.H. WISSINK, *Verbintenissenrecht algemeen*, Deventer, Kluwer, 2014, 15; B.E. REINHARTZ, “Ondersteuning van ouders: schenking, voldoening aan een natuurlijke verbintenis, of iets anders?”, *TE* 2009, (31) 32.

⁴⁶ Hoge Raad (NL) 9 november 1990, *NJ* 1992, 212; Amsterdam (NL) 4 februari 2014, nr. 200.124.808/01, ECLI:NL:RBALK:2012:5642; C. ASSER en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel I: de verbintenis in het algemeen*, Zwolle, Tjeenk Willink, 2016, 75; J.M. SMITS, *Bronnen van verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2003, 74.

⁴⁷ Rb. Doornik 30 mei 2001, *Rec.gén.enr.not.* 2003, 17-21; R. BARBAIX, “Zorgovereenkomsten” in A.L. VERBEKE en F. BUYSENS (eds.), *Notariële actualiteit 2015-2016*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (19) 28; A.L. VERBEKE, *De legitieme ontbloot of dood? Leve de echtgenoot!*, Deventer, Kluwer, 2002, 79-80; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 328; K. WILLEMS, “Het familierecht als toepassingsgebied bij uitstrek van de natuurlijke verbintenis?” in C. DECLERCK en W. PINTENS (eds.), *Patrimonium 2012*, Antwerpen, Intersentia, 2012, (231) 248-249.

⁴⁸ Art. 6:2 NBW; G.T. DE JONG, H.B. KRANS en M.H. WISSINK, *Verbintenissenrecht algemeen*, Deventer, Kluwer, 2014, 28.

⁴⁹ K. WILLEMS, “Waarom de uitvoering van een natuurlijke verbintenis toch een schenking kan zijn...”, *TEP* 2011, (281) 300; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 329; K. WILLEMS, “Het familierecht als toepassingsgebied bij uitstrek van de natuurlijke verbintenis?” in C. DECLERCK en W. PINTENS (eds.), *Patrimonium 2012*, Antwerpen, Intersentia, 2012, (231) 249.

⁵⁰ K. WILLEMS, “Waarom de uitvoering van een natuurlijke verbintenis toch een schenking kan zijn...”, *TEP* 2011, (281) 300; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 329; K. WILLEMS, “Het familierecht als toepassingsgebied bij uitstrek van de natuurlijke verbintenis?” in C. DECLERCK en W. PINTENS (eds.), *Patrimonium 2012*, Antwerpen, Intersentia, 2012, (231) 429.

is dat rechters vaak rekening houden met de wijze waarop de vergoeding zich verhoudt tot het totale vermogen van de verzorgde ouder. De rechtspraak is sneller geneigd om te besluiten dat het gaat om de uitvoering van een natuurlijke verbintenis, indien de vergoeding slechts een klein deel van het vermogen aantast.⁵¹ Indien nagenoeg heel het vermogen wordt aangewend voor de vergoeding, oordeelt de rechtspraak eerder dat er sprake is van een schenking.⁵²

16. **TOEPASSING: RECHTBANK DOORNIK** – Een man werd geconfronteerd met nood aan zorg doordat zijn fysieke conditie was afgenomen gelet op zijn hoge leeftijd. Hij werd verzorgd door een andere persoon (in casu geen familielid) gedurende meer dan tien jaar. Die persoon verleende driemaal per dag zorg op vrijdag, zaterdag en zondag: hij hielp de man met verplaatsingen van zijn bed naar de keuken, hielp hem eten, gaf hem zijn medicatie, enzovoort. Kort voor zijn overleden schreef de man 500.000 Belgische frank over aan zijn verzorger. De rechter stelt vast dat dit bedrag geen schenking is, maar een correcte en verdiende vergoeding voor de geleverde zorgen. De rechter benadrukt eveneens dat deze zorgen van levensbelang waren aangezien de man niet meer in staat was om zelf zijn bed te verlaten. Bovendien kwam het overgeschreven bedrag neer op slechts 300 Belgische frank per gepresteerde dag en bedraagt dit slechts een klein deel van het roerend vermogen van de overledene. De man heeft door de betaling dus voldaan aan een natuurlijke verbintenis.⁵³

§2. Verrijking zonder oorzaak

A. Begrip verrijking zonder oorzaak

17. **SITUERING: WAT IS VERRIJKING ZONDER OORZAAK?** – De mantelzorger kan in sommige gevallen beroep doen op de figuur van de verrijking zonder oorzaak om een vergoeding te bekomen.⁵⁴ Er is sprake van verrijking zonder oorzaak “*wanneer er in het vermogen van de ene (de verarmde) een verschuiving intreedt ten voordele van het vermogen van een ander (de verrijkte) zonder dat daarvoor een juridische oorzaak, een “causa”, kan worden aangewezen*”⁵⁵. In België is de verrijking zonder oorzaak voorlopig geen wettelijk bepaalde rechtsfiguur, maar

⁵¹ R. DEBLAUWE, “Voldoening van een natuurlijke verbintenis is geen schenking”, *Not.Fisc.M.* 2004, (18) 18 (verwijst naar Rb. Bergen 30 mei 2001); L. WERMOES, “De natuurlijke verbintenis: enkele (discussie)punten toegelicht” (noot onder Antwerpen 1 februari 2006), *RW* 2007-08, (1818) 1820.

⁵² Rb. Doornik 30 mei 2001, *Rec.gén.enr.not.* 2003, 17; R. DEBLAUWE, “Voldoening van een natuurlijke verbintenis is geen schenking”, *Not.Fisc.M.* 2004, (18) 18 (verwijst naar Gent 19 maart 1993).

⁵³ Rb. Doornik 30 mei 2001, *Rec.gén.enr.not.* 2003, 17.

⁵⁴ K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 316.

⁵⁵ V. SAGAERT, “Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 88; W. VAN GERVEN en S. COVEMAEKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 287.

het is wel erkend als algemeen rechtsbeginsel door het Hof van Cassatie.⁵⁶ Bovendien is recent een wetsontwerp goedgekeurd ter hervorming van het verbintenissenrecht. In dit wetsontwerp wordt de verrijking zonder oorzaak wel gedefinieerd.⁵⁷ In Nederland is deze rechtsfiguur reeds ingeschreven in de wet.⁵⁸ Het Engelse recht erkende oorspronkelijk een vordering gegrond op verrijking zonder oorzaak niet.⁵⁹ Hier is geleidelijk aan verandering in gekomen en in 1991 aanvaardde de House of Lords deze rechtsfiguur.⁶⁰

18. **VERRIJKING ZONDER OORZAAK IN FAMILIALE ZORGVERHOUDINGEN** – Oorspronkelijk werd de verrijking zonder oorzaak door rechtspraak vaak afgewezen als vergoedingsgrondslag bij familiale zorgverhoudingen omdat er wel degelijk een oorzaak voor de verarming aanwezig was, namelijk de vrijgevigheid of speculatie.⁶¹ Bovendien heerste de opvatting dat het kind enkel een natuurlijke verbintenis voldeed.⁶² Het Franse Hof van Cassatie heeft voor een ommekeer gezorgd door in een arrest van 1994 te stellen dat de morele plicht van een kind ten opzichte van zijn/haar ouders niet verhindert dat het kind een vergoeding vraagt voor verleende zorgen.⁶³ Dit arrest heeft de deur geopend om via de figuur van de verrijking zonder oorzaak een vergoeding te bekomen. In België zijn de toepassingsvoorwaarden echter zeer rigide.⁶⁴ Uit ondergaande bespreking blijkt

⁵⁶ Cass. 17 november 1983, *Arr.Cass.* 1983-84, 315; Cass. 18 april 1991, *T.Not.* 1992, 427; Cass. 19 januari 2009, *Arr.Cass.* 2009, 176; R. KRUIHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, “Overzicht van rechtspraak (1981-1992). Verbintenissen”, *TPR* 1994, (171) 619; C. MARR, “L’enrichissement sans cause: un fondement d’équité sous une apparante rigueur...” in S. STIJNS en P. WERY (eds.), *De bronnen van niet-contractuele verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2007, (209) 213.

⁵⁷ Art 5.138 Wetsontwerp tot invoering van een Burgerlijk Wetboek en tot invoeging van Boek 5 « Verbintenissen » in dat Wetboek (“*Er is ongerechtvaardigde verrijking wanneer iedere juridische rechtvaardiging ontbreekt voor zowel de verrijking als de correlatieve verarming. Dergelijke grond bestaat met name in de wil van de verarmde, voor zover deze een definitieve vermogensverschuiving ten voordele van de verrijkte tot stand heeft willen brengen*”).

⁵⁸ Art. 6:212 NBW (“*Hij die ongerechtvaardigd is verrijkt ten koste van een ander, is verplicht, voor zover dit redelijk is, diens schade te vergoeden tot het bedrag van zijn verrijking*”).

⁵⁹ A. BURROWS, *Understanding the law of obligations. Essays on contract, tort and restitution*, Oxford, Hart Publishing, 1998, 47.

⁶⁰ House of Lords 6 juni 1991, *Lipkin Gorman v Karpnale Ltd*, *AC* 1991, 548; House of Lords 20 juli 1992, *Woolwich Equitable Building Society v IRC*, *AC* 1993, 70; A. BURROWS, *Understanding the law of obligations. Essays on contract, tort and restitution*, Oxford, Hart Publishing, 1998, 48 en 51-53.

⁶¹ J. BAECK, “Over het ongerechtvaardigd karakter van een ongerechtvaardigde verrijking” in J. CALLEBAUT, J. BAECK en M.E. STORME (eds.), *Algemeen verbintenissenrecht*, Gent, Larcier, 2016, (93) 109; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 316; R. KRUIHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, “Overzicht van rechtspraak (1981-1992). Verbintenissen”, *TPR* 1994, (171) 185-186 en 622; C. MARR, “L’enrichissement sans cause: un fondement d’équité sous une apparante rigueur...” in S. STIJNS en P. WERY (eds.), *De bronnen van niet-contractuele verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2007, (209) 241.

⁶² D. EVERAERT-DUMONT, “L’assistance aux parents âgés: quand le dévouement deviant source d’indemnisation ou de remuneration”, *LPA* 2003, (8) 10-11.

⁶³ Cass (FR) 12 juli 1994, nr. 92-16659; D. EVERAERT-DUMONT, “L’assistance aux parents âgés: quand le dévouement deviant source d’indemnisation ou de remuneration”, *LPA* 2003, (8) 9-11; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 316.

⁶⁴ C. MARR, “L’enrichissement sans cause: un fondement d’équité sous une apparante rigueur...” in S. STIJNS en P. WERY (eds.), *De bronnen van niet-contractuele verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2007, (209) 214; E. MONTERO, A. DELEU en A. PUTZ, “Les quasi-contrats” in P. JADOUL en Y. NINANE (eds.), *Obligations. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2017, afl. 34, II.4.3-3; B. VAN DEN BERGH, “Het *subsidaire* karakter van de verrijking

naar mijn mening een ruime interpretatie om te besluiten tot verrijking of verarming. De voorwaarde dat er geen oorzaak mag zijn wordt strenger ingevuld, doch dit is mijns inziens nodig om een ongebreidelde toepassing van deze rechtsfiguur te vermijden. De voornaamste voorwaarde in het kader van familiale zorgverhoudingen is dat de zorgen “het normale” overstijgen. Dit wil zeggen dat het niet louter gaat om de normale zorg die van elke afstammeling verwacht wordt. Indien de zorgen niet beantwoorden aan een zekere omvang, betreft het enkel de uitvoering van een natuurlijke verbintenis en is er bijgevolg geen vergoeding verschuldigd.⁶⁵ Dit lijkt mij logisch, daar het niet de bedoeling kan zijn dat iedereen die een kleine dienst verricht, onmiddellijk vergoedingen gaat eisen hiervoor.

B. Toepassingsvoorwaarden voor de verrijking zonder oorzaak

19. **VERARMING EN VERRIJKING** – De eerste voorwaarde is dat er sprake moet zijn van een verarming en een verrijking.⁶⁶ De verarming wordt in België en Engeland en Wales zodanig geïnterpreteerd dat elk nadeel dat in geld waardeerbaar is volstaat om tot verarming te besluiten.⁶⁷ In Nederland betreft het een schadevergoedingsactie, dus de persoon moet schade hebben geleden. Dit betekent in concreto dat de verrijking moet geschieden ten koste van een andere persoon, oftewel dat deze verrijking geleid heeft tot de verarming van iemand anders.⁶⁸ Doorgaans wordt dit echter ruim geïnterpreteerd en is er eveneens sprake van verarming bij het verrichten van diensten, op voorwaarde dat tegenover deze diensten normaliter een vergoeding staat.⁶⁹ Het schadebegrip

zonder oorzaak bekeken vanuit procesrechtelijke bril: de contouren verrijkt?” (noot onder Cass. 5 september 2013), *RW* 2015-16, (940) 942-943.

⁶⁵ D. EVERAERT-DUMONT, “L’assistance aux parents âgés: quand le dévouement deviant source d’indemnisation ou de remuneration”, *LPA* 2003, (8) 11; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 316.

⁶⁶ J. BAECK, “Over het ongerechtvaardigd karakter van een ongerechtvaardigde verrijking” in J. CALLEBAUT, J. BAECK en M.E. STORME (eds.), *Algemeen verbintenissenrecht*, Gent, Larcier, 2016, (93) 93; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1114-1116.

⁶⁷ A. BURROWS, *Understanding the law of obligations. Essays on contract, tort and restitution*, Oxford, Hart Publishing, 1998, 60-61; C. MITCHELL, “Unjust Enrichment” in A. BURROWS (ed.), *Principles of the English law of obligations*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (239) 242; E. MONTERO, A. DELEU en A. PUTZ, “Les quasi-contrats” in P. JADOUL en Y. NINANE (eds.), *Obligations. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2017, afl. 34, II.4.3-4; V. SAGAERT, “Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 89; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 23; W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 289; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1115.

⁶⁸ J.G.A. LINSEN, “Ongerechtvaardigde verrijking”, *WPNR* 2002, (64) 66; T.J. MELLEMA-KRANENBURG, “Is er plaats voor een vordering op grond van ongerechtvaardigde verrijking bij samenwoners?”, *WPNR* 2009, (111) 112.

⁶⁹ C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 444-445; C. BOLLEN, “Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst” in C. BOLLEN, R.J.Q. KLOMP en H.N. SCHELHAAS (eds.), *Verbintenissenrecht geschetst*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2006, (181) 197; T.J. MELLEMA-KRANENBURG, “Is er plaats voor een vordering op grond van ongerechtvaardigde verrijking bij samenwoners?”, *WPNR* 2009, (111) 112; T. VAN DER LINDEN, “De opgedrongen verrijking”, *Ars Aequi* 2013, (11) 12; X., “Book VII. Unjustified enrichment” in C. VON BAR en E. CLIVE (eds.), *Principles, Definitions and*

omvat eveneens economische schade waardoor er sprake is van schade indien er uitgaven zijn gemaakt.⁷⁰ De mantelzorger kan gemakkelijk argumenteren dat een verarming is opgetreden, daar hij/zij dikwijls kosten heeft gemaakt. Bovendien neemt goede zorg veel tijd in beslag, waardoor de mantelzorger minder tijd kan spenderen aan huishoudelijke of professionele activiteiten.⁷¹ De verarming kan dus bestaan uit gedane uitgaven, verloren tijd en/of geleverde inspanningen.⁷² De mantelzorger mag echter niet van andere voordelen (financieel of in natura) genoten hebben waardoor er de facto toch geen verarming is, bijvoorbeeld gratis inwoning of gratis maaltijden.⁷³

De verrijking vloeit voort uit de gratis verleende zorg. De ouder heeft hierdoor immers kosten bespaard doordat geen beroep moest g doordat de geleverde zorg niets heeft gekost aan de verzorgde ouder.⁷⁴ Bovendien wordt in België aan het begrip verrijking wederom een ruime interpretatie toegekend. Het betreft enerzijds een positieve aangroei van het vermogen, bijvoorbeeld indien de mantelzorger aanpassingen heeft doorgevoerd aan het huis van de ouder waardoor er een meerwaarde is ontstaan. Anderzijds volstaat eveneens een negatieve aangroei van het vermogen, bijvoorbeeld het feit dat de ouder geen uitgaven heeft moeten doen voor externe zorg.⁷⁵ In Engeland en Wales spreekt men over een economisch voordeel, zijnde een toename van de nettowaarde van een persoon dan wel het vermijden van een vermindering ervan, bijvoorbeeld kosten vermeden die men anders wel had moeten maken.⁷⁶ In Nederland gaat het

Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference, volume 4, München, Sellier, 2009, (3843) 4033.

⁷⁰ E.J.H. SCHRAGE, *Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2009, 78-80.

⁷¹ Brussel 3 juni 1996, *AJT* 1996-97, 328, noot B. WYLLEMAN; D. EVERAERT-DUMONT, “L’assistance aux parents âgés: quand le dévouement deviant source d’indemnisation ou de remuneration”, *LPA* 2003, (8) 11; V. SAGAERT, “Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 89; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 317.

⁷² C. MARR, “L’enrichissement sans cause: un fondement d’équité sous une apparence rigueur...” in S. STIJNS en P. WERY (eds.), *De bronnen van niet-contractuele verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2007, (209) 216; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 23; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1115.

⁷³ D. EVERAERT-DUMONT, “L’assistance aux parents âgés: quand le dévouement deviant source d’indemnisation ou de remuneration”, *LPA* 2003, (8) 11; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 317.

⁷⁴ D. EVERAERT-DUMONT, “L’assistance aux parents âgés: quand le dévouement deviant source d’indemnisation ou de remuneration”, *LPA* 2003, (8) 11; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 317; B. SLOAN, *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 123.

⁷⁵ E. MONTERO, A. DELEU en A. PUTZ, “Les quasi-contrats” in P. JADOUL en Y. NINANE (eds.), *Obligations. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2017, afl. 34, II.4.3-4; V. SAGAERT, “Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 88; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 23; W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 289; X., “Book VII. Unjustified enrichment” in C. VON BAR en E. CLIVE (eds.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference, volume 4*, München, Sellier, 2009, (3843) 4024-4025.

⁷⁶ A. BURROWS, *Understanding the law of obligations. Essays on contract, tort and restitution*, Oxford, Hart Publishing, 1998, 75; R. GOFF en G. JONES, *The Law of Restitution*, Londen, Sweet & Maxwell, 2002, 17; G. SAMUEL, *Law of*

over elke toevoeging aan het vermogen, alsook de negatieve aangroei (besparingen, bevrijding van een schuld, enzovoort).⁷⁷ Bovendien wordt er eveneens tot verrijking besloten in de hypothese dat verbeteringen/aanpassingen aan een huis werden doorgevoerd terwijl dit geen meerwaarde heeft voortgebracht. In dat geval heeft de verrijkte deze uitgaven kunnen vermijden, wat leidt tot een besparing.⁷⁸ In de drie landen gaat het dus zowel om de positieve aangroei als de negatieve aangroei van het vermogen.

20. **OORZAKELIJK VERBAND TUSSEN VERARMING EN VERRIJKING** – Uiteraard moet de verrijking in oorzakelijk verband staan met de verarming. Deze vereiste bestaat in alle drie landen. Concreet betekent dit dat de verarming noodzakelijkerwijze moet voortvloeien uit de verrijking.⁷⁹ Om het bestaan van dit causaal verband te beoordelen wordt in België de equivalentieleer toegepast.⁸⁰ De mantelzorger moet aantonen dat de verrijking zich niet of niet op dezelfde manier zou hebben voorgedaan zonder de verarming.⁸¹

obligations, Cheltenham, Edward Elgar, 2010, 297; G. VIRGO, *The Principles of the Law of Restitution*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 63 en 67.

⁷⁷ C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 443-445; C. BOLLEN, “Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst” in C. BOLLEN, R.J.Q. KLUMP en H.N. SCHELHAAS (eds.), *Verbintenissenrecht geschetst*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2006, (181) 197; T.J. MELLEMA-KRANENBURG, “Is er plaats voor een vordering op grond van ongerechtvaardigde verrijking bij samenwoners?”, *WPNR* 2009, (111) 112; E.J.H. SCHRAGE, *Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2009, 71-72; X., “Book VII. Unjustified enrichment” in C. VON BAR en E. CLIVE (eds.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference, volume 4*, München, Sellier, 2009, (3843) 4029.

⁷⁸ Hoge Raad (NL) 5 september 2008, nr. C07/055HR, *RFR* 2008, 116.

⁷⁹ C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 444; R.B. GRANTHAM en C.E.F. RICKETT, “Disgorgement for unjust enrichment”, *Cambridge Law Review* 2003, (159) 167; C. MARR, “L’enrichissement sans cause: un fondement d’équité sous une apparence rigueur...” in S. STIJNS en P. WERY (eds.), *De bronnen van niet-contractuele verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2007, (209) 216; C. MITCHELL, “Unjust Enrichment” in A. BURROWS (ed.), *Principles of the English law of obligations*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (239) 242; E. MONTERO, A. DELEU en A. PUTZ, “Les quasi-contrats” in P. JADOUL en Y. NINANE (eds.), *Obligations. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2017, afl. 34, II.4.3-4; G. SAMUEL, *Law of obligations*, Cheltenham, Edward Elgar, 2010, 299; W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 289; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1116.

⁸⁰ E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 25; P. MAES, “Ongegronde vermogensverschuivingen en driepartijenverhoudingen”, *TPR* 2010, (187) 203; J. ROODHOOFT, “Hoofdstuk 5. De quasi-contracten” in J. ROODHOOFT (ed.), *Bestendig handboek verbintenissenrecht*, Antwerpen, Kluwer, 2016, afl. 26, II.5-25; V. SAGAERT, “Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 91; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 23; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1116.

⁸¹ E. MONTERO, A. DELEU en A. PUTZ, “Les quasi-contrats” in P. JADOUL en Y. NINANE (eds.), *Obligations. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2017, afl. 34, II.4.3-4-5; W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 429; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1116.

21. **AFWEZIGHEID VAN OORZAAK VOOR VERRIJKING VS. AANWEZIGHEID VAN EEN JURIDISCHE FACTOR (UNJUST FACTOR)** – De tweede voorwaarde houdt in dat er niet louter voldaan mag zijn aan een natuurlijke verbintenis, noch dat er uitvoering is gegeven aan een contractuele of wettelijke verplichting. Dit betekent dat noch de verrijking, noch de verarming een hebben.⁸² In het kader van familiale zorg betekent dit in eerste instantie dat er geen overeenkomst mag bestaan tussen de ouder en het kind. De zorg mag ook niet ingegeven zijn door vrijgevigheid of speculatie.⁸³ Sagaert (2007) stelt uitdrukkelijk dat wanneer de zorgen enkel verricht worden in de hoop begunstigd te worden bij testament, er geen beroep meer mogelijk is op de verrijking zonder oorzaak.⁸⁴ Ten slotte kan de mantelzorger zich enkel beroepen op deze rechtsfiguur indien de verschafte zorgen zijn/haar natuurlijke verbintenis overstijgen.⁸⁵ Of dit het geval is, hangt af van de concrete omstandigheden.⁸⁶ Het hof van beroep te Brussel heeft geoordeeld dat een kind dat sporadisch bij de zieke ouder langsgaat en dan enkele huishoudelijke taken op zich neemt louter een natuurlijke verbintenis uitvoert. Daarentegen wordt de natuurlijke verbintenis overstegen indien het kind de ouder bij zich laat inwonen of extensieve zorgen verschafft.⁸⁷ In deze zaak had

⁸² Cass. 7 september 2001, *Arr. Cass.* 2001, 1395; Cass. 10 mei 2012, *NJW* 2013, 29-30; C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 447; C. BOLLEN, “Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst” in C. BOLLEN, R.J.Q. KLOMP en H.N. SCHELHAAS (eds.), *Verbintenissenrecht geschetst*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2006, (181) 198; J. BAECK, “Over het ongerechtvaardigd karakter van een ongerechtvaardigde verrijking” in J. CALLEBAUT, J. BAECK en M.E. STORME (eds.), *Algemeen verbintenissenrecht*, Gent, Larcier, 2016, (93) 94-95; E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 99; E. MONTERO, A. DELEU en A. PUTZ, “Les quasi-contrats” in P. JADOUL en Y. NINANE (eds.), *Obligations. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2017, afl. 34, II.4.3-5; V. SAGAERT, “Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 89; G. SAMUEL, *Law of obligations*, Cheltenham, Edward Elgar, 2010, 300; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 24; W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 290; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 318.

⁸³ V. SAGAERT, “Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 89-90; B. WYLLEMAN, “Vergoeding van prestaties voor familie of vrienden op basis van zaakwaarneming of vermogensverschuiving zonder oorzaak” (noot onder Brussel 3 juni 1996), *AJT* 1996-97, (328) 330.

⁸⁴ V. SAGAERT, “Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 89-90.

⁸⁵ Antwerpen 13 april 2016, *T.Not.* 2016, 553; Rb. Hasselt 21 april 1993, *T.Not.* 1999, 87; J. BAECK, “Over het ongerechtvaardigd karakter van een ongerechtvaardigde verrijking” in J. CALLEBAUT, J. BAECK en M.E. STORME (eds.), *Algemeen verbintenissenrecht*, Gent, Larcier, 2016, (93) 109; C. MARR, “L’enrichissement sans cause: un fondement d’équité sous une apparence rigueur...” in S. STIJNS en P. WERY (eds.), *De bronnen van niet-contractuele verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2007, (209) 241; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 25.

⁸⁶ C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel I: de verbintenis in het algemeen*, Deventer, Kluwer, 2004, 62-64; J. ROODHOOFT, “Afdeling 3. De natuurlijke verbintenis” in J. ROODHOOFT (ed.), *Bestendig handboek verbintenissenrecht*, Antwerpen, Kluwer, 2016, afl. 25, I.1-7; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 318.

⁸⁷ Brussel 3 juni 1996, *AJT* 1996-97, 328, noot B. WYLLEMAN; J. ROODHOOFT, “Afdeling 3. De natuurlijke verbintenis” in J. ROODHOOFT (ed.), *Bestendig handboek verbintenissenrecht*, Antwerpen, Kluwer, 2016, afl. 25, I.1-7; J. ROODHOOFT, “Hoofdstuk 5. De quasi-contracten” in J. ROODHOOFT (ed.), *Bestendig handboek verbintenissenrecht*, Antwerpen, Kluwer, 2016, afl. 26, II.5-23; K. WILLEMS, “Natuurlijke verbintenis. Betaling begrafeniskosten”, *NJW* 2008, (190) 192.

de dochter lastens de nalatenschap een vergoeding gevorderd voor de materiële en morele hulp en bijstand die zij verleend had aan haar moeder. Haar zus beweert echter dat er geen vergoeding verschuldigd is omdat er enkel een natuurlijke verbintenis werd uitgevoerd. Het hof bevestigt dat elk kind een natuurlijke verbintenis heeft tot het verlenen van bepaalde zorgen. Wanneer het kind echter de moeder bij zich laat inwonen en zorgt voor een permanente opvang en verzorging ontstaat er wel een recht op vergoeding. In dit geval is er geen uitvoering van een natuurlijke verbintenis omdat “een dergelijke opvang daadwerkelijke offers meebrengt op materieel en moreel vlak”⁸⁸.

Engeland en Wales hanteren een diverse invulling van deze voorwaarde. Het is niet van belang of er een oorzaak aanwezig is waardoor de verrijking gegrond is, maar er moet een reden zijn waardoor de verrijking ongegrond is. Er moet met andere woorden een positieve reden zijn om tot vergoeding over te gaan. In tegenstelling tot België en Nederland, waar gekeken wordt naar een reden voor de verrijking/verarming, wordt in Engeland en Wales gezocht naar een reden voor terugbetaling.⁸⁹ Enkel indien er een juridische factor voorhanden is die de verrijking ongegrond maakt, is een beroep op deze rechtsfiguur toegelaten.⁹⁰ Juridische factoren die reeds aanvaard werden zijn onder andere vergissing, noodzaak en dwang.⁹¹ Om te besluiten tot ongegronde verrijking moeten rechters zich baseren op bestaande rechtspraak. Dit heeft tot gevolg dat er geen al te grote discretionaire ruimte is voor rechters om zelf uit te maken of de verrijking volgens hen ongegrond is.⁹² In het kader van familiale zorgverhoudingen kan de vrije aanvaarding (*free acceptance*) als juridische factor worden aangehaald: indien de ontvanger van diensten/goederen deze aanvaardt, is het logisch dat hij/zij ervoor moet betalen.⁹³ De vrije aanvaarding wordt echter

⁸⁸ Brussel 3 juni 1996, *AJT* 1996-97, 328, noot B. WYLLEMAN.

⁸⁹ E.J.H. SCHRAGE, *Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2009, 86-87.

⁹⁰ T.A. BALOCH, “The unjust enrichment pyramid”, *Law Quarterly Review* 2007, (636) 636; A. BURROWS, *Understanding the law of obligations. Essays on contract, tort and restitution*, Oxford, Hart Publishing, 1998, 46; C. MITCHELL, “Unjust Enrichment” in A. BURROWS (ed.), *Principles of the English law of obligations*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (239) 242; X., “Book VII. Unjustified enrichment” in C. VON BAR en E. CLIVE (eds.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference, volume 4*, München, Sellier, 2009, (3843) 3859.

⁹¹ A. BURROWS, *Understanding the law of obligations. Essays on contract, tort and restitution*, Oxford, Hart Publishing, 1998, 62; R. GRANTHAM en C. RICKETT, “On the subsidiarity of unjust enrichment”, *Law Quarterly Review* 2001, (273) 276-277; C. MITCHELL, “Unjust Enrichment” in A. BURROWS (ed.), *Principles of the English law of obligations*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (239) 243; X., “Book VII. Unjustified enrichment” in C. VON BAR en E. CLIVE (eds.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference, volume 4*, München, Sellier, 2009, (3843) 3859.

⁹² House of Lords 6 juni 1991, *Lipkin Gorman v Karpnale Ltd*, *AC* 1991, 548; A. BURROWS, *Understanding the law of obligations. Essays on contract, tort and restitution*, Oxford, Hart Publishing, 1998, 58; G. VIRGO, *The Principles of the Law of Restitution*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 120.

⁹³ High Court of Justice Queen’s Bench Division 7 maart 2003, *Rowe v Vale of White Horse DC*, *EWHC* 2003, 388; A. BURROWS, *Understanding the law of obligations. Essays on contract, tort and restitution*, Oxford, Hart Publishing,

niet unaniem aanvaard als juridische factor daar dit verregaande gevolgen kan hebben. Stel dat iemand een dienst levert, bijvoorbeeld de ramen buitenshuis begint te wassen, in de hoop dat hij/zij hiervoor een vergoeding krijgt. Op basis van de vrije aanvaarding zou de ontvanger van die diensten “gedwongen” kunnen worden om te betalen.⁹⁴ Naar mijn mening moeten er inderdaad grenzen gesteld worden aan de toepassing van de vrije aanvaarding als juridische factor, daar het niet de bedoeling kan zijn dat een persoon de facto benadeeld wordt ten voordele van iemand die het risico neemt en zonder akkoord diensten begint te leveren. Indien die persoon echter expliciet de diensten aanvaardt, zou er volgens mij wel een vergoeding verschuldigd zijn. Ten slotte is er een tendens merkbaar die wijst op een gelijkaardige situatie als in België en Nederland. Er wordt in sommige zaken immers gekeken of er geen oorzaak aanwezig is voor de verrijking. Als er een wettelijke basis is voor het feit dat iemand is verrijkt, kan een vordering gegrond op verrijking zonder oorzaak niet slagen.⁹⁵

22. **SUBSIDIARITEITSBEGINSEL** – Indien aan deze voorwaarden is voldaan, kan de mantelzorger zich beroepen op de verrijking zonder oorzaak om een vergoeding te krijgen lastens de nalatenschap.⁹⁶ Er is echter nog één belemmering mogelijk aangezien de verrijking zonder oorzaak in België en in Engeland en Wales een subsidiair karakter heeft. Enkel indien de vergoedingsvordering op geen enkele andere grondslag kan worden gesteund, is een beroep mogelijk op de verrijking zonder oorzaak.⁹⁷ Er bestaan twee opvattingen over de subsidiariteitsvereiste. De restrictieve opvatting stelt dat er pas voldaan is aan deze vereiste indien er geen enkel ander actiemiddel bestaat, ook al is dit niet meer bruikbaar. De extensieve interpretatie kijkt enkel of er

1998, 72-73; J. COOKE en D. OUGHTON, *The Common Law of Obligations*, Londen, Butterworths, 2000, 215; B. SLOAN, *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 125; X., “Book VII. Unjustified enrichment” in C. VON BAR en E. CLIVE (eds.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference, volume 4*, München, Sellier, 2009, (3843) 4046.

⁹⁴ A. BURROWS, *Understanding the law of obligations. Essays on contract, tort and restitution*, Oxford, Hart Publishing, 1998, 73-75; J. COOKE en D. OUGHTON, *The Common Law of Obligations*, Londen, Butterworths, 2000, 215; B. SLOAN, *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 124-125; G. VIRGO, *The Principles of the Law of Restitution*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 124.

⁹⁵ House of Lords 29 oktober 1998, Kleinwort Benson Ltd v Lincoln City Council, AC 1999, (349) 408; House of Lords 25 oktober 2006, Deutsche Morgan Grenfell Group v Inland Revenue Commissioners, AC 2006, 558 (contract); G. VIRGO, *The Principles of the Law of Restitution*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 10.

⁹⁶ K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2012, 318.

⁹⁷ Art. 5.139 Wetsontwerp tot invoering van een Burgerlijk Wetboek en tot invoeging van Boek 5 « Verbintenissen » in dat Wetboek; Gent 19 januari 2017, *T.Not* 2017, 684 en *TEP* 2017, 82; R. GRANTHAM en C. RICKETT, “On the subsidiarity of unjust enrichment”, *Law Quarterly Review* 2001, (273) 273; C. MARR, “L’enrichissement sans cause: un fondement d’équité sous une apparence rigueur...” in S. STIJNS en P. WERY (eds.), *De bronnen van niet-contractuele verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2007, (209) 232; V. SAGAERT, “Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 91; W. VAN GERVEN en S. COVEMAEKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 287; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1125; X., “Book VII. Unjustified enrichment” in C. VON BAR en E. CLIVE (eds.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference, volume 4*, München, Sellier, 2009, (3843) 3860 en 4180.

actiemiddelen aanwezig zijn die nog nuttig, effectief kunnen zijn.⁹⁸ Ik sluit mij aan bij de extensieve interpretatie, daar er verschillende redenen kunnen zijn waarom een actiemiddel niet is gebruikt en men niet gestraft mag worden als men van het ene actiemiddel geen gebruik heeft gemaakt door het recht op het ander actiemiddel te ontzeggen. In Nederland is er geen belemmering meer aangezien de vordering op grond van verrijking zonder oorzaak daar geen subsidiair karakter heeft.⁹⁹ De Hoge Raad heeft bevestigd dat er geen subsidiariteitsvereiste speelt bij deze rechtsfiguur. Zelfs als de verarmde persoon beschikt over een andere rechtsvordering, tegen de verrijkte of zelfs tegen een derde, kan alsnog een beroep worden gedaan op de verrijking zonder oorzaak.¹⁰⁰ Toch is sommige rechtsleer het niet eens met deze stelling en blijven zij subsidiariteit poneren als toepassingsvoorwaarde.¹⁰¹ Volgens Van Maanen (2001) kan dit gebrek aan subsidiariteitsvereiste worden opgevangen via de verarmingseis. Hij stelt dat er geen sprake is van verarming indien de persoon beschikt over een andere rechtsvordering. De verarmde persoon heeft die rechtsvordering in zijn vermogen en krijgt dus reeds een vergoeding als hij deze vordering uitoefent. Bijgevolg is die persoon niet verarmt.¹⁰² Linsen (2002) is het hier volstrekt mee oneens aangezien dit volledig ingaat tegen de beslissing van de Hoge Raad alsook tegen de parlementaire geschiedenis.¹⁰³

⁹⁸ Gent 19 januari 2017, *T.Not* 2017, 684 en *TEP* 2017, 82 (volgt de extensieve interpretatie); R. GRANTHAM en C. RICKETT, “On the subsidiarity of unjust enrichment”, *Law Quarterly Review* 2001, (273) 273; R. KRUIJTHOF, “Overzicht van rechtspraak (1974-1980). Verbintenissen”, *TPR* 1983, (495) 665-666; C. MARR, “L’*enrichissement sans cause*: un fondement d’équité sous une apparence rigueur...” in S. STIJNS en P. WERY (eds.), *De bronnen van niet-contractuele verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2007, (209) 232.

⁹⁹ C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 446; C. BOLLEN, “Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst” in C. BOLLEN, R.J.Q. KLOMP en H.N. SCHELHAAS (eds.), *Verbintenissenrecht geschetst*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2006, (181) 196; M.H. WISSINK, “De emancipatie van artikel 6:212 BW. Enige beschouwingen over plaats en taak van ongerechtvaardigde verrijking” in W.H. VAN BOOM en M.H. WISSINK (eds), *Aspecten van ongerechtvaardigde verrijking*, Deventer, Kluwer, 2002, (1) 21.

¹⁰⁰ Hoge Raad (NL) 27 juni 1997, nr. 8873; A.S. HARTKAMP, “Ongerechtvaardigde verrijking naast overeenkomst en onrechtmatige daad”, *WPNR* 2001, (311) 313; J.G.A. LINSEN, “Ongerechtvaardigde verrijking”, *WPNR* 2002, (64) 68-69; J.W.M.K. MEIJER, “Ongerechtvaardigde verrijking en onverschuldigde betaling”, *MvV* 2016, (20) 22; T.J. MELLEMA-KRANENBURG, “Is er plaats voor een vordering op grond van ongerechtvaardigde verrijking bij samenwoners?”, *WPNR* 2009, (111) 111; A.F. SALOMONS, “Verrijking, billijkheid en verdelende gerechtigheid”, *WPNR* 2001, (993) 994.

¹⁰¹ E.J.H. SCHRAGE, “Ongerechtvaardigde verrijking en restitutie”, *WPNR* 1993, (982) 987; G.E. VAN MAANEN, “‘Verrijking’ en ‘verarming’ in art. 6:212 BW”, *WPNR* 2001, (490) 491.

¹⁰² G.E. VAN MAANEN, “‘Verrijking’ en ‘verarming’ in art. 6:212 BW”, *WPNR* 2001, (490) 491.

¹⁰³ Hoge Raad (NL) 27 juni 1997, nr. 8873; J.G.A. LINSEN, “Ongerechtvaardigde verrijking”, *WPNR* 2002, (64) 69; C.J. VAN ZEBEN, J.W. DU PON en M.M. OLTHOF, *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe burgerlijk wetboek. Boek 6: algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 1981, 830.

C. Personen die aangesproken kunnen worden

23. **PRINCIPE: OUDER ZELF OF ERFGENAMEN** – De persoon die verrijkt wordt in het geval van familiale mantelzorg is in eerste instantie de ouder zelf. De zorgtaak moet niet langer uitbesteed worden aan private instanties, maar wordt opgenomen door het kind. Dit heeft een grote kostenbesparing tot gevolg. Zoals hierboven aangegeven omvat de verrijking eveneens de negatieve aangroei van het vermogen. In tweede instantie zijn ook de erfgenamen van de ouder verrijkt. Doordat bepaalde kosten zijn vermeden, is de omvang van de nalatenschap groter. Hierdoor ontvangen de erfgenamen meer in vergelijking met de situatie dat de zorgtaak wel was uitbesteed. Indien de ouder nog leeft, moet het kind de vordering bijgevolg richten tegen de ouder zelf. Na het overlijden kan de vordering ingesteld worden lastens de nalatenschap.
24. **VORDERING TEGEN DE OVERHEID?** – In Engeland en Wales is de zorgtaak van de familie beperkt tot de echtgenoot/echtgenote enerzijds en de kinderen anderzijds. Er bestaat geen algemene verplichting voor kinderen om zorg te dragen voor hun ouders.¹⁰⁴ Deze zorg valt onder de verantwoordelijkheid van de overheid. De overheid moet de nodige middelen ter beschikking stellen om te voorzien in de behoefte van ouderen. Uiteraard vallen niet alle diensten onder de verantwoordelijkheid van de overheid, maar in de mate dat ze er wel onder vallen kan geargumenteed worden dat familieleden tussenkomen omdat de overheid er niet in slaagt haar wettelijke verplichtingen na te komen. De zorgverstrekkers hebben in theorie recht op een vergoedingsaanspraak jegens de overheid omdat zij hebben gezorgd voor een negatieve aangroei van het vermogen.¹⁰⁵ De overheid is verrijkt want ze heeft kosten bespaard die ze normaal wel had moeten maken. Deze verrijking is ten koste gegaan van de zorgverstrekker die hierdoor zelf inkomen verloren heeft. De juridische factor die de verrijking ongerechtvaardigd maakt is in casu de noodzaak. Gelet op het fatsoen en de menselijkheid zag het familielid zich genoodzaakt om in te grijpen. In sommige gevallen kan de overheid op grond van de verrijking zonder oorzaak dus een vergoeding verschuldigd zijn aan de zorgverstrekker.¹⁰⁶ Er is echter een groot struikelblok, met name het publiek beleid. Er kunnen wel degelijk zaken voor de rechter gebracht worden in

¹⁰⁴ K. NGA MING LIU, "Filial obligation: when Confucian meets the West", *UCL Juris. Rev.* 2003, (43) 45; M. OLDHAM, "Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France", *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 164; B. SLOAN, *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 16.

¹⁰⁵ M. OLDHAM, "Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France", *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 164.

¹⁰⁶ M. OLDHAM, "Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France", *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 164-165.

verband met de aansprakelijkheid van de staat, doch volgens Oldham (2001) zijn rechters terughoudend indien het gaat over grote bedragen.¹⁰⁷

D. Vergoeding op basis van verrijking zonder oorzaak

25. AARD VAN DE VERGOEDING – De gevraagde of ontvangen vergoeding moet evenredig zijn gelet op de verschafte zorgen.¹⁰⁸ De vergoeding is in alle drie landen afhankelijk van de verrijking, zonder dat dit de verarming mag overstijgen.¹⁰⁹ Dit komt dikwijls neer op een vordering voor de mantelzorger (*actio de in rem verso*) ten belope van het bedrag van de verarming.¹¹⁰ In België betreft het in principe een vordering in natura, maar indien dit niet mogelijk of abusievelijk is, volstaat een vergoeding van de equivalente waarde.¹¹¹ In Nederland daarentegen gaat het om een vordering tot schadevergoeding en is bijgevolg het herstel in natura uitgesloten.¹¹² De vergoedingsplicht wordt bovendien ingeperkt door de redelijkheid: er is enkel schadevergoeding verschuldigd voor zover dit redelijk is.¹¹³ In Engeland en Wales is er eveneens geen vordering in natura mogelijk. Het soort vergoeding hangt af van de reden voor ongegronde verrijking. Bij het

¹⁰⁷ M. OLDHAM, “Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France”, *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 165; B. SLOAN, *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 12.

¹⁰⁸ J.H. NIEUWENHUIS, *Hoofdstukken vermogensrecht*, Deventer, Kluwer, 2013, 120; L. VOET, “Artikel 7 W.Succ.: schenking of natuurlijke verbintenis? Een analyse van de rechtspraak en proeve van synthese” in A.L. VERBEKE (ed.), *Handboek Estate Planning, bijzonder deel 5*, Gent, Larcier, 2010, 12.

¹⁰⁹ C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 459; J. BAECK, “Over het ongerechtvaardigd karakter van een ongerechtvaardigde verrijking” in J. CALLEBAUT, J. BAECK en M.E. STORME (eds.), *Algemeen verbintenissenrecht*, Gent, Larcier, 2016, (93) 94; C. BOLLEN, “Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst” in C. BOLLEN, R.J.Q. KLOMP en H.N. SCHELHAAS (eds.), *Verbintenissenrecht geschetst*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2006, (181) 199-201; D. EVERAERT-DUMONT, “L’assistance aux parents âgés: quand le dévouement deviant source d’indemnisation ou de remuneration”, *LPA* 2003, (8) 12; R.B. GRANTHAM en C.E.F. RICKETT, “Disgorgement for unjust enrichment”, *Cambridge Law Review* 2003, (159) 166; J. SPIER, T. HARTLIEF, A.L.M. KEIRSE, S.D. LINDENBERGH en R.D. VRIESENDORP, *Verbintenissen uit de wet en schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2015, 380.

¹¹⁰ Rb. ’s-Gravenhage (NL) 21 november 2012, nr. 423507, *NJF* 2013, 26 (laagste bedrag van de verrijking en/of verarming); R. KRUIHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, “Overzicht van rechtspraak (1981-1992). Verbintenissen”, *TPR* 1994, (171) 624; W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 291.

¹¹¹ Art. 5.140 Wetsontwerp tot invoering van een Burgerlijk Wetboek en tot invoeging van Boek 5 « Verbintenissen » in dat Wetboek; P. MAES, “Ongegronde vermogensverschuivingen en driepartijenverhoudingen”, *TPR* 2010, (187) 210; C. MARR, “L’enrichissement sans cause: un fondement d’équité sous une apparence rigueur...” in S. STIJNS en P. WERY (eds.), *De bronnen van niet-contractuele verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2007, (209) 248; J. ROODHOOFT, “Hoofdstuk 5. De quasi-contracten” in J. ROODHOOFT (ed.), *Bestendig handboek verbintenissenrecht*, Antwerpen, Kluwer, 2016, afl. 26, II.5-30.

¹¹² Art. 6:212 NBW; C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 459; C. BOLLEN, “Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst” in C. BOLLEN, R.J.Q. KLOMP en H.N. SCHELHAAS (eds.), *Verbintenissenrecht geschetst*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2006, (181) 199.

¹¹³ C. BOLLEN, “Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst” in C. BOLLEN, R.J.Q. KLOMP en H.N. SCHELHAAS (eds.), *Verbintenissenrecht geschetst*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2006, (181) 201; T.J. MELLEMA-KRANENBURG, “Is er plaats voor een vordering op grond van ongerechtvaardigde verrijking bij samenwoners?”, *WPNR* 2009, (111) 111; T. VAN DER LINDEN, “Ongerechtvaardigde verrijking en het stelsel van de wet”, *TPR* 2013, (1448) 1449.

leveren van diensten geeft de vordering recht op een *quantum meruit* (redelijke waarde van de geleverde diensten).¹¹⁴ In de praktijk komt dit dikwijls neer op een vergoeding gelijk aan de marktwaarde.¹¹⁵ Deze vergoeding is enkel verschuldigd onder twee voorwaarden, namelijk (1) dat de verkrijger de dienst vrijwillig heeft aanvaard en (2) de verkrijger wist of had moeten weten dat de dienstverstrekker een vergoeding verwachtte voor de diensten.¹¹⁶

26. **REDELIJKHEID VAN DE VERGOEDING IN NEDERLAND** – In Nederland heeft de verarmde enkel recht op een vergoeding indien dit redelijk is. Om de redelijkheid te beoordelen wordt bijvoorbeeld gekeken of de verrijkte persoon daadwerkelijk gebaat is bij de verrijking.¹¹⁷ De redelijkheidstoets wordt ingevoerd om te vermijden dat een persoon moet betalen terwijl de verrijking in feite aan hem wordt opgedrongen.¹¹⁸ In het arrest van de Hoge Raad ging het over de verkoop van een woning door de moeder aan haar zoon. De zus van de moeder bewoonde voordien deze woning en had aanzienlijke verbeteringen aangebracht waardoor de werkelijke waarde van het huis veel hoger lag dan de verkoopwaarde. De zoon was echter van plan om de bestaande woning af te breken om een nieuwe woning te kunnen bouwen. Vandaar besliste de Hoge Raad dat de zoon, ondanks dat hij verrijkt was door de verbeteringen, hier niet mee gebaat was. De Hoge Raad stelt uitdrukkelijk dat onderzocht moet worden in welke mate de verrijkte effectief voordeel haalt uit de verrijking. In casu kon dus niet zonder meer beslist worden dat de vergoeding redelijk was.¹¹⁹

¹¹⁴ A. BURROWS, *Understanding the law of obligations. Essays on contract, tort and restitution*, Oxford, Hart Publishing, 1998, 57; G. VIRGO, *The Principles of the Law of Restitution*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 18-19; X., “Book VII. Unjustified enrichment” in C. VON BAR en E. CLIVE (eds.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference, volume 4*, München, Sellier, 2009, (3843) 3864.

¹¹⁵ A. LODDER, “Case comment: Benedetti v Sawiris: unjust enrichment and the assessment of quantum meruit awards”, *Law Quarterly Review* 2010, (42) 44; D. SALMONS, “Case comment: Claims for non-monetary benefits: unjust enrichment or estoppel”, *Conveyancer and Property Lawyer* 2008, (173) 179.

¹¹⁶ R. GOFF en G. JONES, *The Law of Restitution*, Londen, Sweet & Maxwell, 2002, 18; G. VIRGO, *The Principles of the Law of Restitution*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 88; C. VON BAR, *Benevolent Intervention in Another’s Affairs*, München, Sellier, 2006, 86.

¹¹⁷ G.E. VAN MAANEN, “‘De groene specht’: een standaardarrest over ongerechtvaardigde verrijking” (noot onder Hoge Raad (NL) 30 september 2005), *NTBR* 2006, (7) 10.

¹¹⁸ J. SPIER, T. HARTLIEF, A.L.M. KEIRSE, S.D. LINDENBERGH en R.D. VRIESENDORP, *Verbintenissen uit de wet en schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2015, 387; G.E. VAN MAANEN, “‘De groene specht’: een standaardarrest over ongerechtvaardigde verrijking” (noot onder Hoge Raad (NL) 30 september 2005), *NTBR* 2006, (7) 13; T. VAN DER LINDEN, “De opgedrongen verrijking”, *Ars Aequi* 2013, (11) 11.

¹¹⁹ Hoge Raad (NL) 30 september 2005, nr. C04/060HR, *NJ* 2007, 154.

§3. Zaakwaarneming

A. Begrip zaakwaarneming

27. **SITUERING: WAT IS ZAAKWAARNEMING?** – Een laatste vergoedingsgrondslag uit het gemene recht wordt geboden door de figuur van de zaakwaarneming. Er is geen definitie terug te vinden in de Belgische en Engelse regelgeving, maar rechtsleer en rechtspraak beschouwen zaakwaarneming doorgaans als de situatie waarin “*een persoon (‘de zaakwaarnemer’) vrijwillig en belangeloos, maar niet uit vrijgevigheid, nuttige dan wel noodzakelijke materiële of rechtshandelingen verricht voor een ander (‘de meester van de zaak’), die hem hiertoe geen opdracht heeft gegeven*”¹²⁰. Met de hervorming van het verbintenissenrecht in België werd besloten om eveneens een wettelijke regeling voor de zaakwaarneming te voorzien. De definitie komt grotendeels overeen met de reeds bestaande praktijk.¹²¹ In Nederland is deze rechtsfiguur wel door de wet gedefinieerd: “*zaakwaarneming is het zich willens en wetens en op redelijke grond inlaten met de behartiging van eens anders belang, zonder de bevoegdheid daartoe aan een rechtshandeling of een elders in de wet geregelde rechtsverhouding te ontlenen*”¹²². Er wordt vaak gesteld dat het Engels recht een recht van zaakwaarneming niet erkent. Zoals reeds aangehaald is het uitgangspunt inderdaad dat er geen recht op vergoeding bestaat indien er geen plicht was om op te treden. Dit moet echter genuanceerd worden aangezien er wel een vergoeding wordt toegekend indien er een juridische relatie van nabijheid bestond. In tegenstelling tot België en Nederland bestaat er geen algemeen recht van zaakwaarneming, maar de verschillende elementen van dit concept liggen verspreid over verschillende rechtsgebieden (*statute law, trust law, law on gratuitous agents, law of bailment en law of restitution*).¹²³ Er bestaat dus wel degelijk een mogelijkheid om vergoeding te krijgen in geval van een noodzakelijke tussenkomst.¹²⁴ In de meeste gevallen wordt dit echter opgelost via de *law of restitution*, wat in België en Nederland de verrijking zonder oorzaak is.

¹²⁰ Cass. 6 januari 2005, *RCJB* 2007, 175; E. MONTERO, A. DELEU en A. PUTZ, “Les quasi-contrats” in P. JADOUL en Y. NINANE (eds.), *Obligations. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2017, afl. 34, II.4.1-3-4; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 4. Andere definitie: “*het vrijwillig maar niet uit vrijgevigheid en evenmin uit eigen belang verrichten van een handeling ter behartiging van de belangen van een ander (de meester van de zaak) buiten elke specifiek wettelijke of contractuele verplichting om, met of buiten weten van die andere en waarvan men redelijkerwijze mag aannemen dat zij door die andere ook zou zijn verricht*” (Gent 19 januari 2017, *T.Not* 2017, 684 en *TEP* 2017, 82; Vred. Zelzate 9 december 2004, *RW* 2006-07, 73).

¹²¹ Art. 5.131 Wetsontwerp tot invoering van een Burgerlijk Wetboek en tot invoeging van Boek 5 « Verbintenissen » in dat Wetboek (“*Er is zaakwaarneming wanneer een persoon, zonder daartoe verplicht te zijn, op vrijwillige en nuttige wijze andermans zaak waarneemt zonder dat verzet van de meester van die zaak redelijk voorzienbaar is*”).

¹²² Art. 6:198 NBW.

¹²³ C. VON BAR, *Benevolent Intervention in Another's Affairs*, München, Sellier, 2006, 55 en 78.

¹²⁴ Supreme Court 2 mei 2012, *ENE Kos 1 Ltd v Petroleo Brasileiro SA*, *AC* 2012, 164; G. VIRGO, *The Principles of the Law of Restitution*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 289.

B. Toepassingsvoorwaarden voor zaakwaarneming

28. **DOEL: ANDERMANS BELANGEN BEHARTIGEN** – Ten eerste moet de zaakwaarnemer de handeling verrichten met het oogmerk om andermans belangen te bevorderen.¹²⁵ In Nederland kan dit gepaard gaan met andere doelen, zoals behartiging van een eigen belang, menslievendheid, enzovoort, op voorwaarde dat de behartiging van andermans belang prioriteit heeft.¹²⁶ Zowel in België als in Nederland is er geen sprake van zaakwaarneming indien de zaakwaarnemer uitsluitend persoonlijke belangen nastreeft.¹²⁷ In het kader van familiale zorgverhoudingen kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de situatie dat een kind enkel zorg verleent in de hoop een groter deel van de nalatenschap te krijgen. In België heerst er discussie of zaakwaarneming voorhanden is indien de zaakwaarnemer zowel een eigen belang als andermans belang wil behartigen. Volgens sommige rechtspraak is zaakwaarneming in dat geval uitgesloten¹²⁸, maar de meerderheid van de rechtsleer alsook een deel van de rechtspraak aanvaardt dit op voorwaarde dat de behartiging van andermans belang de determinerende beweegreden vormt.¹²⁹ In Engeland en Wales is er eveneens een mogelijkheid om het eigen belang na te streven, maar het belang van de meester van de zaak

¹²⁵ C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 390-391; E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 45; E. MONTERO, A. DELEU en A. PUTZ, “Les quasi-contrats” in P. JADOUL en Y. NINANE (eds.), *Obligations. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2017, afl. 34, II.4.1-12; V. SAGAERT, “Zaakwaarneming” in E. DIRIX en A. VAN OEVELEN (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2004, afl. 60, (1) 12; V. SAGAERT, “Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 72; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 5; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1068.

¹²⁶ C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 391; E.J.H. SCHRAGE, *Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2009, 7; J. SPIER, T. HARTLIEF, A.L.M. KEIRSE, S.D. LINDENBERGH en R.D. VRIESENDORP, *Verbintenissen uit de wet en schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2015, 341.

¹²⁷ E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 41; E. MONTERO, A. DELEU en A. PUTZ, “Les quasi-contrats” in P. JADOUL en Y. NINANE (eds.), *Obligations. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2017, afl. 34, II.4.1-12; V. SAGAERT, “Zaakwaarneming” in E. DIRIX en A. VAN OEVELEN (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2004, afl. 60, (1) 13; E.J.H. SCHRAGE, *Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2009, 9; J. SPIER, T. HARTLIEF, A.L.M. KEIRSE, S.D. LINDENBERGH en R.D. VRIESENDORP, *Verbintenissen uit de wet en schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2015, 341; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 5.

¹²⁸ Luik 11 december 1990, *JLMB* 1991, 515 (zaakwaarneming werd uitgesloten omdat men ook in eigen belang had gehandeld).

¹²⁹ Brussel 27 februari 2001, *RW* 2001-02, 844 (behartiging van andermans belang was niet de determinerende beweegreden); Brussel 12 november 2013, *RW* 2013-14, 1383 (enkel opgetreden in eigen belang); E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 50; E. MONTERO, A. DELEU en A. PUTZ, “Les quasi-contrats” in P. JADOUL en Y. NINANE (eds.), *Obligations. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2017, afl. 34, II.4.1-13; V. SAGAERT, “Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 72; V. SAGAERT, “Zaakwaarneming” in E. DIRIX en A. VAN OEVELEN (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2004, afl. 60, (1) 15-16; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 5-6; X., “Book VII. Unjustified enrichment” in C. VON BAR en E. CLIVE (eds.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference, volume 4*, München, Sellier, 2009, (3843) 4192.

moet doorwegen.¹³⁰ Een belangrijke bemerking hierbij is dat niet vereist is dat de zaakwaarneming uit vrijgevigheid gebeurt. Indien er toch een animus donandi is, heeft de zaakwaarnemer geen recht op een vergoeding.¹³¹

29. **VRIJWILLIGE TUSSENKOMST: ENKEL IN BELGIË** – De tweede voorwaarde houdt in dat de tussenkomst van de zaakwaarnemer op vrijwillige basis moet geschieden. Concreet betekent dit dat er noch een wettelijke, contractuele of rechterlijke verplichting tot tussenkomst noch een natuurlijke verbintenis mag bestaan in hoofde van de zaakwaarnemer.¹³² Typevoorbeeld is de brandweer die een huis blust dat op een grondgebied ligt waarvoor dat korps verantwoordelijk is. De brandweer heeft een wettelijke verplichting om in dit geval tussen te komen en kan dus geen beroep doen op de zaakwaarneming om de kosten te recupereren.¹³³ In Nederland spreekt men niet over vrijwilligheid, want ook in situaties waarin men een plicht had om te handelen kan er sprake zijn van zaakwaarneming. Denk bijvoorbeeld aan de situatie van schuldig verzuim (artikel 450 Sr.).¹³⁴ Zelf ben ik voorstander om deze uitzondering ook in te voeren in het Belgisch recht. Wanneer men hulp verleent aan iemand in nood, moeten de kosten nadien verhaald kunnen worden via zaakwaarneming. Bij familiale zorgverhoudingen stelt deze voorwaarde niet echt problemen. Er bestaat wel een natuurlijke verbintenis in hoofde van de kinderen om minimale zorg te verschaffen aan hun ouders. Daarnaast bestaat er een wettelijke onderhoudsplicht, doch enkel in het geval de ouders behoeftig zijn.¹³⁵ Deze onderhoudsplicht houdt bovendien louter een verplichting tot levensonderhoud in. Voor verdergaande zorgen bestaat er noch een natuurlijke

¹³⁰ C. VON BAR, *Benevolent Intervention in Another's Affairs*, München, Sellier, 2006, 142-143.

¹³¹ Antwerpen 1 maart 2006, *T.Gez.* 2007-08, 56; E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 45; V. SAGAERT, "Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking" in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 75; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 9; W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 278-279; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1069.

¹³² Antwerpen 24 januari 2005, *NJW* 2006, 704-706; C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 393; E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 58; C. BOLLEN, "Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst" in C. BOLLEN, R.J.Q. KLOMP en H.N. SCHELHAAS (eds.), *Verbintenissenrecht geschetst*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2006, (181) 182-184; E. MONTERO, A. DELEU en A. PUTZ, "Les quasi-contrats" in P. JADOUL en Y. NINANE (eds.), *Obligations. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2017, afl. 34, II.4.1-10; V. SAGAERT, "Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking" in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 73-74; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 6; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1064.

¹³³ Bergen (2^e k.) 13 september 2011, *T.Verz.* 2012, 377-380; J. ROODHOOFT, "Hoofdstuk 5. De quasi-contracten" in J. ROODHOOFT (ed.), *Bestendig handboek verbintenissenrecht*, Antwerpen, Kluwer, 2016, afl. 26, II.5-14; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 6; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1064.

¹³⁴ C.J. VAN ZEBEN, J.W. DU PON en M.M. OLTROF, *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe burgerlijk wetboek. Boek 6: algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 1981, 792.

¹³⁵ Art. 205 BW; Art. 1:392 NBW.

verbintenis, noch een wettelijke verplichting. Tot slot is een beroep op de figuur van zaakwaarneming uitgesloten indien er een (stilzwijgende) zorgovereenkomst gesloten is. Het bestaan van een zorgovereenkomst impliceert immers het bestaan van een contractuele verplichting om zorg te dragen. Hierdoor is de tussenkomst niet langer op vrijwillige basis. Op grond van de zorgovereenkomst ontstaat de bevoegdheid om de belangen van de andere partij te behartigen.¹³⁶

30. **NUTTIGE EN/OF NOODZAKELIJKE TUSSENKOMST VS. REDELIJKE GROND** – De derde voorwaarde betreft de aard van de tussenkomst. De traditionele opvatting in België is dat de tussenkomst niet alleen nuttig, maar ook noodzakelijk moet zijn. Bijgevolg kan er enkel sprake zijn van zaakwaarneming indien de persoon zelf niet in staat is om tussen te komen.¹³⁷ Het feit dat de verstrekte zorgen noodzakelijk moeten zijn, is net het grote struikelblok bij toepassing van deze rechtsfiguur in het kader van familiale zorgverhoudingen.¹³⁸ Dit is immers enkel het geval indien de verzorgde ouder behoeftig is. Als de ouder niet beschikt over een financieel draagvlak voor externe zorg, kan enkel beroep worden gedaan op intrafamiliale zorg.¹³⁹ Er is echter een positieve tendens op te merken in een deel van de rechtsleer en rechtspraak, aangezien aanvaard wordt dat een nuttige of wenselijke tussenkomst kan volstaan.¹⁴⁰ Het wetsontwerp maakt definitief een

¹³⁶ E.J.H. SCHRAGE, *Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2009, 20.

¹³⁷ Gent 23 maart 1999, *TBBR* 2000, 311; Gent 12 januari 2005, *NJW* 2005, 1171-1172, noot ES; Brussel 12 november 2013, *RW* 2013-14, 1383; Rb. Brussel 29 maart 2002, *T.Not.* 2003, 355; Rb. Brussel 7 juni 2002, *T.Not.* 2003, 44-45; Rb. Doornik 1 april 1999, *T.Verz.* 2004, 339; Vred. Zelzate 9 december 2004, *TBBR* 2005, 530, noot C. CAUFFMAN; V. SAGAERT, “Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 75; V. SAGAERT, “Zaakwaarneming” in E. DIRIX en A. VAN OEVELEN (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2004, afl. 60, (1) 16; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 7; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1070.

¹³⁸ K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 323; W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 278.

¹³⁹ V. SAGAERT, “Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, (71) 73; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 323; B. WYLLEMAN, “Vergoeding van prestaties voor familie of vrienden op basis van zaakwaarneming of vermogensverschuiving zonder oorzaak” (noot onder Brussel 3 juni 1996), *AJT* 1996-97, (328) 330.

¹⁴⁰ Cass. 12 november 1998, *Dr.circ.* 1999, 152; Gent 10 maart 1995, *T.Not.* 1997, 13; Bergen 14 februari 2005, *TBBR* 2012, 56; Kh. Bergen 28 februari 2008, *TBBR* 2008, 283; E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 94-95; C. DECLERCK en V. ALLAERTS, “Grondslag en waardering van vergoedingsrechten en schuldvorderingen tussen partners. Ontwikkelingen 2011-2013” in P. SENAËVE, I. BOONE, C. DECLERCK en J. DU MONGH (eds.), *Personen- en familierecht*, Brugge, die Keure, 2014, (65) 72; E. MONTERO, A. DELEU en A. PUTZ, “Les quasi-contrats” in P. JADOUL en Y. NINANE (eds.), *Obligations. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2017, afl. 34, II.4.1-7; V. SAGAERT, “Zaakwaarneming” in E. DIRIX en A. VAN OEVELEN (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2004, afl. 60, (1) 18; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 7-8; P. WÉRY, “La condition d’utilité de la gestion d’affaires” (noot onder Vred. Fontaine-l’Évêque 4 september 2008), *JLMB* 2009, (613) 614-615.

einde aan deze discussie door in de definitie op te nemen dat de tussenkomst nuttig moet zijn.¹⁴¹ In deze hypothese moet wel onderzocht worden of er geen *animus contrahendi* voorhanden is in hoofde van de zaakwaarnemer en de meester van de zaak. Als partijen de bedoeling hadden om te contracteren, is de overeenkomst stilzwijgend tot stand gekomen en is zaakwaarneming bijgevolg uitgesloten.¹⁴²

In Nederland hanteert men een ruimere opvatting. De situatie dat de persoon zelf niet in staat is om tussen te komen is slechts één van de gronden voor zaakwaarneming.¹⁴³ Om een te verregaande inmenging in het leven van andere personen te vermijden wordt evenwel vereist dat de tussenkomst rechtmatig, redelijk is. Er moet met andere woorden een redelijke grond bestaan ter rechtvaardiging van de tussenkomst.¹⁴⁴ De rechter beoordeelt de concrete omstandigheden op grond waarvan de zaakwaarnemer heeft beslist om in te grijpen.¹⁴⁵ Met het resultaat van de zaakwaarneming moet de rechter geen rekening houden om de redelijkheid te bepalen.¹⁴⁶ In tegenstelling tot de verrijking zonder oorzaak moet bij zaakwaarneming de meester van de zaak niet gebaat zijn met de tussenkomst.¹⁴⁷ Mij lijkt het logisch dat bij zaakwaarneming niet vereist is dat men baat heeft bij de tussenkomst. De zaakwaarnemer treedt immers op omdat hij/zij vindt dat er een gegronde reden is om op te treden. Bovendien oordeelt de rechter of er daadwerkelijk een redelijk grond bestond, waardoor egoïstische redenen worden vermeden. Ik ben voor het overige voorstander van de Nederlandse benadering van zaakwaarneming waarbij ruimte wordt gelaten voor verschillende gronden. De Nederlandse interpretatie is minder rigide en laat meer ruimte voor de rechter om rekening te houden met de concrete omstandigheden.

¹⁴¹ Art. 5.131 Wetsontwerp tot invoering van een Burgerlijk Wetboek en tot invoeging van Boek 5 « Verbintenissen » in dat Wetboek.

¹⁴² E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 105.

¹⁴³ C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 395; C.J. VAN ZEBEN, J.W. DU PON en M.M. OLTHOF, *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe burgerlijk wetboek. Boek 6: algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 1981, 791.

¹⁴⁴ 's-Hertogenbosch (NL) 9 juni 2015, *NJF* 2015, 338; C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 395; C. BOLLEN, "Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst" in C. BOLLEN, R.J.Q. KLOMP en H.N. SCHELHAAS (eds.), *Verbintenissenrecht geschetst*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2006, (181) 182; C.J.H. JANSEN, "Het vereiste "op redelijke grond" bij zaakwaarneming", *Groninger Opmerkingen en Mededelingen XXII* 2005, (21) 29; J. SPIER, T. HARTLIEF, A.L.M. KEIRSE, S.D. LINDENBERGH en R.D. VRIESENDORP, *Verbintenissen uit de wet en schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2015, 340; T. VAN DER LINDEN, "De opgedrongen verrijking", *Ars Aequi* 2013, (11) 15.

¹⁴⁵ Art. 6:198 NBW; Hoge Raad (NL) 19 april 1996, *NJ* 1997, 24; Ktr. Rotterdam (NL) 15 april 2008, *NJF* 2008, 276; C.J.H. JANSEN, "Het vereiste "op redelijke grond" bij zaakwaarneming", *Groninger Opmerkingen en Mededelingen XXII* 2005, (21) 21; J. SPIER, T. HARTLIEF, A.L.M. KEIRSE, S.D. LINDENBERGH en R.D. VRIESENDORP, *Verbintenissen uit de wet en schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2015, 344; T. VAN DER LINDEN, "De opgedrongen verrijking", *Ars Aequi* 2013, (11) 15.

¹⁴⁶ E.J.H. SCHRAGE, *Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2009, 16; C.J. VAN ZEBEN, J.W. DU PON en M.M. OLTHOF, *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe burgerlijk wetboek. Boek 6: algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 1981, 791.

¹⁴⁷ T. VAN DER LINDEN, "De opgedrongen verrijking", *Ars Aequi* 2013, (11) 15.

In Engeland en Wales moet de tussenkomst noodzakelijk zijn, maar dit noodzakelijkheids criterium wordt ingevuld aan de hand van het redelijkheidspincipe. De tussenkomst is noodzakelijk indien de zaakwaarnemer handelt op een manier die volgens een intelligent en voorzichtig persoon de beste manier is om tussen te komen in het belang van de meester van de zaak.¹⁴⁸

31. **GEEN VERZET EN PROBLEMATIEK VAN MEDEWETEN** – De meester van de zaak mag zich niet verzetten tegen de zaakwaarneming.¹⁴⁹ Deze voorwaarde heeft niet alleen betrekking op het uitdrukkelijk verzet, maar zelfs wanneer redelijkerwijze mag worden verwacht dat de meester van de zaak zich zou hebben verzet.¹⁵⁰ Ook dit vormt een struikelblok bij de familiale zorgverhoudingen. Daarnaast wordt het toepassingsgebied van deze figuur nog verder beperkt doordat de ouder niet op de hoogte mag zijn van de zorg die hij/zij zal krijgen en er niet mee mag hebben ingestemd.¹⁵¹ In principe kan de zaakwaarneming, in België en in Nederland, zowel met als zonder medeweten van de ouder. Men loopt echter het risico om zich te begeven op het terrein van de stilzwijgende lastgeving indien het met medeweten is.¹⁵² Indien er sprake is van lastgeving, wordt in België en Nederland het bekomen van een vergoeding bemoeilijkt aangezien een lastgeving vermoed wordt om niet te zijn. Dit kan historisch verklaard worden, daar lastgeving vroeger beschouwd werd als een vriendendienst waar nooit een vergoeding tegenover kon staan.¹⁵³ De wet laat ruimte om onderling een vergoeding overeen te komen, maar de lasthebber

¹⁴⁸ G. VIRGO, *The Principles of the Law of Restitution*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 293; C. VON BAR, *Benevolent Intervention in Another's Affairs*, München, Sellier, 2006, 81-82.

¹⁴⁹ Antwerpen, 16 februari 2000, *AJT* 2000-01, 662-663; C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 397; E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 106; E. MONTERO, A. DELEU en A. PUTZ, "Les quasi-contrats" in P. JADOUL en Y. NINANE (eds.), *Obligations. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2017, afl. 34, II.4.1-14; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 9; W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 280; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 1067.

¹⁵⁰ Art. 5.131 Wetsontwerp tot invoering van een Burgerlijk Wetboek en tot invoering van Boek 5 « Verbintenissen » in dat Wetboek; W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 280.

¹⁵¹ Brussel 27 februari 2001, *RW* 2001-02, 845 (zaakwaarneming moet zonder opdracht van de meester van de zaak en, zeker in het begin, zonder diens medeweten); S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 7; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 323; B. WYLLEMAN, "Vergoeding van prestaties voor familie of vrienden op basis van zaakwaarneming of vermogensverschuiving zonder oorzaak" (noot onder Brussel 3 juni 1996), *AJT* 1996-97, (328) 330.

¹⁵² C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 397; E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 15; M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 457; V. SAGAERT, "Zaakwaarneming" in E. DIRIX en A. VAN OEVELEN (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2004, afl. 60, (1) 28-29.

¹⁵³ Art. 1986 BW; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen, Deel 2*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 258; R. DEKKERS, A.L. VERBEKE, N. CARETTE en K. VANHOVE, *Handboek burgerlijk recht – Deel III*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 790; V. SAGAERT, "Vriendschap in het recht", *TPR* 2016, (1141) 1143; B. TILLEMANS, A.L. VERBEKE en V. SAGAERT, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 450; A. VAN OEVELEN, *Overeenkomsten. Deel 2: bijzondere overeenkomsten. E. Aanneming van werk- lastgeving*, Mechelen,

draagt hiervoor de bewijslast.¹⁵⁴ Bovendien kan een bedongen loon door de rechter gematigd worden.¹⁵⁵ Het Nederlands recht voorziet enkel in een loon indien het een professionele lasthebber betreft.¹⁵⁶ In België voorziet de wet dit niet, maar er bestaat wel een vermoeden van loon wanneer de lastgeving geschiedt in de uitoefening van een beroep.¹⁵⁷

Ten slotte kan er in Nederland in sommige gevallen toch sprake zijn van zaakwaarneming, zelfs in geval van verzet. De focus ligt daar op de redelijke grond en het is mogelijk dat in uitzonderlijke omstandigheden de tussenkomst wel degelijk redelijk was, niettegenstaande het verzet van de meester van de zaak.¹⁵⁸ Een voorbeeld van zo een uitzonderlijke omstandigheid is het geval van zelfmoord.¹⁵⁹ In Engeland en Wales houdt de voorwaarde van vrijwilligheid in dat de zaakwaarnemer tussenkomt zonder toestemming of kennis van de belanghebbende.¹⁶⁰

32. **WILLENS EN WETENS HANDELEN** – In Nederland is er enkel sprake van zaakwaarneming indien de zaakwaarnemer willens en wetens handelde, dit wil zeggen indien hij/zij de specifieke bedoeling had om tussen te komen ter behartiging van andermans belang.¹⁶¹ Dit is bovendien wettelijk verankerd in artikel 6:198 NBW. Deze vereiste bestaat eveneens in België. De zaakwaarnemer moet wetens en willens andermans belangen behartigen zonder dat hij/zij denkt hiertoe verplicht te zijn.¹⁶² Dit betekent niet dat de zaakwaarnemer kennis moet hebben van de

Kluwer, 2017, 501; A.L. VERBEKE, T. GLADINEZ, J. SWENNEN, K. TROCH en N. VAN DAMME, *Bijzondere overeenkomsten in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 315.

¹⁵⁴ Art. 1986 BW; M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 449; B. TILLEMANN, *Lastgeving*, Deurne, Kluwer, 1997, 103; A. VAN OEVELEN, *Overeenkomsten. Deel 2: bijzondere overeenkomsten. E. Aanneming van werk- lastgeving*, Mechelen, Kluwer, 2017, 502.

¹⁵⁵ Cass. 14 oktober 2002, *NJW* 2002, 462; M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 450; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen, Deel 2*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 258; C. ENGELS, “Lastgeving en dading” in M. DAMBRE (ed.), *Rechtskroniek voor het notariaat deel 12*, Brugge, die Keure, 2008, (115) 128; B. TILLEMANN, *Lastgeving*, Deurne, Kluwer, 1997, 113-114; B. TILLEMANN, A.L. VERBEKE en V. SAGAERT, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 450; A.L. VERBEKE, T. GLADINEZ, J. SWENNEN, K. TROCH en N. VAN DAMME, *Bijzondere overeenkomsten in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 315.

¹⁵⁶ Art. 7:405 NBW; W.C.L. VAN DER GRINTEN, *Lastgeving*, Deventer, Kluwer, 1993, 65; B. WESSELS, “Lastgeving” in B. WESSELS en A.J. VERHEIJ (eds.), *Bijzondere overeenkomsten*, Deventer, Kluwer, 2010, (191) 198.

¹⁵⁷ M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 449; C. ENGELS en M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2010, 417.

¹⁵⁸ Hoge Raad (NL) 19 april 1996, *NJ* 1997, 24; E.J.H. SCHRAGE, *Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2009, 17-18.

¹⁵⁹ Ktr. Rotterdam (NL) 15 april 2008, *NJF* 2008, 276.

¹⁶⁰ G. VIRGO, *The Principles of the Law of Restitution*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 290.

¹⁶¹ Art. 6:198 NBW; 's-Hertogenbosch (NL) 6 oktober 2015, *Prg.* 2015, 298; Ktr. Rotterdam 15 april 2008, *NJF* 2008, 276; C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 394; J. SPIER, T. HARTLIEF, A.L.M. KEIRSE, S.D. LINDENBERGH en R.D. VRIESENDORP, *Verbintenissen uit de wet en schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2015, 342.

¹⁶² E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 41.

identiteit van de persoon voor wie hij/zij tussenkomst.¹⁶³ In het kader van de familiale zorgverhoudingen stelt deze vereiste geen probleem, aangezien het kind weet dat hij/zij de zorg op zich neemt voor de eigen ouder.

C. Vergoeding op basis van zaakwaarneming

33. **VERGOEDING VAN NUTTIGE EN/OF NOODZAKELIJKE UITGAVEN VS. VERGOEDING VAN GELEDEN SCHADE VS. VERGOEDING VAN REDELIJKE KOSTEN** – Indien aan bovenstaande voorwaarden is voldaan, heeft de zaakwaarnemer in België recht op een vergoeding voor alle nuttige en/of noodzakelijke uitgaven.¹⁶⁴ *A contrario*, krijgt hij/zij dus geen vergoeding voor nutteloze uitgaven. Om te beoordelen of een uitgave al dan niet nuttig was, hanteert men het *bonus pater familias*-criterium, rekening houdend met de “externe” omstandigheden van de tussenkomst, bijvoorbeeld urgentie, plaats, opleiding en professionele kennis van de zaakwaarnemer. Uitgaven die een goede, zorgvuldige huisvader nooit gemaakt zou hebben worden bijgevolg niet vergoed.¹⁶⁵ Daarnaast moet ook de geleden schade vergoed worden op voorwaarde dat deze schade niet het gevolg is van de eigen onvoorzichtigheid van de zaakwaarnemer.¹⁶⁶ In Nederland heeft de zaakwaarnemer enkel recht op een vergoeding voor de geleden schade. Dit schadebegrip moet geïnterpreteerd worden aan de hand van de artikelen 6:95 en volgende NBW. Concreet betekent dit dat ook vermogensschade vergoed moet worden.¹⁶⁷ Volgens Schrage (2009) omvat deze

¹⁶³ C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 394; E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 47; V. SAGAERT, “Zaakwaarneming” in E. DIRIX en A. VAN OEVELEN (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2004, afl. 60, (1) 14; J. SPIER, T. HARTLIEF, A.L.M. KEIRSE, S.D. LINDENBERGH en R.D. VRISENDORP, *Verbintenissen uit de wet en schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2015, 341.

¹⁶⁴ Art. 1375 BW; Art 5.135, derde lid Wetsontwerp tot invoering van een Burgerlijk Wetboek en tot invoeging van Boek 5 « Verbintenissen » in dat Wetboek; Antwerpen 12 mei 1998, *AJT* 1998-99, 418; E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 150; K. BOONE, “Burgerlijk recht – Huwelijksvermogensrecht. Vorderingen en vergoedingen tussen echtgenoten gehuwd onder een stelsel van scheiding van goederen – Eigen gelden van de ene echtgenoot aangewend voor de financiering en de verbetering van een eigen goed van de andere echtgenoot”, *Notamus* 2008, (17) 18; J. ROODHOOFT, “Hoofdstuk 5. De quasi-contracten” in J. ROODHOOFT (ed.), *Bestendig handboek verbintenissenrecht*, Antwerpen, Kluwer, 2016, afl. 26, II.5-19; V. SAGAERT, “Zaakwaarneming” in E. DIRIX en A. VAN OEVELEN (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2004, afl. 60, (1) 42; B. WYLLEMAN, “Vergoeding van prestaties voor familie of vrienden op basis van zaakwaarneming of vermogensverschuiving zonder oorzaak” (noot onder Brussel 3 juni 1996), *AJT* 1996-97, (328) 330.

¹⁶⁵ E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 150.

¹⁶⁶ Art. 5.135 Wetsontwerp tot invoering van een Burgerlijk Wetboek en tot invoeging van Boek 5 « Verbintenissen » in dat Wetboek (men spreekt niet meer over “schade”, maar over “verlies”); E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 153; V. SAGAERT, “Zaakwaarneming” in E. DIRIX en A. VAN OEVELEN (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2004, afl. 60, (1) 43; C. VON BAR, *Benevolent Intervention in Another’s Affairs*, München, Sellier, 2006, 282.

¹⁶⁷ Art. 6:200, eerste lid NBW; Art. 6:95 NBW; Art. 6:96 NBW (vermogensschade is zowel geleden verlies als gederfde winst); E. BEYSEN, *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 153; C. BOLLEN, “Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst” in C. BOLLEN, R.J.Q. KLOMP en H.N. SCHELHAAS (eds.), *Verbintenissenrecht geschetst*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2006, (181) 186 en 207.

vergoeding een vergoeding van alle nuttige en noodzakelijke kosten en uitgaven, net zoals in België.¹⁶⁸ Dit recht op schadevergoeding bestaat echter enkel indien de zaakwaarnemer andermans belangen naar behoren heeft behartigd.¹⁶⁹ Hier bestaat een uitzondering op, namelijk wanneer de meester van de zaak de handelswijze goedkeurt.¹⁷⁰ In Engeland en Wales kan een vergoeding gevorderd worden voor de redelijke kosten.¹⁷¹

AFDELING II. SPECIFIEKE WETTELIJKE REGELING

§1. Vergoeding voor bijdrage in huishouding en/of beroep

A. Begrip ‘uitgesteld loon’

WETTELIJKE REGELING – In Nederland bestaat een specifieke vergoedingsgrondslag voor de hypothese dat een kind een bijdrage heeft geleverd in de huishouding of het beroep van de erflater. Het zgn. uitgesteld loon of *salaire différé* vindt zijn grondslag in artikel 4:36 NBW dat het volgende bepaalt: “*Een kind, stiefkind, pleegkind, behuwdkind of kleinkind van de erflater dat in diens huishouding of in het door hem uitgeoefende beroep of bedrijf gedurende zijn meerderjarigheid arbeid heeft verricht zonder een voor die arbeid passende beloning te ontvangen, kan aanspraak maken op een som ineens, strekkend tot een billijke vergoeding*”¹⁷². Op grond van deze bepaling heeft het kind bijgevolg een aanspraak op de gezamenlijke erfgenamen. Deze vergoedingsgrondslag vindt zijn inspiratie in de tuin- en landbouwpraktijk, maar is hiertoe niet beperkt.¹⁷³ In België bestaat er eveneens een wettelijke regeling omtrent het uitgesteld loon, doch beperkt tot arbeid verricht in de land- en tuinbouwsector. Indien de afstammelingen onbetaalde arbeid verricht hebben in het kader van tuin- en landbouw gedurende minstens vijf jaar hebben zij recht op een vergoeding, zgn. uitgesteld loon.¹⁷⁴ In Engeland en Wales is er geen specifieke regeling hieromtrent. Er zijn echter wel al zaken behandeld waar

¹⁶⁸ E.J.H. SCHRAGE, *Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2009, 22.

¹⁶⁹ J. SPIER, T. HARTLIEF, A.L.M. KEIRSE, S.D. LINDENBERGH en R.D. VRIESENDORP, *Verbintenissen uit de wet en schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2015, 347.

¹⁷⁰ Art. 6:202 NBW; J. SPIER, T. HARTLIEF, A.L.M. KEIRSE, S.D. LINDENBERGH en R.D. VRIESENDORP, *Verbintenissen uit de wet en schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2015, 347.

¹⁷¹ C. VON BAR, *Benevolent Intervention in Another's Affairs*, München, Sellier, 2006, 267.

¹⁷² Art. 4:36 BW.

¹⁷³ Ktr. Tilburg (NL) 14 juni 2007, nr. 438845-OV-07-1145, *NFJ* 2007, 397; T.J. MELLEMA-KRANENBURG, “Hoe wenselijk is het *salaire différé*?”, *TE* 2007, (76) 76; M.J.A. VAN MOURIK, “Andere wettelijke rechten” in M.J.A. VAN MOURIK (ed.), *Handboek erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, (427) 445.

¹⁷⁴ Art. 1 Wet 28 december 1967 houdende een uitgesteld loon in land- en tuinbouw, *BS* 20 januari 1968, 579; D. NUYTEN, “Uitgesteld loon” in *Wetgeving in land- en tuinbouw*, Deel 5, Leuven, Belgische Boerenbond, 2003, (6.3) 6.5-6.6; S. TASTENOYE, *Pacht, vragen uit de praktijk*, Kortrijk, INNI publishers, 2011, 108; N. TORFS, “Hoe wordt rekening gehouden met de meerwaarde van een bedrijf ten gevolge van persoonlijke arbeid van een erfgenaam” in W. PINTENS en C. DECLERCK (eds.), *Patrimonium 2014*, Brugge, die Keure, 2014, (235) 242-243.

kinderen een bijdrage hadden geleverd in het beroep van hun ouders. De overleden ouder werd verondersteld een morele verplichting te hebben ten opzichte van het kind wanneer het kind (1) geen of slechts een lage vergoeding voor het werk had ontvangen en (2) een legitieme verwachting had dat de ouder iets zou voorzien in een testament. De vergoeding werd steeds toegekend in de vorm van een *family provision* (cf. infra).¹⁷⁵

34. **VERVAL- EN VERJARINGSTERMIJNEN** – Het kind moet de aanspraak op een som ineens in Nederland binnen een redelijke termijn tot uitdrukking brengen. Deze termijn wordt bepaald door een belanghebbende en wordt automatisch beperkt tot negen maanden na het overlijden van de ouder. Bovendien wordt de vordering pas opeisbaar zes maanden na het overlijden.¹⁷⁶ Ten slotte voorziet het Nederlands Burgerlijk Wetboek ook in een verjaringstermijn van een jaar na het overlijden. Van deze termijn wordt afgeweken indien er nog een langstlevende echtgenoot/echtgenote is. In dat geval verjaart de vordering na verloop van een jaar na het overlijden van de langstlevende.¹⁷⁷ Oorspronkelijk stond ingeschreven dat de vordering pas opeisbaar werd na overlijden van de langstlevende. Aangezien dit niet strookte met de ratio legis van deze bepaling (d.i. effectieve vergoeding voor reeds gedane arbeid) is deze vereiste geschrapt.¹⁷⁸ De termijnen zijn redelijk kort dus om te vermijden dat de termijnen verstreken zijn zonder dat men op de hoogte was van deze vergoedingsgrond is de notaris verplicht om de erfgenamen op de hoogte te brengen van deze vergoedingsmogelijkheid.¹⁷⁹

De termijnen die gelden in het Belgisch recht verschillen naargelang de afstammelingen al dan niet erfgerechtigd zijn. Indien zij erfgerechtigd zijn, moeten zij de vordering instellen vooraleer de nalatenschap vereffend is. Zijn zij daarentegen geen erfgerechtigden, verjaart de vordering ofwel twee jaar na het overlijden, ofwel, indien na het overlijden nog arbeid werd verricht, twee

¹⁷⁵ Court of Appeal (Civil Division) 25 juni 1998, Re Pearce, *Fam. Law* 1998, 588; Court of Appeal (Civil Division) 17 december 1998, Espinosa v. Bourke *FLR* 1999, 747; B. SLOAN, “Testamentary Freedom and Caring Adult Offspring in England & Wales and Ireland” in K. BOELE-WOELKI, J. MILES en J.M. SCHERPE, *The Future of Family Property in Europe*, Cambridge, Intersentia, 2011, (251) 269 en 273-274; B. SLOAN, *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 197-198; M. VOYCE, “Family Provision, the Family Farm and Rural Patriarchy: Three Actors in Search of a Play”, *Deakin L. Rev.* 2014, (347) 364.

¹⁷⁶ Art. 4:37, tweede lid NBW; W.G. HUIJGEN, J.E. KASDORP, B.E. REINHARTZ en J.W. ZWEMMER, *Compendium erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2005, 124; W.D. KOLKMAN, “De eerste stappen van de andere wettelijke rechten”, *FTV* 2007, (6) 8 en 11; M.J.A. VAN MOURIK, “Andere wettelijke rechten” in M.J.A. VAN MOURIK (ed.), *Handboek erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, (427) 447.

¹⁷⁷ Art. 4:37, derde lid NBW; W. BURGERHART, “Als de knecht niet krijgt wat hem toekomt, zorgt de wetgever daar wel voor! Het salaire différé”, *Agrarisch recht* 2005, (665) 669; W.G. HUIJGEN, J.E. KASDORP, B.E. REINHARTZ en J.W. ZWEMMER, *Compendium erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2005, 124-125.

¹⁷⁸ G. VAN DER BURGT, E.W.J. EBBEN en M.R. KREMER, *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe burgerlijk wetboek. Invoeringswet boek 4: erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 1754-1755.

¹⁷⁹ W.D. KOLKMAN, “Uw verdiende loon” in A.H.N. STOLLENWERCK, F.A. GROOTE WASSINK, E.W.J. EBBEN en W.J.J.G. SPEETJENS (eds.), *In dienst van het recht grenzen verleggen*, Deventer, Kluwer, 2009, (85) 89.

jaar nadat de arbeid beëindigd is.¹⁸⁰ Het Hof van Cassatie heeft uitdrukkelijk gesteld dat dit een vervaltermijn betreft en geen verjaringstermijn waardoor na het verstrijken van de termijn zowel de rechtsvordering als de schuldvordering tenietgaan.¹⁸¹

35. **VEREISTEN OM AANSPRAAK TE MAKEN OP EEN VERGOEDING** – Zowel in België als in Nederland gaat het om de situatie waarin een afstammeling, ouder dan achttien jaar, geholpen heeft in het beroep van de erflater. In België vallen ook de echtgenoten van die afstammelingen onder de regeling.¹⁸² Nederland hanteert een ruime opvatting daar het kan gaan over eender welk beroep alsook over hulp in de huishouding. De situatie waarin een kind inspanningen levert die een economische waarde hebben en vervolgens niet beloond wordt hiervoor werd immers onbillijk geacht. Vandaar dat de mogelijkheid moet bestaan om alsnog een vergoeding te ontvangen vanwege de nalatenschap.¹⁸³ België daarentegen voorziet deze vergoedingsaanspraak enkel in de context van tuin- en landbouw.¹⁸⁴ Een tweede vereiste in Nederland is dat de verrichte arbeid een economische waarde moet hebben. De kantonrechter te Tilburg is van mening dat onder arbeid met een economische waarde moet worden verstaan dat het kind in een financieel-economisch slechtere positie is verzeild geraakt in vergelijking met de hypothese dat het kind zijn tijd en werkzaamheden op een andere wijze had ingezet die wel zou hebben geleid tot een economisch voordeel.¹⁸⁵ De Belgische wetgever spreekt over normale arbeid. Dit impliceert dat de arbeid gelijkenissen moet vertonen met de arbeid verricht door een werknemer in de tuin- en

¹⁸⁰ Art. 4, §1, 2° Wet 28 december 1967 houdende een uitgesteld loon in land- en tuinbouw, *BS* 20 januari 1968, 579; S. TASTENOYE, *Pacht, vragen uit de praktijk*, Kortrijk, INNI publishers, 2011, 109; N. TORFS, “Hoe wordt rekening gehouden met de meerwaarde van een bedrijf ten gevolge van persoonlijke arbeid van een erfgenaam” in W. PINTENS en C. DECLERCK (eds.), *Patrimonium 2014*, Brugge, die Keure, 2014, (235) 246; L. VAN MALLEGHEM, “Statut juridique des conjoints et de leurs enfants dans l’entreprise agricole”, *T.Agr.R.* 2013, (184) 194.

¹⁸¹ Cass. 21 september 2000, AR C.97.0045.N, *Arr.Cass.* 2000, 1415; F. LOGGHE, “Salaire différé dans l’agriculture et l’horticulture”, *T.Agr.R.* 2001, (199) 207.

¹⁸² Art. 1, eerste lid Wet 28 december 1967 houdende een uitgesteld loon in land- en tuinbouw, *BS* 20 januari 1968, 579; Art. 4:36, eerste lid NBW; Luik 1 december 2010, *T.Not.* 2012, 506; Vred. Oudenaarde-Kruishoutem 25 november 2004, *T.Vred.* 2009, 313; S. TASTENOYE, *Pacht, vragen uit de praktijk*, Kortrijk, INNI publishers, 2011, 108; N. TORFS, “Hoe wordt rekening gehouden met de meerwaarde van een bedrijf ten gevolge van persoonlijke arbeid van een erfgenaam” in W. PINTENS en C. DECLERCK (eds.), *Patrimonium 2014*, Brugge, die Keure, 2014, (235) 243-244; W. PINTENS, C. DECLERCK, J. DU MONGH en K. VANWINCKELEN, *Familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 1118; L. VAN MALLEGHEM, “Statut juridique des conjoints et de leurs enfants dans l’entreprise agricole”, *T.Agr.R.* 2013, (184) 194.

¹⁸³ Ktr. Tilburg (NL) 14 juni 2007, nr. 438845-OV-07-1145, *NFJ* 2007, 397; W. BURGERHART, “Als de knecht niet krijgt wat hem toekomt, zorgt de wetgever daar wel voor! Het salaire différé”, *Agrarisch recht* 2005, (665) 666; W. BURGERHART en B.M.E.M. SCHOLS, “Andere agrarische testamenten, andere wettelijke rechten?”, *Nieuw Erfrecht* 2006, (2) 2-3.

¹⁸⁴ Wet 28 december 1967 houdende een uitgesteld loon in land- en tuinbouw, *BS* 20 januari 1968, 579; D. NUYTTEN, “Uitgesteld loon” in Wetgeving in land- en tuinbouw, Deel 5, Leuven, Belgische Boerenbond, 2003, (6.3) 6.5; S. TASTENOYE, *Pacht, vragen uit de praktijk*, Kortrijk, INNI publishers, 2011, 107.

¹⁸⁵ Ktr. Tilburg (NL) 14 juni 2007, nr. 438845-OV-07-1145, *NFJ* 2007, 397; T.J. MELLEMA-KRANENBURG, “Hoe wenselijk is het salaire différé?”, *TE* 2007, (76) 77.

landbouw.¹⁸⁶ Daarnaast wordt vergeleken met “*een normaal gezond mens, die een normaal rendement heeft*”¹⁸⁷. Mijns inziens komt dit eveneens neer op arbeid met een economische waarde, aangezien de arbeid van een voltijdse werknemer waarmee vergeleken wordt betaalde arbeid betreft.

Ten slotte kan de duur van de arbeid een rol spelen. De kantonrechter te Tilburg oordeelt dat er sprake moet zijn van langdurige arbeid.¹⁸⁸ Mellema-Kranenburg (2007) is daarentegen van mening dat het moet gaan om substantiële hulp, ongeacht de duur. Dit impliceert dat indien het kind de zorg of andere arbeid niet op zich had genomen, de ouder beroep had moeten doen op een betaalde derde.¹⁸⁹ Dit wordt bevestigd door het gerechtshof ‘s-Gravenhage.¹⁹⁰ In België is er geen discussie mogelijk over de duur, aangezien de wet zelf uitdrukkelijk bepaalt dat de arbeid gedurende minstens vijf onderbroken jaren moet verricht zijn.¹⁹¹ Ik ben geen voorstander om hieromtrent een termijn op te nemen aangezien het de rechter geen flexibiliteit geeft. Stel dat men gedurende vier jaar en elf maanden heeft gewerkt, dan is niet voldaan aan de termijnvereiste.

36. **OMVANG VAN DE VERGOEDING** – In Nederland voorziet de wet zelf een plafond op het bedrag dat uitgekeerd kan worden als uitgesteld loon en/of als verzorgingsaanspraak. Het totaal van alle sommen ineens mag de helft van de waarde van de nalatenschap niet overschrijden. Om misverstanden te vermijden verduidelijkt de wet eveneens wat hieronder begrepen wordt, met name de waarde van de goederen van de nalatenschap min de schulden.¹⁹² Verdere verduidelijking geeft de wet echter niet. De rechtspraak moet dus bepalen welke vergoeding gepast is, zonder dat er beroep mogelijk is op enige leidraad die door de wetgever wordt aangeboden.¹⁹³ De wet spreekt over een “passende beloning” wat impliceert dat de vergoeding

¹⁸⁶ Art. 1 Wet 28 december 1967 houdende een uitgesteld loon in land- en tuinbouw, *BS* 20 januari 1968, 579; D. NUYTTEN, “Uitgesteld loon” in *Wetgeving in land- en tuinbouw*, Deel 5, Leuven, Belgische Boerenbond, 2003, (6.3) 6.6-6.7; S. TASTENOYE, *Pacht, vragen uit de praktijk*, Kortrijk, INNI publishers, 2011, 108.

¹⁸⁷ N. TORFS, “Hoe wordt rekening gehouden met de meerwaarde van een bedrijf ten gevolge van persoonlijke arbeid van een erfgenaam” in W. PINTENS en C. DECLERCK (eds.), *Patrimonium 2014*, Brugge, die Keure, 2014, (235) 244.

¹⁸⁸ Ktr. Tilburg (NL) 14 juni 2007, nr. 438845-OV-07-1145, *NFJ* 2007, 397.

¹⁸⁹ T.J. MELLEMA-KRANENBURG, “Hoe wenselijk is het salaire différé?”, *TE* 2007, (76) 77.

¹⁹⁰ ‘s-Gravenhage (NL) 1 augustus 2007, nr. 363-M-05, ECLI:NL:GHSGR:2007:BB0962.

¹⁹¹ Art. 1 Wet 28 december 1967 houdende een uitgesteld loon in land- en tuinbouw, *BS* 20 januari 1968, 579; S. TASTENOYE, *Pacht, vragen uit de praktijk*, Kortrijk, INNI publishers, 2011, 108; N. TORFS, “Hoe wordt rekening gehouden met de meerwaarde van een bedrijf ten gevolge van persoonlijke arbeid van een erfgenaam” in W. PINTENS en C. DECLERCK (eds.), *Patrimonium 2014*, Brugge, die Keure, 2014, (235) 244.

¹⁹² Art. 4:37, vierde lid BW; W. BURGERHART en B.M.E.M. SCHOLS, “Andere agrarische testamenten, andere wettelijke rechten?”, *Nieuw Erfrecht* 2006, (2) 3; W.D. KOLKMAN, “De sommen ineens en de legitieme portie in het nieuwe erfrecht”, *WPNR* 2003, (833) 833; W.D. KOLKMAN, “De eerste stappen van de andere wettelijke rechten”, *FTV* 2007, (6) 12.

¹⁹³ W. BURGERHART, “Als de knecht niet krijgt wat hem toekomt, zorgt de wetgever daar wel voor! Het salaire différé”, *Agrarisch recht* 2005, (665) 670; W. BURGERHART en B.M.E.M. SCHOLS, “Andere agrarische testamenten, andere wettelijke rechten?”, *Nieuw Erfrecht* 2006, (2) 4; W.D. KOLKMAN, “Uw verdiende loon” in A.H.N.

afhankelijk is van de aard en de omvang van de arbeid enerzijds en van de duur van de arbeid anderzijds. Hierbij wordt eveneens gekeken naar het loon dat voor gelijkaardige arbeid normaliter wordt ontvangen alsook naar eventuele voordelen die het kind zelf genoten heeft, bijvoorbeeld gratis inwoning of opgedane arbeidservaring.¹⁹⁴

Het Belgisch recht kijkt naar het brutoloon van een geschoolde landbouwer, waarbij eveneens ontvangen voordelen in mindering worden gebracht. Normaliter heeft men recht op de helft van het hoogste brutoloon, tenzij er reeds voordelen werden genoten. De waarde die hiervoor bepalend is, is de waarde op het moment van de toekenning van de voordelen.¹⁹⁵ In tegenstelling tot Nederland, worden kost en inwoning niet beschouwd als voordelen waarmee rekening moet worden gehouden.¹⁹⁶ Er wordt evenwel eenzelfde plafond gehanteerd: het uitgesteld loon mag niet meer bedragen dan de helft van het netto-actief van de nalatenschap.¹⁹⁷ Bovendien mag er slechts een uitgesteld loon worden gevraagd voor maximum tien jaren arbeid.¹⁹⁸

STOLLENWERCK, F.A. GROOTE WASSINK, E.W.J. EBBEN en W.J.J.G. SPEETJENS (eds.), *In dienst van het recht grenzen verleggen*, Deventer, Kluwer, 2009, (85) 91-92.

¹⁹⁴ Art. 4:36, tweede lid NBW; Rb. Den Haag (NL) 20 november 2013, nr. C-09-403330, ECLI:NL:RBDHA:2013:15781; W. BURGERHART, “Als de knecht niet krijgt wat hem toekomt, zorgt de wetgever daar wel voor! Het salaire différé”, *Agrarisch recht* 2005, (665) 670; W. BURGERHART en B.M.E.M. SCHOLS, “Andere agrarische testamenten, andere wettelijke rechten?”, *Nieuw Erfrecht* 2006, (2) 4; R.L.M.C. JANSSEN, “Salaire différé”, *WPNR* 2007, (981) 983; W.D. KOLKMAN, “De sommen ineens en de legitieme portie in het nieuwe erfrecht”, *WPNR* 2003, (833) 836; W.D. KOLKMAN, “Oude koeien en nieuwe sommen”, *TE* 2011, (50) 53; G. VAN DER BURGHT, E.W.J. EBBEN en M.R. KREMER, *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe burgerlijk wetboek. Invoeringswet boek 4: erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 1750; M.J.A. VAN MOURIK, “Andere wettelijke rechten” in M.J.A. VAN MOURIK (ed.), *Handboek erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, (427) 446.

¹⁹⁵ Art. 1 en 2 Wet 28 december 1967 houdende een uitgesteld loon in land- en tuinbouw, *BS* 20 januari 1968, 579; Vred. Oudenaarde-Kruishoutem 25 november 2004, *T.Vred.* 2009, 313; Vred. Namen 20 januari 2017, *T.Agr.R.* 2017, 88; S. TASTENOYE, *Pacht, vragen uit de praktijk*, Kortrijk, INNI publishers, 2011, 107 en 109; N. TORFS, “Hoe wordt rekening gehouden met de meerwaarde van een bedrijf ten gevolge van persoonlijke arbeid van een erfgenaam” in W. PINTENS en C. DECLERCK (eds.), *Patrimonium 2014*, Brugge, die Keure, 2014, (235) 244-245; W. PINTENS, C. DECLERCK, J. DU MONGH en K. VANWINCKELEN, *Familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 1118.

¹⁹⁶ Art. 1 en 2 Wet 28 december 1967 houdende een uitgesteld loon in land- en tuinbouw, *BS* 20 januari 1968, 579; D. NUYTEN, “Uitgesteld loon” in *Wetgeving in land- en tuinbouw*, Deel 5, Leuven, Belgische Boerenbond, 2003, (6.3) 6.6-6.7; N. TORFS, “Hoe wordt rekening gehouden met de meerwaarde van een bedrijf ten gevolge van persoonlijke arbeid van een erfgenaam” in W. PINTENS en C. DECLERCK (eds.), *Patrimonium 2014*, Brugge, die Keure, 2014, (235) 245.

¹⁹⁷ Art. 4, §4 Wet 28 december 1967 houdende een uitgesteld loon in land- en tuinbouw, *BS* 20 januari 1968, 579; N. TORFS, “Hoe wordt rekening gehouden met de meerwaarde van een bedrijf ten gevolge van persoonlijke arbeid van een erfgenaam” in W. PINTENS en C. DECLERCK (eds.), *Patrimonium 2014*, Brugge, die Keure, 2014, (235) 245; W. PINTENS, C. DECLERCK, J. DU MONGH en K. VANWINCKELEN, *Familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 1119; L. VAN MALLEGHEM, “Statut juridique des conjoints et de leurs enfants dans l'entreprise agricole”, *T.Agr.R.* 2013, (184) 194.

¹⁹⁸ Art. 2, eerste lid Wet 28 december 1967 houdende een uitgesteld loon in land- en tuinbouw, *BS* 20 januari 1968, 579; Gent 6 april 2017, *T.Agr.R.* 2017, 122; S. TASTENOYE, *Pacht, vragen uit de praktijk*, Kortrijk, INNI publishers, 2011, 108-109; N. TORFS, “Hoe wordt rekening gehouden met de meerwaarde van een bedrijf ten gevolge van persoonlijke arbeid van een erfgenaam” in W. PINTENS en C. DECLERCK (eds.), *Patrimonium 2014*, Brugge, die Keure, 2014, (235) 244; L. VAN MALLEGHEM, “Statut juridique des conjoints et de leurs enfants dans l'entreprise agricole”, *T.Agr.R.* 2013, (184) 194.

37. **TOEGEPAST OP FAMILIALE ZORGVERHOUDINGEN** – De Nederlandse regelgeving biedt mogelijkheden op vlak van familiale zorgverhoudingen. In de hypothese dat het kind een bijdrage heeft geleverd in het huishouden van de ouder, put het kind uit deze wetsbepaling immers het recht op een vergoeding. Het verlenen van zorg kan beschouwd worden als een bijdrage in de huishouding. Hetzelfde geldt indien het kind de ouder laat inwonen bij hem/haar en nadien zorg draagt voor die ouder.¹⁹⁹ Minister Sorgdrager heeft uitdrukkelijk bevestigd dat deze regeling van toepassing is op de verzorging van de erflater door zijn/haar kind.²⁰⁰ Hier mag echter niet uit worden afgeleid dat elke keer een kind langdurig zorg draagt voor zijn ouder er automatisch een recht op vergoeding ontstaat. De wetgever had immers niet de bedoeling om de familieverhoudingen te verzakelijken.²⁰¹ Vooraleer die vergoedingsaanspraak effectief ontstaat, moet de zorg verder gaan dan louter incidentele zorg. Bovendien moet er op de zorg een economische waarde geplakt kunnen worden.²⁰² De economische waarde wordt aanwezig geacht indien bij gebrek aan hulp van het kind er beroep moet gedaan worden op een betaalde derde en/of het kind hierdoor beperkt is in zijn mogelijkheden om elders betaalde arbeid te verrichten.²⁰³ De kantonrechter te Tilburg voegt hier nog een vereiste aan toe, met name dat het kind als gevolg hiervan in een slechtere positie zit op financieel of maatschappelijk vlak in vergelijking met zijn mede-erfgenamen.²⁰⁴ Deze laatste voorwaarde wordt bekritiseerd aangezien ze niet terugkomt in de parlementaire geschiedenis en te verregaand is.²⁰⁵

¹⁹⁹ W.G. HUIJGEN, J.E. KASDORP, B.E. REINHARTZ en J.W. ZWEMMER, *Compendium erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2005, 122; W.D. KOLKMAN, “De eerste stappen van de andere wettelijke rechten”, *FTV* 2007, (6) 1-12; W.D. KOLKMAN, “Uw verdiende loon” in A.H.N. STOLLENWERCK, F.A. GROOTE WASSINK, E.W.J. EBBEN en W.J.J.G. SPEETJENS (eds.), *In dienst van het recht grenzen verleggen*, Deventer, Kluwer, 2009, (85) 87.

²⁰⁰ G. VAN DER BURGHT, E.W.J. EBBEN en M.R. KREMER, *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe burgerlijk wetboek. Invoeringswet boek 4: erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 1751.

²⁰¹ Rb. Den Haag (NL) 20 november 2013, nr. C-09-403330, ECLI:NL:RBDHA:2013:15781; Ktr. Tilburg (NL) 14 juni 2007, nr. 438845-OV-07-1145, *NFJ* 2007, 397.

²⁰² Ktr. Tilburg (NL) 14 juni 2007, nr. 438845-OV-07-1145, *NFJ* 2007, 397; T.J. MELLEMA-KRANENBURG, “Hoe wenselijk is het salaire différé?”, *TE* 2007, (76) 77; M.J.A. VAN MOURIK, “Andere wettelijke rechten” in M.J.A. VAN MOURIK (ed.), *Handboek erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, (427) 446.

²⁰³ ‘s-Gravenhage (NL) 1 augustus 2007, nr. 363-M-05, ECLI:NL:GHSGR:2007:BB0962; ‘s-Hertogenbosch (NL) 22 juli 2008, nr. HV 103.009.263/01, ECLI:NL:GHSHE:2008:BD8647; Rb. Den Haag (NL) 20 november 2013, nr. C-09-403330, ECLI:NL:RBDHA:2013:15781; Ktr. Tilburg (NL) 14 juni 2007, nr. 438845-OV-07-1145, *NFJ* 2007, 397.

²⁰⁴ Ktr. Tilburg (NL) 14 juni 2007, nr. 438845-OV-07-1145, *NFJ* 2007, 397.

²⁰⁵ ‘s-Hertogenbosch (NL) 22 juli 2008, nr. HV 103.009.263/01, ECLI:NL:GHSHE:2008:BD8647; R.L.M.C. JANSSEN, “Salaire différé”, *WPNR* 2007, (981) 983; W.D. KOLKMAN, “De eerste stappen van de andere wettelijke rechten”, *FTV* 2007, (6) 12 (wel een verslechtering doch niet ten aanzien van de mede-erfgenamen); W.D. KOLKMAN, “Uw verdiende loon” in A.H.N. STOLLENWERCK, F.A. GROOTE WASSINK, E.W.J. EBBEN en W.J.J.G. SPEETJENS (eds.), *In dienst van het recht grenzen verleggen*, Deventer, Kluwer, 2009, (85) 91-92; T.J. MELLEMA-KRANENBURG, “Hoe wenselijk is het salaire différé?”, *TE* 2007, (76) 78.

Ik ben enorme voorstander van deze wetsbepaling daar zij de weg naar een vergoeding opent voor het zorgende kind. Het Belgisch recht biedt enkel de algemene wettelijke regelingen waardoor het kind allicht in de kou blijft staan indien er geen zorgovereenkomst is opgesteld. Het uitgesteld loon biedt hiervoor een opvangnet. Het zou een enorme vooruitgang zijn indien het Belgisch recht zich opnieuw buigt over het bestaande uitgesteld loon. Enerzijds moeten de bepalingen aangepast worden, onder andere door de minimumtermijn te schrappen. Anderzijds moet er een uitbreiding doorgevoerd worden zodat het uitgesteld loon ook van toepassing is op het verstrekken van zorgen door afstammelingen aan hun ouders. Hiervoor kan men zich baseren op het Nederlandse recht, met name wat betreft de billijke vergoeding. De regelgeving moet duidelijk voorzien dat het uitgesteld loon enkel dient voor verregerende zorgen die bovendien verleend zijn gedurende een zekere periode. In dat geval heeft men recht op een billijke vergoeding van de verrichte arbeid. Ik zou het aan de rechtspraak laten om invulling te geven aan deze bepalingen, daar rechters het best geplaatst zijn om rekening te houden met de concrete omstandigheden.

B. Illustraties in het kader van familiale zorgverhoudingen

38. **VEREISTEN M.B.T. DE ARBEID: IMPACT OP OMVANG NALATENSCHAP** - Een eerste verduidelijking wordt gegeven door de Kantonrechtbank in Tilburg. Het ging in casu om een kind dat gedurende een zevental jaar bij zijn moeder had ingewoond en voor haar had gezorgd. De moeder laat enkel haar twee kinderen achter als erfgenamen. De zoon die voor haar gezorgd heeft, vraagt aan zijn broer de som van 90.101 euro als uitgesteld loon op grond van artikel 4:36 BW. De zoon begroot zijn verrichte arbeid op 450.000 euro, maar aangezien hij slechts maximaal de helft van de nalatenschap kan krijgen, vraagt hij bovenstaand bedrag. Zijn broer stelt echter dat hij geen enkel recht op vergoeding heeft. De zoon heeft immers gratis ingewoond bij zijn moeder, kosten met haar gedeeld, de moeder ontving dagelijks thuiszorg, enzovoort. De broer concludeert dat er geen sprake is van geleverde arbeid, maar eerder van een gezamenlijk gezelschap en leven. De kantonrechter gaat eerst na of de voorgeschreven termijnen zijn nageleefd.

Vervolgens stelt de kantonrechter dat het, gelet op de tijdsduur, aannemelijk is dat de zorg steeds zwaarder woog op de zoon en bijgevolg ook in steeds grotere mate zijn vrijheid beperkte om te doen en laten wat hij wil. De kantonrechter heeft er begrip voor dat de zoon nu erkenning vraagt voor die inspanningen. Dit betekent echter niet dat die erkenning de vorm moet aannemen van een geldelijke vergoeding. De zoon bewijst immers niet dat hij voor zijn moeder werkzaamheden heeft moeten verrichten die een economische waarde hebben. In principe is er inderdaad sprake van een economische waarde aangezien de moeder geen beroep heeft moeten doen op externe

diensten voor de zorg. De kantonrechter stelt echter dat de wetgever in deze context enkel dacht aan arbeid in de huishouding waardoor de erflater zijn/haar bedrijf of beroep kon worden voortgezet.

Indien er geen sprake is van voortzetting van een bedrijf of beroep moet niet gekeken worden naar de economische waarde, maar naar een eventuele waardevermindering van de nalatenschap die vermeden is. De kantonrechter kijkt met andere woorden in welke mate de nalatenschap kleiner zou zijn indien de zoon geen zorg had gegeven. In die hypothese zou de arbeid van de zoon ertoe hebben geleid dat ook de andere erfgenaam een groter aandeel heeft. Aangezien dit als onredelijk wordt aangemerkt, zou er in die hypothese recht zijn op een vergoeding. In casu maakt de zoon echter niet aannemelijk dat er door zijn zorg een waardevermindering vermeden is. Ten slotte stelt de kantonrechter dat de zoon door zijn hulp niet in een financieel slechtere positie zit. Hij genoot immers al van een uitkering op het moment dat hij bij zijn moeder ging inwonen dus er is geenszins sprake van een verarming. Bovendien moest hij voordien huur betalen, terwijl hij nadien gratis inwoonde bij zijn moeder. De kantonrechter wijst de claim van de zoon af.²⁰⁶

39. **VEREISTEN M.B.T. DE ARBEID: ECONOMISCHE WAARDE** – Bovenstaande zaak is voor de rechter in beroep gekomen. Het hof bevestigt dat een kind dat gezorgd heeft voor zijn ouder mogelijk aanspraak kan maken op een uitgesteld loon. Vervolgens gaat het hof in op de voorwaarden. De zoon stelt dat de kantonrechter ten onrechte oordeelt dat er sprake moet zijn van een financieel of maatschappelijk ongunstigere positie. Het hof is van mening dat dit inderdaad te verregaand is aangezien er situaties denkbaar zijn waar een vergoeding toch verschuldigd is ondanks het feit dat er geen ongunstigere positie kan worden vastgesteld. Dit neemt niet weg dat dit wel degelijk een factor is die mee in de beoordeling moet worden opgenomen. Het uitgesteld loon betreft immers de hypothese van arbeid die redelijkerwijze vergoed moet worden aangezien men door het verrichten van die arbeid geen eigen inkomen heeft kunnen verwerven en dus met andere woorden in een ongunstige positie terecht is gekomen. Het hof concludeert dat de zoon zijn maatschappelijke of financiële positie niet is verslechterd. Hij ontving reeds een arbeidsongeschiktheidsuitkering vooraleer hij bij zijn moeder ging inwonen om voor haar te zorgen. Er kan niet geargumenteed worden dat hij hierdoor de mogelijkheid op een eigen arbeidsinkomen heeft verloren.

²⁰⁶ Ktr. Tilburg (NL) 14 juni 2007, nr. 438845-OV-07-1145, *NFJ* 2007, 397; T.J. MELLEMA-KRANENBURG, “Hoe wenselijk is het salaire différé?”, *TE* 2007, (76) 76-77.

Daarnaast stelt de zoon dat de kantonrechter een verkeerde beoordeling heeft gemaakt door enkel te kijken naar een vermindering van de nalatenschap en de economische waarde van de arbeid te miskennen. Het hof bevestigt dat de economische waarde van de verschaftte zorg wel degelijk een rol speelt. Daarentegen moet er geen rekening worden gehouden met de impact van de verrichte arbeid op de omvang van de nalatenschap. Het hof stelt uitdrukkelijk dat er eveneens sprake kan zijn van een uitgesteld loon bij arbeid zonder economisch rendement. Dit kan wel een rol spelen bij de omvang van de vergoeding: een hoger rendement kan gelet op de billijkheid aanleiding geven tot een hogere vergoeding. Ondanks dat het hof akkoord gaat met enkele grieven, is er geen recht op vergoeding op grond van artikel 4:36 BW aangezien de zoon reeds van een huurvoordeel genoten heeft.²⁰⁷

40. **VEREISTEN M.B.T. DE ARBEID: ECONOMISCHE WAARDE EN IMPACT OP OMVANG NALATENSCHAP** – De dochter had gedurende een zestal jaar bijgedragen in de huishouding van haar ouders en vraagt een vergoeding op grond van artikel 4:36 BW. Het hof leidt uit de wetsgeschiedenis af dat de arbeid een economische waarde moet hebben gehad. Om te bepalen of er sprake is van economische waarde moet er naar twee elementen gekeken worden. Ten eerste de impact op de nalatenschap, met name of er een vermindering van de nalatenschap zou zijn in de hypothese dat de zorg niet verschaft was door het kind, maar door betaalde derden. In tegenstelling tot wat het hof ‘s-Hertogenbosch zei, stelt het hof ‘s-Gravenhage dat de impact op de nalatenschap wel degelijk relevant is. Het hof meet deze impact op de nalatenschap echter door te kijken of een beroep op betaalde derden noodzakelijk was indien het kind geen zorgen had verschaft. Het hof ‘s-Hertogenbosch hield hier, in navolging van de kantonrechter te Tilburg, eveneens rekening mee. Het hof kijkt naar de taken die de dochter op zich heeft genomen om te bepalen of deze taken vallen onder het takenpakket dat een betaalde derden op zich zou nemen. De dochter deed huishoudelijke klussen, maar droeg ook zorg voor haar vader. Daarnaast hield zij haar vader gezelschap. Het hof stelt uitdrukkelijk dat verzorging onder artikel 4:36 BW valt, maar het houden van gezelschap niet. Het hof concludeert dat als de dochter niet had bijgesprongen in de huishouding, haar ouders een beroep hadden moeten doen op thuiszorg. Zij zouden in concreto nood hebben aan thuiszorg gedurende twee ochtenden per week. De arbeid had dus een economische waarde, in die zin dat er anders kosten waren gemaakt voor de hulp van derden.

Ten tweede een verlies van mogelijkheid om een eigen arbeidsinkomen te verwerven. Er is pas sprake van economische waarde indien het kind door het verschaffen van hulp en zorg een kans

²⁰⁷ ‘s-Hertogenbosch (NL) 22 juli 2008, nr. HV 103.009.263/01, ECLI:NL:GHSHE:2008:BD8647.

verloren heeft om een eigen inkomen te verkrijgen door elders betaalde arbeid te verrichten. Hiervoor kijkt het hof of de dochter werk dat zij voordien had heeft opgegeven om voor haar ouders te gaan zorgen. De dochter gaf aan dat zij gestopt was met haar werk in de thuiszorg, maar hier was zij reeds eerder mee gestopt. Zij werkte wel op verschillende plaatsen als hulp in de huishouding en dit werk heeft zij wel grotendeels opgegeven. Op basis van deze twee elementen beslist het hof dat de arbeid die de dochter verrichtte overeenstemt met een economische waarde van twee ochtenden (vier uren) per week. Het hof neemt met andere woorden een economische waarde van acht uren per week aan, in tegenstelling tot de aangevoerde 36 uren per week (vier dagen van negen uren).²⁰⁸

§2. Vergoeding op grond van onderhoudsaanspraak

A. Begrip ‘onderhoud’

41. **ONDERHOUDSAANSPRAAK: WAT?** – In Engeland en Wales is dit geregeld in de *Inheritance Act*²⁰⁹ via de zogenaamde *family provisions*. Dit houdt in dat de rechter een beperkte wettelijke bevoegdheid krijgt om een testament of het wettelijke erfrecht te wijzigen indien er geen redelijke voorziening is gemaakt. De rechter kan, afhankelijk van de omstandigheden, beslissen om een periodieke betaling of een som ineens (zgn. *lump sum*) toe te kennen, dan wel de overdracht van eigendom.²¹⁰ In het Belgisch recht is de figuur van onderhoudsaanspraken ingevoerd door de nieuwe erfwet²¹¹, doch slechts in beperkte mate. Op het moment van het overlijden ontstaat er, in geval van behoefte, van rechtswege een schuldvordering lastens de nalatenschap.²¹² Net zoals in Engeland en Wales kan het onderhoud betaald worden op twee manieren, zijnde in de vorm van een maandelijkse lijfrente dan wel een som ineens die overeenstemt met de

²⁰⁸ ‘s-Gravenhage (NL) 1 augustus 2007, nr. 363-M-05, ECLI:NL:GHSGR:2007:BB0962; W.D. KOLKMAN, “Uw verdiende loon” in A.H.N. STOLLENWERCK, F.A. GROOTE WASSINK, E.W.J. EBBEN en W.J.J.G. SPEETJENS (eds.), *In dienst van het recht grenzen verleggen*, Deventer, Kluwer, 2009, (85) 91-92.

²⁰⁹ Inheritance (Provision for Family and Dependents) Act 12 november 1975; Administration and Probate Act 1958, section 91.

²¹⁰ Art. 2 Inheritance (Provision for Family and Dependents) Act 12 november 1975; M. OLDHAM, “Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France”, *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 151; C. SAWYER en M. SPERO, *Succession, wills and probate*, Londen, Routledge, 2015, 78; B. SLOAN, “The concept of coupledness in succession law”, *CLJ* 2011, (623) 630; B. SLOAN, *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 175.

²¹¹ Wet 31 juli 2017 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *BS* 1 september 2017, 81578.

²¹² R. BARBAIX, *Het nieuwe erfrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 87-88.

gekapitaliseerde waarde van deze lijfrente.²¹³ In Nederland bestaat eveneens een variant van de onderhoudsaanspraak.²¹⁴

42. **PERSONEN DIE IN AANMERKING KOMEN** – In Engeland en Wales kan een beperkt aantal categorieën van personen hiervoor een vordering indienen. Dit betreft met name de langstlevende echtgenoot/echtgenote en de afstammelingen van de overledene.²¹⁵ Meerderjarige kinderen kunnen eveneens een vordering instellen, maar voor hen is het moeilijker om aan te tonen dat zij nog een vergoeding nodig hebben voor hun onderhoud. In tegenstelling tot minderjarige kinderen zijn zij niet langer afhankelijk van de overledene aangezien zij zelf in staat zijn om te zorgen voor een inkomen. Dit wil echter niet zeggen dat hun vordering geen enkele kans op slagen heeft. De rechter zal in dit geval vaak nagaan of uit de omstandigheden blijkt dat de ouder een voortdurende morele verplichting had ten opzichte van het kind. Indien de rechter hiertoe besluit, zal hij een vergoeding toekennen.²¹⁶ Opvallend hierbij is dat het kind deze vergoeding enkel kan vragen na het overlijden van de ouder, ook al bestond deze morele verplichting reeds tijdens het leven.²¹⁷ In België wordt voor de langstlevende en de kinderen niet voorzien in een onderhoudsaanspraak, aangezien zij reeds recht hebben op een voorbehouden deel van de nalatenschap. Het oude recht kende eveneens een voorbehouden erfdeel toe aan de ascendenten van de erflater.²¹⁸ Met de nieuwe erfwet is dit echter afgeschaft en vervangen door een onderhoudsaanspraak. Net zoals bij het voorbehouden erfdeel, hebben de ouders hier enkel recht op indien de erflater geen kinderen nalaat. Bovendien moeten de ouders op het moment van het overlijden ofwel door het overlijden

²¹³ Art. 205bis, §2, eerste lid BW; R. BARBAIX, *Het nieuwe erfrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 300; C. DE WULF, *De Erfwet van 31 juli 2017 - een algemeen overzicht met modellen voor de praktijk*, Brugge, die Keure, 2018, 89; A.L. VERBEKE, “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, (1082) 1086.

²¹⁴ Art. 4:30 NBW.

²¹⁵ Art. 1 Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act 12 november 1975; M. OLDHAM, “Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France”, *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 151; C. SAWYER en M. SPERO, *Succession, wills and probate*, Londen, Routledge, 2015, 78; P. WENDEL, *Wills, Trusts and Estates*, New York, Kluwer, 2014, 320.

²¹⁶ THE LAW COMMISSION, *Intestacy and Family Provision. Claims on Death*, 17 november 2011, nr. 331, <https://www.lawcom.gov.uk/project/intestacy-and-family-provision-claims-on-death/#related>, 108-109; G. DOUGLAS, “Family Provision and Family Practices – The Discretionary Regime of the Inheritance Act of England and Wales” in D. MONK en D. HACKER (eds.), *Wealth, Families and Death: Socio-Legal Perspectives on Wills and Inheritance*, Spanje, Onati Socio-Legal Series, 2014, (222) 228; M. OLDHAM, “Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France”, *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 161-162; D. ONG SIEW LING, “Family Provision after Death”, *S.Ac.L.J.* 1995, (379) 386; S. RENWICK, “‘Responsibility to Provide’: Family Provision Claims in Victoria”, *Deakin Law Review* 2013, (159) 172; C. SAWYER en M. SPERO, *Succession, wills and probate*, Londen, Routledge, 2015, 78; P. WENDEL, *Wills, Trusts and Estates*, New York, Kluwer, 2014, 331.

²¹⁷ M. OLDHAM, “Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France”, *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 162.

²¹⁸ H. CASMAN, “De nieuwe erfwet. Een kennismaking”, *NJW* 2018, (134) 143; H. CASMAN, “Inleiding tot de nieuwe Erfwet 2017. Een overzicht van de krachtlijnen van deze wet” in J. BAEL (ed.), *Rechtskroniek voor het Notariaat deel 31*, Brugge, die Keure, 2017, (1) 23-24; A.L. VERBEKE, “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, (1082) 1086.

van de erflater in een staat van behoefte verkeren.²¹⁹ Er gaan evenwel stemmen op om zulke onderhoudsaanspraak eveneens door te voeren voor de kinderen en de langstlevende en bijgevolg een einde te stellen aan de euforie van de reserve. Verbeke (2018) benoemt de onderhoudsaanspraak als een precisiegerichte laserraket aangezien er enkel een aanspraak kan bestaan indien en in zoverre de persoon behoeftig is. Het voorbehouden erfdeel ziet Verbeke daarentegen als een blind kanon daar de rechthebbenden steeds een forfaitair deel krijgen ongeacht of zij dit nodig hebben.²²⁰ Zelf ben ik ook eerder voorstander van een onderhoudsaanspraak. Als er geen voorbehouden erfdeel meer is, heeft de erflater pas echt de vrijheid om te beschikken over zijn/haar nalatenschap. De onderhoudsaanspraak voorkomt onbillijke situaties en als ouders hun kinderen niet willen onterven, kunnen zij terugvallen op de *default*-regel van het erfrecht. In het Nederlandse erfrecht ten slotte was oorspronkelijk voorzien in een voorbehouden erfdeel voor de ouders. Dit is echter sedert 1996 afgeschaft, zonder invoering van een onderhoudsvordering ter compensatie zoals in België is gebeurd.²²¹ Daarentegen voorziet het Burgerlijk Wetboek wel in deze mogelijkheid voor de langstlevende echtgenoot/echtgenote. Wat betreft het vruchtgebruik van de gezinswoning en de inboedel bestaat er een vermoeden van behoefte waardoor de bewijslast op de andere erfgenamen ligt. Bovendien ontvangt de langstlevende eveneens het vruchtgebruik op andere goederen van de nalatenschap (zgn. verzorgingsvruchtgebruik) indien hij/zij bewijst dat daartoe een behoefte bestaat voor diens verzorging.²²² Daarnaast hebben ook de afstammelingen recht op een som ineens indien dit vereist is voor hun verzorging en opvoeding. Meerderjarige kinderen tot aan de leeftijd van eenentwintig

²¹⁹ Art. 205bis, §2, eerste lid BW; R. BARBAIX, *Het nieuwe erfrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 300; H. CASMAN, “De nieuwe erfwet. Een kennismaking”, *NJW* 2018, (134) 143; H. CASMAN, “Inleiding tot de nieuwe Erfwet 2017. Een overzicht van de krachtlijnen van deze wet” in J. BAEL (ed.), *Rechtskroniek voor het Notariaat deel 31*, Brugge, die Keure, 2017, (1) 24; H. CASMAN en A.L. VERBEKE, “Erfwet”, *TEP* 2017, (196) 197; A.L. VERBEKE, “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, (1082) 1086.

²²⁰ H. CASMAN en A.L. VERBEKE, “Erfwet”, *TEP* 2017, (196) 197; A.L. VERBEKE, “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, (1082) 1086-1087; A.L. VERBEKE, “Het nieuwe erfrecht internationaal gesitueerd”, *WPNR* 2003, (20) 23.

²²¹ Wet van 16 november 1995 tot afschaffing van de legitieme portie van de ascendenten, *Stb.* 561; B.C.M. WAAIJER, “De Belgische erfrechthervorming: ook van de legitieme portie!”, *WPNR* 2017, (479) 482.

²²² Art 4:29-4:30 NBW; Art. 4:33, tweede lid NBW; OGHACMB (NL) 9 januari 2018, nr. 78031 – H 103/17 – CUR 2017 H 00075; Hoge Raad (NL) 8 juni 2007, nr. R06/057HR, *NJ* 2008, 220; Arnhem (NL) 20 mei 2008, nr. 104.007.624, ECLI:NL:GHARN:2008:BE2748; Amsterdam (NL) 20 december 2011, nr. 200.078.634, *NJF* 2012, 79; Den Haag (NL) 2 augustus 2017, nr. 200.202.665/01, *JIN* 2017, 190; Ktr. Alkmaar (NL) 11 februari 2010, nr. 291965 *NJF* 2010, 250; W. BURGERHART, “Commentaar op art. 4:30 BW”, *T&C BW* 2017, <http://deeplinking.kluwer.nl/?param=009D086D&cpid=WKNL-LTR-Nav2>; W.D. KOLKMAN, “De grenzen van het verzorgingsvruchtgebruik”, *TE* 2006, (27) 27; W.D. KOLKMAN, “Kroniek Erfrecht”, *FJR* 2016, (124) 126; M.R. KREMER, “art. 4:30 BW, aant. 1” in *Groene Serie Erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2017, https://www.navigator.nl/document/inod4650e4cdc71d368c95442d3a971811f5?ctx=WKNL_CSL_409; S. PERRICK, “Testeervrijheid en de zorg voor de langstlevende in het nieuwe erfrecht”, *WPNR* 2001, (1030) 1032; G. VAN DER BURGHT en E.W.J. EBBEN, “De Eerste Kamer en het wetsvoorstel erfrecht”, *WPNR* 1999, (197) 198; P.C. VAN ES, *Erfrecht van de langstlevende echtgenoot*, Deventer, Kluwer, 2009, 54-55.

jaar krijgen dit recht eveneens doch enkel voor zoverre dit vereist is voor hun levensonderhoud en studie.²²³

43. **OMVANG VAN DE ONDERHOUDSAANSPRAAK** – In Engeland en Wales wordt er voor de vergoeding een onderscheid gemaakt tussen de langstlevende en de kinderen. De langstlevende kan aanspraak maken op een financiële vergoeding die in alle omstandigheden redelijk zou zijn, ongeacht of hij/zij dit nodig heeft voor zijn/haar onderhoud. Hier primeert met andere woorden de redelijkheid, zelfs indien hetgeen redelijk is verdergaat dan de behoefte.²²⁴ De kinderen daarentegen hebben enkel recht op een vergoeding die redelijk is gelet op hetgeen hij/zij nodig heeft voor zijn/haar onderhoud.²²⁵ Onder onderhoud wordt verstaan de kosten die gemaakt moeten worden in het dagelijks leven, maar ook terugkerende kosten van levensonderhoud.²²⁶ De nadruk ligt bij de kinderen met andere woorden meer op hun behoeftes en noden.²²⁷ In België wordt enerzijds rekening gehouden met de levensverwachting van de ouder op grond van Belgische sterftetafels en anderzijds met “*de gemiddelde rentevoeten over het laatste jaar van de lineaire obligaties waarvan de maturiteit kleiner is dan de levensverwachting van de schuldeiser*”²²⁸. Enkel de behoefte wordt gedekt, zonder rekening te houden met het criterium van de redelijkheid. Er wordt bovendien voorzien in een bovengrens, zijnde 1/4^e van de nalatenschap van de erflater

²²³ Art. 4:35, eerste lid NBW; W.G. HUIJGEN, J.E. KASDORP, B.E. REINHARTZ en J.W. ZWEMMER, *Compendium erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2005, 119; W.D. KOLKMAN, “Kroniek Erfrecht”, *FJR* 2016, (124) 125; M.J.A. VAN MOURIK, “Versterkerfrecht en verzorging”, *WPNR* 1995, (146) 146; J.H.M. TER HAAR, “De som ineens als versterkte legitieme portie”, *WPNR* 2009, (180) 180; M.J.A. VAN MOURIK, “Andere wettelijke rechten” in M.J.A. VAN MOURIK (ed.), *Handboek erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, (427) 443.

²²⁴ THE LAW COMMISSION, *Intestacy and Family Provision. Claims on Death*, 17 november 2011, nr. 331, 17, <https://www.lawcom.gov.uk/project/intestacy-and-family-provision-claims-on-death/#related>; G. DOUGLAS, H. WOODWARD, A. HUMPHREY, L. MILLS en G. MORRELL, “Enduring Love? Attitudes to Family and Inheritance Law in England and Wales”, *Journal of Law and Society* 2011, (245) 249; J.G. MILLER, “Family Provision on Death – The International Dimension”, *ICLQ* 1990, (261) 261; A. SAMUELS, “Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act 1975”, *The Modern Law Review* 1976, (183) 184-185; B. SLOAN, “The concept of coupledom in succession law”, *CLJ* 2011, (623) 629-630.

²²⁵ M.A. GLENDON, “Fixed Rules and Discretion in Contemporary Family Law and Succession Law”, *Tul.L.Rev.* 1986, (1165) 1187-1188; R. KERRIDGE, *The Law of Succession*, Londen, Sweet & Maxwell, 2009, 169-171; M. OLDHAM, “Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France”, *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 151; A. SAMUELS, “Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act 1975”, *The Modern Law Review* 1976, (183) 184; C. SAWYER en M. SPERO, *Succession, wills and probate*, Londen, Routledge, 2015, 78; B. SLOAN, “The concept of coupledom in succession law”, *CLJ* 2011, (623) 629-630; P. WENDEL, *Wills, Trusts and Estates*, New York, Kluwer, 2014, 325.

²²⁶ THE LAW COMMISSION, *Intestacy and Family Provision. Claims on Death*, 17 november 2011, nr. 331, 17-18 <https://www.lawcom.gov.uk/project/intestacy-and-family-provision-claims-on-death/#related>; M. OLDHAM, “Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France”, *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 151; B. SLOAN, “Testamentary Freedom and Caring Adult Offspring in England & Wales and Ireland” in K. BOELE-WOELKI, J. MILES en J.M. SCHERPE, *The Future of Family Property in Europe*, Cambridge, Intersentia, 2011, (251) 263; B. SLOAN, *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 177.

²²⁷ B. SLOAN, *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 177.

²²⁸ Art. 205bis, §2, derde lid BW; C. DE WULF, *De Erfwet van 31 juli 2017 - een algemeen overzicht met modellen voor de praktijk*, Brugge, die Keure, 2018, 89.

voor elke ouder, met andere woorden hetzelfde deel waar de ouder vroeger recht op had in de vorm van het voorbehouden erfdeel.²²⁹ Nederland hanteert voor de langstlevende een andere aanpak aangezien er daar niet voorzien wordt in een financiële vergoeding, doch in een vruchtgebruik op bepaalde goederen van de nalatenschap. Er zijn twee mogelijke situaties denkbaar: ofwel heeft de erflater bij testament geregeld welke goederen eerst in aanmerking komen voor het vruchtgebruik, ofwel is er niets voorzien en dan moeten de langstlevende en de andere erfgenamen onderling tot overeenstemming komen. Indien er geen overeenstemming bereikt wordt, heeft de kantonrechter de bevoegdheid om de goederen aan te wijzen.²³⁰ De langstlevende heeft bovendien slechts recht op het vruchtgebruik in de mate van zijn/haar verzorgingsbehoefte.²³¹ Ter bepaling van die behoefte wordt rekening gehouden met alle omstandigheden, waaronder het eigen inkomen (inclusief de mogelijkheid om inkomen te verwerven) en de leeftijd van de langstlevende, het gezinsinkomen tijdens het huwelijk en de duur van de samenleving. Het vruchtgebruik moet bovendien beperkt zijn tot hetgeen nodig is voor de verzorging en houdt dus niet de verderzetting van de vroegere levensstandaard in.²³² Voor de afstammelingen wordt wel voorzien in een financiële vergoeding (som ineens) doch beperkt tot hetgeen nodig is voor de verzorging en opvoeding (tot achttien jaar) dan wel voor het levensonderhoud en de studie (tot eenentwintig jaar). Dit recht vervalt echter indien de

²²⁹ Art. 205bis, §2, tweede lid BW; C. DE WULF, *De Erfwet van 31 juli 2017 - een algemeen overzicht met modellen voor de praktijk*, Brugge, die Keure, 2018, 88; H. CASMAN, “De nieuwe erfwet. Een kennismaking”, *NJW* 2018, (134) 142; H. CASMAN, “Inleiding tot de nieuwe Erfwet 2017. Een overzicht van de krachtlijnen van deze wet” in J. BAEL (ed.), *Rechtskroniek voor het Notariaat deel 31*, Brugge, die Keure, 2017, (1) 24; A.L. VERBEKE, “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, (1082) 1086.

²³⁰ Art. 4:30, vierde en zesde lid NBW; W. BURGERHART, “Commentaar op art. 4:30 BW”, *T&C BW* 2017, <http://deeplinking.kluwer.nl/?param=009D086D&cpid=WKNL-LTR-Nav2>; M.R. KREMER, “art. 4:30 BW, aant. 1-8” in *Groene Serie Erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2017, https://www.navigators.nl/document/inod4650e4cdc71d368c95442d3a971811f5?ctx=WKNL_CSL_409; M.J.A. VAN MOURIK, “Andere wettelijke rechten” in M.J.A. VAN MOURIK (ed.), *Handboek erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, (427) 437-438.

²³¹ Art 4:30, eerste lid NBW; Hoge Raad (NL) 8 juni 2007, nr. R06/057HR, *NJ* 2008, 220; Ktr. Alkmaar 11 februari 2010, nr. 291965 *NJF* 2010, 250; T.J. MELLEMA-KRANENBURG, “Twee buitenbeentjes binnen het vruchtgebruik”, *WPNR* 2006, (777) 777; G. VAN DER BURGHT en E.W.J. EBBEN, “De Eerste Kamer en het wetsvoorstel erfrecht”, *WPNR* 1999, (197) 198; P.C. VAN ES, *Erfrecht van de langstlevende echtgenoot*, Deventer, Kluwer, 2009, 56-57.

²³² Art. 4:33, vijfde lid NBW; Hoge Raad (NL) 8 juni 2007, nr. R06/057HR, *NJ* 2008, 220; Amsterdam (NL) 20 december 2011, nr. 200.078.634, *NJF* 2012, 79; ‘s-Hertogenbosch (NL) 7 februari 2006, nr. R200500750, ECLI:NL:GHARN:2008:BE2748; Ktr. Alkmaar (NL) 11 februari 2010, nr. 291965 *NJF* 2010, 250; W.D. KOLKMAN, “De grenzen van het verzorgingsvruchtgebruik”, *TE* 2006, (27) 27; T.J. MELLEMA-KRANENBURG, “Twee buitenbeentjes binnen het vruchtgebruik”, *WPNR* 2006, (777) 777; P.C. VAN ES, *Erfrecht van de langstlevende echtgenoot*, Deventer, Kluwer, 2009, 56-57.

echtgenoot/echtgenote of een andere erfgenaam verplicht instaat voor deze kosten.²³³ Bovendien is er een plafond voorzien, met name de helft van de waarde van de nalatenschap.²³⁴

B. Toepassingsvoorwaarden family provision

44. **DUBBELE REDELIJKHEIDSTOETS** – De rechter oordeelt in eerste instantie of het redelijk is om een vergoeding toe te kennen. Deze beoordeling houdt een objectieve toets in, aangezien de rechter kijkt of het naargelang de omstandigheden redelijk is dat de persoon een vergoeding krijgt. De rechter houdt hierbij geen rekening met het eventuele feit dat de erflater een voorziening heeft opgenomen in zijn/haar testament die in diens ogen redelijk was (subjectieve toets).²³⁵ Indien de rechter van mening is dat het redelijk is om een vergoeding toe te kennen, moet vervolgens worden nagegaan wat een redelijke vergoeding is. De *Inheritance Act* geeft zelf enkele factoren die in rekening moeten worden gebracht, onder andere de financiële situatie, verplichtingen en verantwoordelijkheden die de erflater had ten aanzien van erfgenamen of begunstigen, de aard en omvang van de nalatenschap, enzovoort. Er is eveneens een open categorie voorzien zodat de rechter ook andere omstandigheden in acht kan nemen die volgens hem/haar relevant zijn.²³⁶ Er kan sprake zijn van een verplichting in hoofde van de ouder ten aanzien van een kind die zijn/haar werk opgeeft om voor de ouder te kunnen zorgen.²³⁷

²³³ Art. 4:35, eerste en tweede lid NBW; W.G. HUIJGEN, J.E. KASDORP, B.E. REINHARTZ en J.W. ZWEMMER, *Compendium erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2005, 119-120; W.D. KOLKMAN, “De eerste stappen van de andere wettelijke rechten”, *FTV* 2007, (6) 7; W.D. KOLKMAN, “De sommen ineens en de legitieme portie in het nieuwe erfrecht”, *WPNR* 2003, (833) 834; W.D. KOLKMAN, “Kroniek Erfrecht”, *FJR* 2016, (124) 125; J.H.M. TER HAAR, “De som ineens van art. 4:35 schiet te kort (I)”, *WPNR* 2010, (868) 869; M.J.A. VAN MOURIK, “Andere wettelijke rechten” in M.J.A. VAN MOURIK (ed.), *Handboek erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, (427) 444.

²³⁴ Art 4:37, vierde lid NBW; W.D. KOLKMAN, “De sommen ineens en de legitieme portie in het nieuwe erfrecht”, *WPNR* 2003, (833) 833; J.H.M. TER HAAR, “De som ineens als versterkte legitieme portie”, *WPNR* 2009, (180) 181 en 185; M.J.A. VAN MOURIK, “Andere wettelijke rechten” in M.J.A. VAN MOURIK (ed.), *Handboek erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, (427) 447.

²³⁵ R.F. CROUCHER, “Law Reform as Personalities, Politics and Pragmatics – The Family Provision Act 1982 (NSW): A Case Study”, *Legal History* 2007, (1) 3; G. DOUGLAS, “Family Provision and Family Practices – The Discretionary Regime of the Inheritance Act of England and Wales” in D. MONK en D. HACKER (eds.), *Wealth, Families and Death: Socio-Legal Perspectives on Wills and Inheritance*, Spanje, Onate Socio-Legal Series, 2014, (222) 232; R. KERRIDGE, *The Law of Succession*, Londen, Sweet & Maxwell, 2009, 172-173; C. SAWYER en M. SPERO, *Succession, wills and probate*, Londen, Routledge, 2015, 78; B. SLOAN, *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 175-176; P. WENDEL, *Wills, Trusts and Estates*, New York, Kluwer, 2014, 340.

²³⁶ Inheritance (Provision for Family and Dependents) Act 12 november 1975, section 3; R.F. CROUCHER, “Law Reform as Personalities, Politics and Pragmatics – The Family Provision Act 1982 (NSW): A Case Study”, *Legal History* 2007, (1) 3-4; G. DOUGLAS, “Family Provision and Family Practices – The Discretionary Regime of the Inheritance Act of England and Wales” in D. MONK en D. HACKER (eds.), *Wealth, Families and Death: Socio-Legal Perspectives on Wills and Inheritance*, Spanje, Onate Socio-Legal Series, 2014, (222) 232; R. KERRIDGE, *The Law of Succession*, Londen, Sweet & Maxwell, 2009, 175-178; D. RUSSEL en T. GRAHAM, “Back to basics with family provision: the Supreme Court’s decision in *Ilott v Mitson*”, *Trusts & Trustees* 2017, (715) 715; C. SAWYER en M. SPERO, *Succession, wills and probate*, Londen, Routledge, 2015, 78; P. WENDEL, *Wills, Trusts and Estates*, New York, Kluwer, 2014, 340-341;

²³⁷ R. KERRIDGE, *The Law of Succession*, Londen, Sweet & Maxwell, 2009, 191.

45. **MORELE VERPLICHTING VAN DE OUDER** – Het is mogelijk dat de ouder een morele verplichting tot gepast onderhoud en gepaste ondersteuning had. Indien de ouder geen testament opstelt of deze verplichting miskent bij het opstellen van zijn/haar testament en geen financiële vergoeding voorziet voor de persoon ten aanzien van wie hij/zij die verplichting had, kan de rechter tussenkomen. Aan het begrip “gepast” moet een relatieve invulling worden gegeven, wat betekent dat de omvang van de verplichting afhankelijk is van de omstandigheden.²³⁸ Deze vordering is niet gebaseerd op de behoefte van het kind, maar wel op de redelijkheid.²³⁹ Daarnaast kan een meerderjarig kind een speciale behoefte of speciale aanspraak hebben. Zo heeft het kind dat bijgedragen heeft aan de opbouw van het vermogen van de ouder of op andere manieren heeft geholpen, bijvoorbeeld door zorg te dragen, een speciale aanspraak. Er is sprake van een speciale behoefte indien het kind lijdt aan een fysieke of mentale beperking, maar ook indien het kind een financiële tegenslag heeft gehad of niet in staat is om aan werk te geraken.²⁴⁰
46. **TOEGEPAST OP FAMILIALE ZORGVERHOUDINGEN** – In sommige gevallen heeft het kind recht op een speciale aanspraak (*special claim*) omdat het kind de ouder geholpen heeft.²⁴¹ Dit zijn de zogenaamde *mandatory asset claims*. Dit zijn vorderingen die voor de rechter gebracht worden indien een persoon een bijdrage heeft geleverd aan de nalatenschap van de erflater zonder hiervoor een vergoeding te hebben gekregen.²⁴² De rechter kan vervolgens discretionair beslissen om een bepaald deel van de nalatenschap toe te kennen aan één van de nabestaanden.²⁴³ Hier valt mogelijks ook de situatie van familiale zorgverhoudingen onder: door zorg te verstrekken heeft men gezorgd voor een toename van de nalatenschap of minstens een afname ervan voorkomen. Als het familielid de zorg niet op zich had genomen, had de erflater immers een beroep moeten

²³⁸ B. SLOAN, “Testamentary Freedom and Caring Adult Offspring in England & Wales and Ireland” in K. BOELE-WOELKI, J. MILES en J.M. SCHERPE, *The Future of Family Property in Europe*, Cambridge, Intersentia, 2011, (251) 265; S. RENWICK, “‘Responsibility to Provide’: Family Provision Claims in Victoria”, *Deakin Law Review* 2013, (159) 159-160.

²³⁹ C. DE WULF, “Een synthese en enkele persoonlijke bedenkingen” in KFBN (ed.), *De erfrechtelijke reserve in vraag gesteld, III, Voorstellen*, Brussel, Bruylant, 2000, (113) 120; M. OLDHAM, “Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France”, *Cambridge Law Journal* 2001, (128) 161-162.

²⁴⁰ B. SLOAN, “Testamentary Freedom and Caring Adult Offspring in England & Wales and Ireland” in K. BOELE-WOELKI, J. MILES en J.M. SCHERPE, *The Future of Family Property in Europe*, Cambridge, Intersentia, 2011, (251) 265; B. SLOAN, *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 185-186; S. RENWICK, “‘Responsibility to Provide’: Family Provision Claims in Victoria”, *Deakin Law Review* 2013, (159) 172.

²⁴¹ B. SLOAN, *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 192; S. RENWICK, “‘Responsibility to Provide’: Family Provision Claims in Victoria”, *Deakin Law Review* 2013, (159) 172.

²⁴² C. CASTELEIN, “Introduction and objectives” in C. CASTELEIN, R. FOQUE en A. VERBEKE (eds.), *Imperative Inheritance Law in a Late-Modern Society. Five perspectives*, Antwerpen, Intersentia, 2009, (1) 31-32.

²⁴³ P. MATTHEWS, “Comparative Law – United Kingdom” in C. CASTELEIN, R. FOQUE en A. VERBEKE (eds.), *Imperative Inheritance Law in a Late-Modern Society. Five Perspectives*, Antwerpen, Intersentia, 2009, (123) 133; J. WOOD, “England and Wales” in L. GARB en J. WOOD (eds.), *International succession. Fourth edition*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (255) 260-261.

doen op een professionele zorgverstrekkers wat bepaalde kosten met zich meebrengt. Het is echter afwachten op de rechter bereid is om in dit geval een vergoeding toe te kennen. De *Inheritance Act* voorziet jammer genoeg niet in een specifieke categorie van zorgverstrekkers.

AFDELING III. STILZWIJGENDE ZORGOVEREENKOMST

47. **BEGRIJP STILZWIJGEND** – De mantelzorger kan mogelijkwijze aanvoeren dat er een stilzwijgende zorgovereenkomst bestaat.²⁴⁴ Een overeenkomst is een meezijdige rechtshandeling waarbij partijen overeenkomen om verbintenissen jegens elkaar op te nemen.²⁴⁵ De zorgovereenkomst is een consensuele overeenkomst (cf. infra), waardoor de aanvaarding in principe stilzwijgend kan geschieden. In België moet de totstandkoming in dat geval af te leiden zijn uit een zgn. omstandig stilzwijgen, zijnde feitelijke gedragingen waaruit, gelet op de concrete omstandigheden, enkel een aanvaarding kan worden afgeleid.²⁴⁶ In Nederland veronderstelt de totstandkoming van een overeenkomst een rechtshandeling, zijnde “*een op een rechtsgevolg gerichte wil die zich door een verklaring heeft geopenbaard*”²⁴⁷. Deze verklaring kan uitdrukkelijk of stilzwijgend zijn. Nederland kent een soort aardig omstandig stilzwijgen, met name het recht om een wilsverklaring af te leiden uit bepaalde gedragingen indien het gelet op de omstandigheden redelijkerwijze toegelaten was om zulke verklaring af te leiden.²⁴⁸ Indien er met andere woorden door het stilzwijgen een gerechtvaardigd vertrouwen is gewekt bij de tegenpartij.²⁴⁹ Engeland en Wales hanteren als uitgangspunt dat de aanvaarding niet stilzwijgend

²⁴⁴ C. DECLERCK, “Valorisatie van huishoudelijke arbeid in het relatievermogens- en erfrecht” in A.L. VERBEKE, C. DECLERCK, J. DU MONGH, E. ADRIAENS en E. GOOSSENS (eds.), *Familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2016, (55) 68; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 342-343.

²⁴⁵ Art. 6:213, eerste lid NBW; B. COOTE, *Contract as Assumption II: Formation, Performance and Enforcement*, Oxford, Hart Publishing, 2016, 11; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen, Deel 2*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 230.

²⁴⁶ Cass. 21 januari 2016, AR C.14.0470.N; Kh. Kortrijk 11 juni 2007, AR 2413/06; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen, Deel 2*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 231; G. MARTIN, R. DEVLOO en Y. JORENS, *Kennismaking met recht en rechtspraak*, Brugge, die Keure, 2016, 257-258; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek I*, Brugge, die Keure, 2005, 75-77.

²⁴⁷ Art. 3:33 NBW.

²⁴⁸ Art. 3:35 en 3:37 NBW; Arnhem-Leeuwarden 20 augustus 2013, nr. 200.119.434-01; Rb. Gelderland (NL) 2 november 2016, nr. 4907616; Rb. Midden-Nederland (NL) 21 februari 2018, nr. 6391334 UC EXPL 17-13269; Rb. Midden-Nederland (NL) 21 februari 2018, nr. 6475658 UC EXPL 17-14665; Y.G. BLEI WEISSMANN, “art. 6:225 BW, aant. 1.8.1” in *Groene Serie Verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 2018, https://www.navigators.nl/document/id1a6b3431ad7e4ffc8371fa6f02933396?ctx=WKNL_CSL_419; F.J. DE VRIES, *De overeenkomst in het algemeen*, Deventer, Kluwer, 2016, 55; A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, “Totstandkoming overeenkomst: hoe, wanneer, waar?” in *Asser-serie 6-III*, Deventer, Kluwer, 2014, 165-166; J. HIJMA, C.C. VAN DAM, W.A.M. VAN SCHENDEL en W.L. VALK, *Rechtshandeling en overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2013, 26; J. HIJMA, “Commentaar op art. 3:33 BW”, *T&C BW 2017*, <http://deeplinking.kluwer.nl/?param=009CF1CF&cpid=WKNL-LTR-Nav2>.

²⁴⁹ A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, “Totstandkoming overeenkomst: hoe, wanneer, waar?” in *Asser-serie 6-III*, Deventer, Kluwer, 2014, 167; J. HIJMA, C.C. VAN DAM, W.A.M. VAN SCHENDEL en W.L. VALK, *Rechtshandeling en overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2013, 26; J. HIJMA, “Commentaar op art. 3:35 BW”, *T&C BW 2017*, <http://deeplinking.kluwer.nl/?param=009CF201&cpid=WKNL-LTR-Nav2>; N. KORNET, “Contract Formation in

kan geschieden. De aanvaarding kan daarentegen wel worden afgeleid uit een bepaald gedrag dat overeenstemt met de inhoud van de overeenkomst.²⁵⁰ Net als in Nederland, voeren rechters een objectieve test door, met name wat er redelijkerwijze uit het gedrag en de taal van de andere partij kon worden afgeleid.²⁵¹

In het kader van familiale zorg kan dit stilzwijgen bestaan uit het verrichten van verregaande zorghandelingen enerzijds en de betaling van een zekere geldsom als vergoeding anderzijds. Er is dan duidelijk wilsovereenstemming waarbij de ene partij aanbiedt om zorg te verschaffen tegen een bepaalde vergoeding vanwege de andere partij, die dit aanbod aanvaardt door de vergoeding te betalen. Voor verdere bespreking van de zorgovereenkomst verwijs ik naar Hoofdstuk III betreffende de schriftelijke zorgovereenkomst.

48. **BEWIJSPROBLEMATIEK** – Bij gebrek van schriftelijke overeenkomst heeft de mantelzorger in België de moeilijke taak om het bewijs ervan te leveren.²⁵² Indien de waarde van de zorg het bedrag van 375 euro overschrijdt, kan het bewijs immers enkel via een geschrift geleverd worden.²⁵³ De wet voorziet echter twee nuanceringen waarin getuigen en vermoedens toch toegelaten zijn. Ten eerste wanneer er in civiele zaken een begin van bewijs door geschrift voorhanden is. Hiervan is sprake indien (1) er een geschrift is, (2) dat uitgaat van degene tegen wie men wil bewijzen en (3) dat het beweerde feit waarschijnlijk maakt.²⁵⁴ Eens het bestaan van

England, the Netherlands and the Principles of European Contract law” in J. SMITS en S. STIJNS (eds.), *Totstandkoming van de overeenkomst naar Belgisch en Nederlands recht*, Groningen, Intersentia, 2002, (33) 37.

²⁵⁰ N. ANDREWS, *Contract Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, 42 en 48-50; T.T. ARVIND, *Contract Law*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 25; M. CHEN-WISHART, *Contract Law*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 69; P. OWSIA, “Silence: Efficacy in Contract Formation. A Comparative Review of French and English Law”, *International and Comparative Law Quarterly* 1991, (784) 786 en 792.

²⁵¹ N. ANDREWS, *Contract Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, 74; T.T. ARVIND, *Contract Law*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 22.

²⁵² Art 1341 BW; Rb. Hasselt 9 februari 1994, *T.Not.* 1999, 85-86 (loutere afgifte van een grote som effecten is niet voldoende als bewijs); R. BARBAIX, “Zorgovereenkomsten” in A.L. VERBEKE en F. BUYSENS (eds.), *Notariële actualiteit 2015-2016*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (19) 21; N. TORFS, “Hoe vergoed ik de persoon die mij verzorgt?”, *T.Not.* 1999, (80) 81; A. VANDEWIELE, “Het (notarieel) zorgcontract. Zal het u een zorg wezen? Bespreking en modellen”, *T.Not.* 2008, (364) 369; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2012, 343.

²⁵³ Art. 1341 BW; Vred. Oudenaarde-Kruishoutem 19 januari 2012, *T.Vred.* 2013, 581; A. DE BOECK en H. GEENS, “De bewijsmiddelen en hun hiërarchie, de bewijslastverdeling en de inpassing van e-commerce anno 2008: geruisloze overgang van oud naar nieuw?” in A. DE BOECK, S. STIJNS en R. VAN RANSBEECK (eds.), *Het vermogensrechtelijk bewijsrecht vandaag en morgen*, Brugge, die Keure, 2009, (41) 46; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen, Deel I*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 395; I. SAMOY en W. VANDENBUSSCHE, “Recente ontwikkelingen in het burgerlijk bewijsrecht”, *Recht in beweging* 2015, (53) 68; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek 2*, Brugge, die Keure, 2009, 210; M. VAN MOLLE en J. FONTEYN, “Les soins. À la croisée des chemins de la planification patrimoniale, de la philanthropie et de la protection des personnes vulnérables”, *RPP* 2017, (45) 57.

²⁵⁴ Art. 1347 BW; Cass. 25 februari 1997, *Arr.Cass.* 1997, 274; Cass. 18 september 2015, AR C.14.0488.F; Antwerpen 23 maart 2017, *RW* 2017-18, 787; Rb. Oost-Vlaanderen (afd. Dendermonde) 22 mei 2015, *TBO* 2017, 264; A. DE BOECK en H. GEENS, “De bewijsmiddelen en hun hiërarchie, de bewijslastverdeling en de inpassing van e-commerce anno 2008: geruisloze overgang van oud naar nieuw?” in A. DE BOECK, S. STIJNS en R. VAN RANSBEECK (eds.), *Het vermogensrechtelijk bewijsrecht vandaag en morgen*, Brugge, die Keure, 2009, (41) 50; I. SAMOY en W.

de overeenkomst bewezen is door middel van een begin van bewijs door geschrift, kan de inhoud en omvang ervan vrij bewezen worden.²⁵⁵ Ten tweede is er geen geschrift vereist indien er een onmogelijkheid was om dit te bekomen.²⁵⁶ Er zijn drie soorten onmogelijkheden, zijnde de materiële onmogelijkheid, de morele onmogelijkheid en de onmogelijkheid ingevolge een vaststaand en algemeen gebruik. In casu kan mogelijks de morele onmogelijkheid aangevoerd worden. Deze onmogelijkheid vloeit voort uit de verwantschap tussen de partijen. Het loutere bestaan van een band van liefde of genegenheid is echter onvoldoende en de rechtspraak is terughoudend in het aanvaarden van zulke onmogelijkheden.²⁵⁷ Ten slotte is er een recent cassatiearrest waarin het Hof van Cassatie stelt dat het bestaan van een overeenkomst bewezen kan worden door de uitvoering ervan te bewijzen. Dit laatste betreft een bewijs van feiten en kan bijgevolg geleverd worden met alle middelen van recht.²⁵⁸ Nederland en Engeland en Wales hanteren, in tegenstelling tot België, geen voorrang van het geschrift. Het bewijs kan bijgevolg ook geleverd worden door middel van bijvoorbeeld getuigen en vermoedens indien er geen geschrift voorhanden is.²⁵⁹

VANDENBUSSCHE, “Recente ontwikkelingen in het burgerlijk bewijsrecht”, *Recht in beweging* 2015, (53) 69; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek 2*, Brugge, die Keure, 2009, 181-182; W. VANDENBUSSCHE, “Bewijs van de verkoop van een onroerend goed: jurisprudentiële ontwikkelingen”, *TBO* 2017, (236) 242-243.

²⁵⁵ Cass. 19 mei 2017, AR C.120623.N.

²⁵⁶ Art. 1348 BW.

²⁵⁷ Brussel 12 maart 2003, nr. 2000/AR/2409; Antwerpen 29 november 2005, *RW* 2007-08, 783; Antwerpen 6 mei 2015, *RW* 2016-17, 386; Gent 19 januari 2017, *T.Not.* 2017, 684 en *TEP* 2017, 82; Rb. Mechelen 11 december 2013, nr. 07/1286/A; Vred. Deurne 16 mei 1997, *RW* 1999-2000, 1202 (morele onmogelijkheid wel aangenomen in relatie tussen ouder en dochter gelet op de directe en nauwe bloedverwantschap); Vred. Oudenaarde-Kruishoutem 19 januari 2012, *T.Vred.* 2013, 581; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek 2*, Brugge, die Keure, 2009, 183.

²⁵⁸ Cass. 14 april 2016, *RW* 2017-18, 1136.

²⁵⁹ Art 152, eerste lid Rv (vrij systeem van bewijsmiddelen); N. ANDREWS, *Contract Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, 42 (bestaan van de overeenkomst kan afgeleid worden uit het gedrag van partijen); D.J. BEENDERS, “Commentaar op art. 152 Rv”, *T&C Rv* 2018, <http://deeplinking.kluwer.nl/?param=009D0999&cpid=WKNL-LTR-Nav2>; B.G.N. GUBBELS, *Handleiding: bewijs in civiele zaken*, <http://www.wetrecht.nl/handleiding-bewijs-in-civiele-rechtszaken/> (consulatie 13 mei 2018); H.B. KRANS, “De Principles of Transnational Civil Procedure en het Nederlandse bewijsrecht”, *TCR* 2009, (58) 62.

HOOFDSTUK III. VERGOEDINGSGRONDSLAGEN IN DE HYPOTHESE DAT ER WEL EEN REGELING IS OMTRENT DE VERGOEDING

49. Het is mogelijk dat ouder en kind een zorgovereenkomst gesloten hebben. In eerste instantie kunnen zij een zorgovereenkomst sluiten waarin de zorgprestaties en de overeenstemmende vergoedingen worden bepaald. In tweede instantie kan er in België en in Engeland en Wales een globale erfovereenkomst gesloten worden, zijnde een erfovereenkomst over de verdeling van de gehele nalatenschap. In deze erfovereenkomst kan eveneens afgesproken worden dat een deel van de nalatenschap naar het zorgende kind gaat ter compensatie van de verschafte zorgen.

AFDELING I. ZORGOVEREENKOMST ALS OVEREENKOMST ONDER BEZWARENDE TITEL

§1. Begrip zorgovereenkomst en wettelijke regeling

50. **SITUERING: WAT IS EEN ZORGOVEREENKOMST?** – In het beste geval is er een schriftelijke zorgovereenkomst gesloten tussen de mantelzorger en de verzorgde ouder.²⁶⁰ Indien de ouder van mening is dat het kind recht heeft op een compensatie voor de gedane inspanningen en verloren tijd, kunnen zij onderling perfect rechtsgeldig een vergoeding overeenkomen voor de verschafte zorgen.²⁶¹ Bovendien is dit een louter consensuele overeenkomst. Er moet met andere woorden aan geen enkele vormvereiste voldaan zijn, de loutere wilsuiting van beide partijen volstaat.²⁶² De zorgovereenkomst kan onderhands gesloten worden, doch een notariële akte is soms aan te raden. In dat geval beschikt het kind immers over een uitvoerbare titel, wat het daadwerkelijk krijgen van de vergoeding vergemakkelijkt.²⁶³ Er is echter ook een struikelblok bij zorgovereenkomsten, daar de erfgenamen kunnen trachten aan te tonen dat er geen vergoeding voor verschafte zorgen is, maar dat het een vermomde schenking uitmaakt.²⁶⁴

²⁶⁰ C. DECLERCK, “Valorisatie van huishoudelijke arbeid in het relatievermogens- en erfrecht” in A.L. VERBEKE, C. DECLERCK, J. DU MONGH, E. ADRIAENS en E. GOOSSENS (eds.), *Familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2016, (55) 68; K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2012, 342-343.

²⁶¹ M. VAN MOLLE en J. FONTEYN, “Les soins. À la croisée des chemins de la planification patrimoniale, de la philanthropie et de la protection des personnes vulnérables”, *RPP* 2017, (45) 46.

²⁶² N. ANDREWS, *Contract Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, 42 en 112-113; R. BARBAIX, “Zorgovereenkomsten” in A.L. VERBEKE en F. BUYSENS (eds.), *Notariële actualiteit 2015-2016*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (19) 21; F.J. DE VRIES, *De overeenkomst in het algemeen*, Deventer, Kluwer, 2016, 39; A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, “Totstandkoming overeenkomst: hoe, wanneer, waar?” in *Asser-serie 6-III*, Deventer, Kluwer, 2014, 162; J. HIJMA, C.C. VAN DAM, W.A.M. VAN SCHENDEL en W.L. VALK, *Rechtshandeling en overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2013, 14; G. MARTIN, R. DEVLOO en Y. JORENS, *Kennismaking met recht en rechtspraktijk*, Brugge, die Keure, 2016, 258; M. VAN MOLLE en J. FONTEYN, “Les soins. À la croisée des chemins de la planification patrimoniale, de la philanthropie et de la protection des personnes vulnérables”, *RPP* 2017, (45) 48.

²⁶³ C. DE WULF, *Notarieel familierecht en familiaal vermogensrecht. Het opstellen van notariële akten*, Mechelen, Kluwer, 2011, 1147.

²⁶⁴ Gent 21 april 2016, *T.Not.* 2016, 742-748 en *P&B* 2016, 159-162 (het Hof heeft doch niet aanvaard dat het om een vermomde schenking zou gaan); R. BARBAIX, “Zorgovereenkomsten” in A.L. VERBEKE en F. BUYSENS (eds.), *Notariële actualiteit 2015-2016*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (19) 24; R. BARBAIX, “Enkele aandachtspunten bij de

51. **BEPALINGEN IN HET GEMEEN VERBINTENISSENRECHT** – De zorgovereenkomst kwalificeert als een wederkerige overeenkomst aangezien zowel ouder als kind een verplichting op zich nemen.²⁶⁵ De ouder is verplicht om een vergoeding te betalen voor de verschafte zorgen en het kind moet deze zorgen effectief leveren. Het kind is met andere woorden verplicht om iets te doen (*facere*) en de ouder om iets te geven.²⁶⁶ Om tot een geldige zorgovereenkomst te komen moet in België voldaan zijn aan de vier geldigheidsvoorwaarden bepaald in het Burgerlijk Wetboek.²⁶⁷ Ten eerste moeten ouder en kind hun toestemming geven. Dit levert wellicht weinig problemen op aangezien beide partijen de overeenkomst samen opstellen en ondertekenen. De wilsgebreken dwaling, geweld of bedrog²⁶⁸ zijn normaliter niet aanwezig: de ouder wil zorg, het kind is bereid om zorg te verschaffen tegen een vastgelegde vergoeding. Ten tweede moeten beiden handelingsbekwaam zijn.²⁶⁹ Dit kan aanleiding geven tot discussies, met name wanneer de ouder aan een ziekte leidt, zoals dementie of alzheimer. Ten derde moet er een geoorloofde oorzaak zijn²⁷⁰, in casu is dit aanwezig. Ten slotte moeten het voorwerp en de inhoud van de verbintenis(sen) bepaald/bepaalbaar zijn.²⁷¹ De zorgprestaties die geleverd worden moeten bijgevolg duidelijk omschreven zijn. Daarnaast moet ook de vergoeding uitdrukkelijk bepaald worden. De vermeldingen die best worden opgenomen worden hieronder verder besproken.

In Engeland en Wales is het noodzakelijk dat partijen een akkoord hebben bereikt. Net als in Nederland wordt er gekeken of er (1) een aanbod is gedaan en (2) er een aanvaarding is van dit aanbod. Bovendien moet in beide gevallen een duidelijke intentie aanwezig zijn om gebonden te

behandeling van schenkingen bij de vereffening en verdeling” in R. BARBAIX en J. DU MONGH (eds.), *Actualia vereffening en verdeling*, Antwerpen, Intersentia, 2017, (25) 27; C. DECLERCK, “Valorisatie van huishoudelijke arbeid in het relatievermogens- en erfrecht” in A.L. VERBEKE, C. DECLERCK, J. DU MONGH, E. ADRIAENS en E. GOOSSENS (eds.), *Familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2016, (55) 68; L. VOET, “Artikel 7 W.Succ.: schenking of natuurlijke verbintenis? Een analyse van de rechtspraak en proeve van synthese” in A.L. VERBEKE (ed.), *Handboek Estate Planning, bijzonder deel 5*, Gent, Larcier, 2010, 39.

²⁶⁵ Art. 1101-1102 BW; Art. 6:261, eerste lid NBW; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen, Deel 2*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 233; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek 1*, Brugge, die Keure, 2005, 24.

²⁶⁶ M. VAN MOLLE en J. FONTEYN, “Les soins. À la croisée des chemins de la planification patrimoniale, de la philanthropie et de la protection des personnes vulnérables”, *RPP* 2017, (45) 47.

²⁶⁷ Art 1108 BW; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen, Deel 2*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 236-244; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek 1*, Brugge, die Keure, 2005, 74-112.

²⁶⁸ Art. 1109-1122 BW; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen, Deel 2*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 239-241.

²⁶⁹ Art. 1123 BW; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen, Deel 2*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 242; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek 1*, Brugge, die Keure, 2005, 94-95.

²⁷⁰ Art. 1131-1133 BW; G. MARTIN, R. DEVLOO en Y. JORENS, *Kennismaking met recht en rechtspraktijk*, Brugge, die Keure, 2016, 254; ; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek 1*, Brugge, die Keure, 2005, 101-110.

²⁷¹ Art. 1126-1130 BW, R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen, Deel 2*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 242-243; G. MARTIN, R. DEVLOO en Y. JORENS, *Kennismaking met recht en rechtspraktijk*, Brugge, die Keure, 2016, 253; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek 1*, Brugge, die Keure, 2005, 95-101.

zijn door het aanbod c.q. de aanvaarding. In dat geval is er sprake van een consensus tussen de partijen.²⁷² Om hun consensus tot uitdrukking te brengen kunnen partijen best een geschrift opmaken. Indien er een geschrift is, levert dit het bewijs van het bestaan van de overeenkomst en moet er niet langer gekeken worden naar pre- en postcontractuele handelingen. Bij gebrek aan geschrift, moet onderzocht worden of er effectief sprake is van een aanbod en aanvaarding.²⁷³ Ook in Engeland en Wales kan er dus rechtsgeldig een zorgovereenkomst worden gesloten. Idealiter is er een geschrift opgemaakt van de overeenkomst tussen partijen, waarin enerzijds bepaald is welke zorgprestaties verschuldigd zijn en anderzijds welke vergoeding hiertegenover staat. De financiële vergoeding vormt de zogenaamde *consideration* voor de verschaftte zorg. Basisprincipe is dat wanneer partijen overeenkomen dat de ene partij iets zal doen voor de andere, deze laatste verplicht is om iets te geven in ruil hiervoor.²⁷⁴

52. **WETTELIJKE REGELING IN NEDERLAND** – In Nederland bestaat specifieke regelgeving omtrent zorgovereenkomsten, waardoor de regeling van het gemeen verbintenissenrecht niet van toepassing is. De ouder die nood heeft aan langdurige zorg kan zich laten verzekeren overeenkomstig het Besluit langdurige zorg.²⁷⁵ Vervolgens kan de ouder een zorgovereenkomst sluiten met “*iedere zorgaanbieder of mantelzorger die hij ten laste van zijn persoonsgebonden budget zorg wenst te laten verlenen*”²⁷⁶. De zorgovereenkomst moet wel een schriftelijke overeenkomst zijn. Bovendien moet de zorgovereenkomst aan een aantal voorwaarden voldoen, overeenkomstig artikel 2.6.15 van de Regeling subsidies AWBZ zoals die gold onmiddellijk voorafgaande aan de intrekking van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten.²⁷⁷ Zo moet er een beschrijving opgenomen worden van de wijze waarop de zorgverlener voorziet in de behoefte van de verzekerde, alsook regels met betrekking tot de declaraties voor verleende zorg (wanneer

²⁷² N. ANDREWS, *Contract Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, 39 en 42; T.T. ARVIND, *Contract Law*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 20; M. CHEN-WISHART, *Contract Law*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 53-67; B. COOTE, *Contract as Assumption II: Formation, Performance and Enforcement*, Oxford, Hart Publishing, 2016, 14; J.F. DONNELLY, *Treatise on the Law of Public Contracts*, Boston, Little Brown and Co., 1922, 138; M. FURMSTON en C.J. TOLHURST, *Contract Formation: Law and Practice*, Oxford, Oxford University Press, 2010, 10-12; R. HALSON, *Contract Law*, Harlow, Pearson Education Limited, 2001, 119; A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, “Totstandkoming overeenkomst: hoe, wanneer, waar?” in *Asser-serie 6-III*, Deventer, Kluwer, 2014, 163; N. KORNET, “Contract Formation in England, the Netherlands and the Principles of European Contract law” in J. SMITS en S. STIJNS (eds.), *Totstandkoming van de overeenkomst naar Belgisch en Nederlands recht*, Groningen, Intersentia, 2002, (33) 35-36.

²⁷³ M. FURMSTON en C.J. TOLHURST, *Contract Formation: Law and Practice*, Oxford, Oxford University Press, 2010, 69.

²⁷⁴ N. ANDREWS, *Contract Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, 115; T.T. ARVIND, *Contract Law*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 59- 63; B. SLOAN, “Due Rewards or Undue Influence? – Property Transfers Benefiting Informal Carers”, *RLR* 2011, (37) 39; M. CHEN-WISHART, *Contract Law*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 108.

²⁷⁵ Besluit van 9 december 2014, houdende regels inzake de langdurige zorg, *Stb.* 2014, 520.

²⁷⁶ Art. 3.6.4 Besluit van 9 december 2014, houdende regels inzake de langdurige zorg, *Stb.* 2014, 520.

²⁷⁷ Art. 9.5 Regeling van 11 december 2014, houdende regels inzake de Wet langdurige zorg, *Stcrt.* 2015, 46550.

dit is ingediend, welke vermeldingen dit moet bevatten, enzovoort).²⁷⁸ In deze situatie krijgt de mantelzorger een betaling voor de verschafte zorgen uit het persoonsgebonden budget (PGB) van de verzekerde.²⁷⁹ Indien de ouder niet onder deze regelgeving valt, herleeft het gemeen verbintenissenrecht²⁸⁰ en kunnen ouder en kind uiteraard nog steeds een zorgovereenkomst sluiten, eventueel zelfs stilzwijgend. De overeenkomst ontstaat wanneer aanbod en aanvaarding elkaar ontmoeten en er bijgevolg een overeenstemming is tussen de partijen.²⁸¹ Hier gelden dezelfde vier vereisten als in België: toestemming, handelingsbekwaamheid, geoorloofde oorzaak en een bepaald of bepaalbaar onderwerp.²⁸²

§2. Inhoud en einde van de zorgovereenkomst

53. **OMSCHRIJVING VAN DE ZORGPRESTATIES** – De zorgovereenkomst moet enkele vermeldingen bevatten (zie bijlagen 1 en 2). Ten eerste is vereist dat de zorgprestaties nauwkeurig en gedetailleerd omschreven zijn. Er zijn immers verschillende vormen van zorg denkbaar, zoals huishoudelijke taken, in de eigen woning opnemen, begeleiding, medische ondersteuning, financieel beheer, enzovoort.²⁸³ Als het kind een vergoeding wil bekomen, moet uit de zorgovereenkomst blijken dat de zorgprestaties verdergaan dan de zorg die van ieder kind verwacht wordt. Hoe gedetailleerder de zorgovereenkomst, hoe moeilijker het bovendien wordt voor de erfgenamen om deze overeenkomst te betwisten.²⁸⁴ Enerzijds is het dus voordelig om een opsomming op te nemen van alle zorgprestaties. Anderzijds zal deze opsomming vaak niet-exhaustief zijn of komen er na verloop van tijd andere prestaties bij. Daarom kan men best ook

²⁷⁸ Art. 2.6.15 Regeling van 5 december 2005, nr. Z/VU-2635240, houdende regels voor subsidies ten laste van de AWBZ en intrekking van de Regeling subsidies AWBZ en Ziekenfondswet, *Stcrt.* 2014, 34732.

²⁷⁹ Art. 3.6.4 Besluit van 9 december 2014, houdende regels inzake de langdurige zorg, *Stb.* 2014, 520; Rb. Zeeland-West-Brabant (NL) 9 februari 2016, *RSV* 2016, 70; Rb. Amsterdam (NL) 5 juli 2016, nr. EA VERZ 16-506/EA VERZ 16-608, ECLI:NL:RBAMS:2016:4314.

²⁸⁰ Art. 6:213, eerste lid NBW.

²⁸¹ Art. 6:217-227 NBW; J.L.P. CAHEN, *Algemeen deel van het verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 2002, 235; F.J. DE VRIES, *De overeenkomst in het algemeen*, Deventer, Kluwer, 2016, 55; A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, “Totstandkoming overeenkomst: hoe, wanneer, waar?” in *Asser-serie 6-III*, Deventer, Kluwer, 2014, 163; J. HIJMA, C.C. VAN DAM, W.A.M. VAN SCHENDEL en W.L. VALK, *Rechtshandeling en overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2013, 49; N. KORNET, “Contract Formation in England, the Netherlands and the Principles of European Contract law” in J. SMITS en S. STIJNS (eds.), *Totstandkoming van de overeenkomst naar Belgisch en Nederlands recht*, Groningen, Intersentia, 2002, (33) 37.

²⁸² J. HIJMA, C.C. VAN DAM, W.A.M. VAN SCHENDEL en W.L. VALK, *Rechtshandeling en overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2013, 131; C.J. VAN ZEBEN, J.W. DU PON en M.M. OLTROF, *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe burgerlijk wetboek. Boek 6: algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 1981, 895-896.

²⁸³ R. BARBAIX, “Zorgovereenkomsten” in A.L. VERBEKE en F. BUYSENS (eds.), *Notariële actualiteit 2015-2016*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (19) 21; N. TORFS, “Hoe vergoed ik de persoon die mij verzorgt?”, *T.Not.* 1999, (80) 80; A. VANDEWIELE, “Het (notarieel) zorgcontract. Zal het u een zorg wezen? Bespreking en modellen”, *T.Not.* 2008, (364) 365; M. VAN MOLLE en J. FONTEYN, “Les soins. À la croisée des chemins de la planification patrimoniale, de la philanthropie et de la protection des personnes vulnérables”, *RPP* 2017, (45) 47 en 53-54.

²⁸⁴ R. BARBAIX, “Zorgovereenkomsten” in A.L. VERBEKE en F. BUYSENS (eds.), *Notariële actualiteit 2015-2016*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (19) 22.

een aantal algemeen omschreven prestaties opnemen, bijvoorbeeld een clausule opnemen dat de bedongen zorg kan aangepast en uitgebreid worden in zoverre de behoeften van de ouder dit vereisen.²⁸⁵

54. **OMSCHRIJVING VAN DE VERGOEDING** – Ten tweede bevat de zorgovereenkomst best een regeling omtrent de vergoeding. Deze vergoeding kan marktconform zijn, maar partijen kunnen even goed een hogere of lagere vergoeding overeenkomen.²⁸⁶ Partijen kunnen een forfaitaire vergoeding bepalen waardoor de tegenprestatie van in het begin vaststaat. De zorgovereenkomst heeft dan een willekeurig karakter aangezien het hoogst onwaarschijnlijk is dat de vergoeding volledig overeenstemt met de verschafte zorgen. Wellicht zal de vergoeding hoger of lager zijn dan de vergoeding die men normaliter zou krijgen, afhankelijk van het moment van overlijden. Een andere optie is dat partijen een periodieke vergoeding vastleggen afhankelijk van de verschafte zorgen. Dan spreekt men van een commutatieve zorgovereenkomst.²⁸⁷ Ten slotte kan de overeenkomst bepalen dat de erfgenamen van de verzorgde instaan voor de vergoeding. In dat geval moeten zij wel betrokken worden bij het sluiten van de overeenkomst.²⁸⁸ Het voordeel hiervan is dat er later geen betwistingen meer mogelijk zijn. Als daarentegen de vergoeding betaald moet worden door de verzorger en deze overlijdt, kunnen de erfgenamen wel discussies voeren. Zij kunnen aanvoeren dat er geen zorgprestaties geleverd zijn of dat de vergoeding een vermomde schenking is.²⁸⁹

²⁸⁵ M. VAN MOLLE en J. FONTEYN, “Les soins. À la croisée des chemins de la planification patrimoniale, de la philanthropie et de la protection des personnes vulnérables”, *RPP* 2017, (45) 57.

²⁸⁶ R. BARBAIX, “Zorgovereenkomsten” in A.L. VERBEKE en F. BUYSSSENS (eds.), *Notariële actualiteit 2015-2016*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (19) 23-24; C. DE WULF, *Notarieel familierecht en familiaal vermogensrecht: het opstellen van notariële akten*, Mechelen, Kluwer, 2011, 1148; F. SWENNEN en L. VERHAERT, “De care shift: ouderenzorg en/in intergenerationele solidariteit”, *T.Fam.* 2015, (27) 31; A. VANDEWIELE, “Het (notarieel) zorgcontract. Zal het u een zorg wezen? Bespreking en modellen”, *T.Not.* 2008, (364) 366.

²⁸⁷ M. VAN MOLLE en J. FONTEYN, “Les soins. À la croisée des chemins de la planification patrimoniale, de la philanthropie et de la protection des personnes vulnérables”, *RPP* 2017, (45) 49.

²⁸⁸ R. BARBAIX, “Zorgovereenkomsten” in A.L. VERBEKE en F. BUYSSSENS (eds.), *Notariële actualiteit 2015-2016*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (19) 23-24; C. DE WULF, *Notarieel familierecht en familiaal vermogensrecht: het opstellen van notariële akten*, Mechelen, Kluwer, 2011, 1148; F. SWENNEN en L. VERHAERT, “De care shift: ouderenzorg en/in intergenerationele solidariteit”, *T.Fam.* 2015, (27) 31; A. VANDEWIELE, “Het (notarieel) zorgcontract. Zal het u een zorg wezen? Bespreking en modellen”, *T.Not.* 2008, (364) 366.

²⁸⁹ R. BARBAIX, “Zorgovereenkomsten” in A.L. VERBEKE en F. BUYSSSENS (eds.), *Notariële actualiteit 2015-2016*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (19) 24; R. BARBAIX, “Enkele aandachtspunten bij de behandeling van schenkingen bij de vereffening en verdeling” in R. BARBAIX en J. DU MONGH (eds.), *Actualia vereffening en verdeling*, Antwerpen, Intersentia, 2017, (25) 27; C. DECLERCK, “Valorisatie van huishoudelijke arbeid in het relatievermogens- en erfrecht” in A.L. VERBEKE, C. DECLERCK, J. DU MONGH, E. ADRIAENS en E. GOOSSENS (eds.), *Familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2016, (55) 68; F. SWENNEN en L. VERHAERT, “De care shift: ouderenzorg en/in intergenerationele solidariteit”, *T.Fam.* 2015, (27) 31; N. TORFS, “Hoe vergoed ik de persoon die mij verzorgt?”, *T.Not.* 1999, (80) 80-81; A. VANDEWIELE, “Het (notarieel) zorgcontract. Zal het u een zorg wezen? Bespreking en modellen”, *T.Not.* 2008, (364) 368-369.

55. **EINDE VAN DE ZORGOVEREENKOMST** – De zorgovereenkomst heeft dikwijls een intuitu personae karakter in hoofde van de zorgverlener. De ouder wil enkel zorg krijgen van een persoon waarin hij een zeker vertrouwen heeft. Het zorgcontract neemt bijgevolg een einde in geval van overlijden van de zorgverlener. Ook het overlijden van de ouder leidt tot de beëindiging van de overeenkomst, aangezien er in die situatie niemand meer is om de zorg te ontvangen. De overeenkomst heeft bijgevolg geen voorwerp meer.²⁹⁰ Daarnaast is het mogelijk dat partijen een termijn hebben opgenomen waarop de overeenkomst van rechtswege een einde neemt. Indien men opteert voor een overeenkomst van onbepaalde duur, heeft elke partij het recht om eenzijdig op te zeggen aangezien partijen zich nooit levenslang kunnen binden.²⁹¹ Partijen kunnen ook steeds het contract in onderlinge overeenstemming beëindigen. Ten slotte biedt het gemeen recht in Nederland en België nog een mogelijkheid, met name de ontbinding van een wederkerige overeenkomst wegens wanprestatie.²⁹²

§3. Overeenkomst onder bezwarende titel

56. **ZORGOVEREENKOMST IS GEEN SCHENKING** – In een recent arrest heeft het hof van beroep te Gent reeds geoordeeld dat een zorgovereenkomst geen schenking is, maar een overeenkomst onder bezwarende titel. Dit arrest ging over een zorgovereenkomst gesloten tussen ex-echtgenoten, vlak voor het overlijden van de ex-echtgenoot. Overeenkomstig de zorgovereenkomst zou de ex-echtgenote verder zorgen/diensten verschaffen en zou de ex-echtgenoot een forfaitair bedrag van 50.000 euro betalen voor de zorgen/diensten die in het verleden zijn verschaft. De ex-echtgenote heeft verscheidene praktische zorgen en diensten verleend aan haar ex-echtgenoot. Ze heeft over de echtscheiding heen en gedurende meerdere jaren tot aan het overlijden van haar ex-echtgenoot voor hem gezorgd. De dochter betwist de duur en de omvang van deze zorgen/diensten. De rechter erkent dat betwisting mogelijk is over de duur en de omvang van de verschafte zorgen/diensten, maar dit neemt niet weg dat er gedurende meerdere jaren zorgen/diensten zijn verschaft tegen een systematische betaling. Dit komt volgens de rechter neer op een zorgovereenkomst. De rechter bevestigt uitdrukkelijk dat het gaat om “*een*

²⁹⁰ M. VAN MOLLE en J. FONTEYN, “Les soins. À la croisée des chemins de la planification patrimoniale, de la philanthropie et de la protection des personnes vulnérables”, *RPP* 2017, (45) 49.

²⁹¹ Cass. 16 oktober 1959, *Arr.Cass.* 1960, 137; Cass. 10 november 1960, *Arr.Cass.* 1961, 222; Cass. 9 maart 1973, *Arr.Cass.* 1973, 671; Cass. 22 november 1973, *Arr.Cass.* 1974, 327; Cass. 11 april 1980, *Arr.Cass.* 1979-80, 996; Cass. 9 maart 1989, *Arr.Cass.* 1988-89, 783; Hoge Raad (NL) 2 februari 2018, nr. 17/00591; Antwerpen 3 juni 2009, *T.Not.* 2011, 517, noot M. PUELINCKX-COENE; s’-Hertogenbosch (NL) 27 januari 2015, nr. HD 200.140.629_01; Gent 28 januari 2016, *T.Not.* 2016, 268; Rb. Middelburg (NL) 25 april 2012, nr. 73709 / HAZA10-265.

²⁹² Art. 1184 BW (ontbindende voorwaarde wegens niet-nakoming is steeds stilzwijgend opgenomen in wederkerige overeenkomsten); Art. 6:265 NBW (ontbinding wegens wanprestatie tenzij de wanprestatie de ontbinding niet rechtvaardigt).

*rechtshandeling om baat en geenszins om een rechtshandeling om niet, mede bij gebrek aan een (bewezen) animus donandi aan de zijde van D.V. (de ex-echtgenote)*²⁹³. Het feit dat de vergoeding nagenoeg heel het vermogen van de verzorgde persoon omvat doet hier geen afbreuk aan.²⁹⁴

§4. Model zorgovereenkomst in het kader van familiale zorgverhoudingen

57. **HETEROGEEN BEGRIP** – Mantelzorg veronderstelt het bestaan van een sociaal, emotionele band tussen de mantelzorger en de verzorgde. Voor het overige is er echter een heel spectrum van soorten mantelzorg denkbaar. Er kunnen allereerst verschillen zijn in de geïnvesteerde tijd en de duur van de zorg. Het is denkbaar dat meerdere kinderen de zorg op zich nemen, maar omdat een van hen een druk leven heeft (zware baan, kinderen) minder tijd investeert in de zorg dan het andere kind. Daarnaast is er ook een variëteit van zorgtaken. De mantelzorg kan bestaan in het opnemen van huishoudelijke taken zoals koken en poetsen, persoonlijke zorg zoals wassen en aankleden, administratieve ondersteuning, enzovoort.²⁹⁵ Omwille van deze heterogeniteit is het belangrijk dat in de zorgovereenkomst verduidelijkt wordt wat de mantelzorg in concreto inhoudt.
58. **EVALUATIE VAN HET MODEL** – Voor deze meesterproef ben ik op zoek gegaan naar verschillende soorten zorgovereenkomsten in de rechtsleer en in de praktijk (cf. bijlagen 1-6). Op basis van deze verschillende zorgovereenkomsten, stel ik een model zorgovereenkomst voor (cf. bijlage 7). Hierbij heb ik telkens in het achterhoofd gehouden dat het model rechtszekerheid moet bieden en er dus zo min mogelijk variabele elementen mogen zijn. Het is belangrijk dat het model tracht allesomvattend te zijn zodat er nadien geen conflicten meer mogelijk zijn. Dit model geeft de mogelijkheid aan de ouder om een zorgovereenkomst te sluiten met het kind of de kinderen die voor hem/haar willen zorgen. Nadat de partijen zijn geïdentificeerd, volgen een aantal voorafgaande overwegingen. Dit laat toe om de concrete situatie te verduidelijken, bijvoorbeeld dat partijen dichtbij wonen, de reden voor de zorgovereenkomst en eventuele vermelding van zorgtaken die reeds verricht zijn in het verleden. Dan komt het voorwerp, zijnde de zorgen die het kind opneemt, aan bod. Het model dient als een vertrekpunt en het is mogelijk dat het te verregaand is aangezien alle vormen van zorg worden opgenomen in de overeenkomst. Onderling kunnen ouder en kind echter specificeren welke zorg verleend wordt en het startpunt en einde van de zorg bepalen. In het model wordt elke soort zorg verder onderverdeeld zodat de partijen

²⁹³ Gent 21 april 2016, *T.Not.* 2016, 748 en *P&B* 2016, 162.

²⁹⁴ Gent 21 april 2016, *T.Not.* 2016, 742-748 en *P&B* 2016, 159-162.

²⁹⁵ B. VAN DEN BERG, W.B.F. BROUWER en M.A. KOOPMANSCHAP, "Economic valuation of informal care. An overview of methods and applications", *Eur. J. Health Econom* 2004, (36) 37.

duidelijk kunnen opnemen welke zorgtaken vergoed worden. Het opnemen van zoveel mogelijk voorbeelden in het model laat toe om latere conflicten te vermijden mocht een bepaalde zorgtaak niet zijn opgenomen, maar wel verricht in de praktijk. Er wordt ook ruimte gelaten voor partijen om zelf zorgtaken aan te vullen. Partijen kunnen ervoor kiezen om slechts een exemplatieve lijst op te nemen en hiervan melding te maken in de zorgovereenkomst, doch bij latere betwisting van de vergoeding heeft het kind de moeilijke taak om te bewijzen 1) welke zorgtaken verricht zijn en 2) waarom men tot die vergoeding is gekomen. Belangrijk is dat de overeenkomst zoveel mogelijk overeenstemt met de realiteit.

Het volgende artikel gaat in op de kosten en de vergoeding. Het eerste luik verduidelijkt welke kosten ten laste blijven van de zorgbehoevende en regelt de terugbetaling van kosten gedragen door de zorgverstrekker. Er wordt eveneens opgenomen dat de zorgverstrekker de facturen moet bijhouden en eventueel laten aftekenen door de zorgbehoevende. Het tweede luik focust op de vergoeding voor de zorg. Uit de praktijk heb ik geleerd dat er idealiter een forfaitair bedrag wordt opgenomen dat maandelijks zal worden uitbetaald. Indien men zou werken met een prijsformule is er immers meer ruimte voor discussies en conflicten en bovendien is dit veel omslachtiger. Wat betreft de maandelijksse betaling, kan worden vermeld dat de vergoedingen pas opeisbaar worden na het overlijden van de ouder. In dat geval heeft de ouder zelf de keuze om al dan niet maandelijks te betalen. Indien de vergoeding niet of slechts gedeeltelijk is betaald, zou ik opnemen dat de zorgverstrekker dit bedrag kan vooraf nemen uit de nalatenschap en dit zonder verplichting tot inbreng of inkorting. Door dit uitdrukkelijk op te nemen worden mogelijke discussies in de kiem gesmoord.

In het model wordt vervolgens een herzieningsclausule opgenomen. Verschillende factoren kunnen immers veranderen doorheen de tijd, zoals de vereiste zorg, maar ook de zorgmogelijkheden van het kind zelf. Door de herzieningsclausule op te nemen kan de zorgovereenkomst aangepast worden indien zulke veranderingen zich voordoen. In deze clausule wordt onmiddellijk verduidelijkt wanneer een herziening toegelaten is en dat dit moet gebeuren in onderling overleg. In veel gevallen vinden ouders het belangrijk dat zij in hun eigen woning kunnen blijven. Vandaar voorziet het model de mogelijkheid om in de herzieningsclausule op te nemen dat enkel in geval van een definitieve onmogelijkheid de zorgbehoevende wordt opgenomen in een rusthuis. Een extra bepaling voor de gemoedsrust van de ouder voorziet dat het kind niet van al zijn verplichtingen ontslaan wordt bij opname in een verzorgingsinstelling. Er is echter altijd het risico dat partijen niet tot een akkoord komen, wat resulteert in een

ontbinding van de overeenkomst. Wat de betaling van de vergoeding betreft na ontbinding kan men ervoor kiezen dat de vergoeding ofwel onmiddellijk ofwel bij de vereffening van de nalatenschap wordt uitbetaald.

Het vierde artikel bespreekt de gevolgen in geval van niet-nakoming van de zorgprestaties. Indien het kind niet langer de zorgen wil verstrekken, leidt dit tot de ontbinding van de overeenkomst. Het kind kan immers niet gedwongen worden tot iets wat hij/zij niet wil doen. Net als bij de ontbinding wegens gebrek aan akkoord over de herziening, kan de vergoeding ofwel onmiddellijk ofwel bij overlijden verschuldigd zijn. Het vijfde artikel gaat in op de duur en de beëindiging van de overeenkomst. In principe wordt de zorgovereenkomst gesloten voor onbepaalde duur. Daarnaast verduidelijkt men in dit artikel vanaf welke datum de overeenkomst in werking treedt. Gelet op het algemeen rechtsbeginsel dat een levenslange binding verbiedt²⁹⁶, wordt de beëindiging eveneens geregeld. De overeenkomst kan beëindigd worden, ofwel in onderling overleg, ofwel eenzijdig. In geval van een eenzijdige opzegging kunnen partijen ervoor kiezen om een opzegtermijn op te nemen. Partijen kunnen er daarnaast voor opteren om voorwaarden aan de eenzijdige opzeg te verbinden, bijvoorbeeld dat de zorgverstrekker enkel kan opzeggen nadat voorzien is in een alternatieve zorgverstrekking. Net als bij de ontbinding, moet er een regeling opgenomen worden in verband met de uitbetaling van de vergoeding.

Er is nog een extra bepaling mogelijk, met name indien de andere kinderen tussenkomen en verklaren dat zij kennis hebben genomen van en akkoord zijn met de zorgovereenkomst. In de mate dat dit haalbaar is, raden notarissen aan om de andere kinderen te betrekken zodat latere conflicten vermeden worden. Indien er geen tussenkomst is, kunnen de andere kinderen later de zorgovereenkomst betwisten en aanvoeren dat het een vermomde schenking betreft. Daarnaast kan er op het einde best nog een artikel worden opgenomen met betrekking tot de regeling van geschillen. Men kan ervoor opteren dat geschillen ofwel onderling opgelost worden, ofwel via arbitrage ofwel via rechterlijke tussenkomst. De zorgovereenkomst eindigt met een verwijzing naar de relevante bepalingen van de notariswet en de ondertekening door alle betrokken partijen.

²⁹⁶ Cass. 16 oktober 1959, *Arr.Cass.* 1960, 137; Cass. 10 november 1960, *Arr.Cass.* 1961, 222; Cass. 9 maart 1973, *Arr.Cass.* 1973, 671; Cass. 22 november 1973, *Arr.Cass.* 1974, 327; Cass. 11 april 1980, *Arr.Cass.* 1979-80, 996; Cass. 9 maart 1989, *Arr.Cass.* 1988-89, 783; Antwerpen 3 juni 2009, *T.Not.* 2011, 517, noot M. PUELINCKX-COENE; Gent 28 januari 2016, *T.Not.* 2016, 268; R. BARBAIX, *Handboek familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 601; M. PUELINCKX-COENE, “Erfrecht 1: Opvallen en toewijzing van de nalatenschap, erfovereenkomsten, reserve en inbreng” in *Beginselen van Belgisch privaatrecht*, VI, 2011, 435; A.L. VERBEKE en R. BARBAIX, *Kernbegrippen familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 197; J. VERSTRAETE, *Pactes sur succession future*, Gent, Larcier, 2005, 24.

AFDELING II. ZORGOVEREENKOMST ALS VORM VAN CONTRACTUELE DEVOLUTIE

§1. Begrip erfovereenkomst en wettelijke regeling

59. **ZORGOVEREENKOMST ALS ERFOVEREENKOMST: MOGELIJKHEDEN?** – Indien de erfgenamen betrokken worden bij de opstelling van de zorgovereenkomst, kan er sprake zijn van een contractuele devolutie. De zorgovereenkomst kan de vorm aannemen van een erfovereenkomst en zo het onevenwicht herstellen²⁹⁷ tussen het kind dat geld en tijd heeft geïnvesteerd en het kind dat minder betrokken was. Een erfovereenkomst wordt gesloten tussen de toekomstige erflater en zijn toekomstige erfgenamen waardoor een contractuele regeling ontstaat over de verdeling van de nalatenschap. In de rechtspraak wordt het gedefinieerd als *een beding waardoor louter eventuele rechten op een niet-opengevallen nalatenschap of een bestanddeel ervan worden toegekend, gewijzigd of afgestaan*²⁹⁸. Uitgangspunt in het Belgisch en Nederlands recht is dat erfovereenkomsten (d.i. overeenkomsten over een niet-opengevallen nalatenschap) verboden zijn. Dit verbod is echter niet absoluut en de wet geeft aan de erflater in bepaalde gevallen toch de mogelijkheid om een overeenkomst te sluiten over het lot van de goederen in zijn nalatenschap.²⁹⁹ Bovendien is in België een wetsvoorstel goedgekeurd dat heel wat wijzigingen aanbrengt.³⁰⁰ In Engeland en Wales is er geen probleem aangezien daar geen verbod op erfovereenkomsten bestaat. Zij hanteren als uitgangspunt de absolute testeevrijheid, niettegenstaande er na overlijden wel correcties kunnen gebeuren via de *family provision* (cf. supra).³⁰¹

²⁹⁷ T. DE VOGELAERE, *Het testament. Enkele basisbeginselen*, Gent, Larcier, 2015, 12.

²⁹⁸ Cass. 10 november 1960, *Pas.* 1961, 259; Cass. 11 april 1980, *Arr.Cass.* 1979-80, 996; Cass. 21 oktober 2016, AR C.150457.N; Gent 28 januari 2016, *T.Not.* 2016, 268.

²⁹⁹ Art. 1130, tweede lid BW; Art. 4:4 NBW; C. ASSER, A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Verbintenissenrecht. Deel III: algemeen overeenkomstenrecht*, Deventer, Kluwer, 2014, 291 en 390-391; M. ADRIAENS, “Vaders wil is wet, of toch niet helemaal? Over het de facto onterven van reservataire erfgenamen door middel van giften” in A.L. VERBEKE en R. BARBAIX (eds.), *Actuele knelpunten familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2014, (177) 181; R. BARBAIX, *Handboek familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 360; H. COOLS, *Almanak – erven en schenken. De theorie en de praktijk*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2006, 67; J.H. LIEBER, “De erfovereenkomst om ruzie te voorkomen”, *FJR* 2017, (12) 12; M. PUELINCKX-COENE, “Erfrecht 1: Opvallen en toewijzing van de nalatenschap, erfovereenkomsten, reserve en inbreng” in *Beginselen van Belgisch privaatrecht*, VI, 2011, 431; A.C. VAN GYSEL, “Quel avenir pour les pactes sur succession future? Quelques réflexions” in C. DECLERCK en W. PINTENS (eds.), *Patrimonium 2016*, Brugge, die Keure, 2016, (225) 226.

³⁰⁰ MvT 25 januari 2017 bij het wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/001; R. BARBAIX, *Handboek familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 360; M. PUELINCKX-COENE, “Erfrecht 1: Opvallen en toewijzing van de nalatenschap, erfovereenkomsten, reserve en inbreng” in *Beginselen van Belgisch privaatrecht*, VI, 2011, 16; A.L. VERBEKE en R. BARBAIX, *Kernbegrippen familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 137.

³⁰¹ S. NIELD, “‘If you look after me, I will leave you my estate’: The enforcement of testamentary promises in England and New Zealand”, *Legal Studies* 2000, (85) 86; B. SLOAN, “Testamentary Freedom and Caring Adult Offspring in England & Wales and Ireland” in K. BOELE-WOELKI, J. MILES en J.M. SCHERPE, *The Future of Family Property in Europe*, Cambridge, Intersentia, 2011, (251) 252; B. SLOAN, *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 136; J. UNGER, “The Inheritance Act and the Family”, *Modern Law Review* 1943, (215) 216; M. VOYCE, “Family Provision, the Family Farm and Rural Patriarchy: Three Actors in Search of a Play”, *Deakin L. Rev.* 2014, (347) 348-349.

60. **WETSVOORSTEL NIEUW ERFRECHT** – Het Belgisch wetsvoorstel van 25 januari 2017³⁰², goedgekeurd op 20 juli 2017³⁰³, brengt een aantal belangrijke wijzigingen aan in het huidige erfrecht. Opvallend is de rode draad doorheen al deze wijzigingen, namelijk het vergroten van de beschikkingsvrijheid van de erflater.³⁰⁴ Dit komt ten eerste tot uiting in het feit dat de erflater over een groter beschikbaar deel zal kunnen beslissen. Onafhankelijk van het aantal kinderen, heeft de erflater de mogelijkheid om vrij te kiezen wat er gebeurt met de helft van de nalatenschap. Het voorbehouden erfdeel van de kinderen wordt dus ingeperkt.³⁰⁵ Ten tweede blijkt dit uit de toegenomen mogelijkheden voor de erflater om reeds voor zijn overlijden overeenkomsten te sluiten betreffende de verdeling van de nalatenschap.³⁰⁶ Dit brengt heel wat voordelen met zich mee. Enerzijds kan de erflater gerust zijn dat de nalatenschap verdeeld wordt zoals in zijn ogen het beste is. Anderzijds krijgen de erfgenamen hierdoor rechtszekerheid. Bovendien worden conflicten vermeden aangezien de erflater hierop kan inspelen.³⁰⁷ De wet is echter pas van toepassing op nalatenschappen die na de inwerkingtreding van de wet zijn opgevallen.³⁰⁸ Voor alle andere nalatenschappen blijft de huidige regeling toepasselijk. De nieuwe wet treedt in werking op 1 september 2018.³⁰⁹

³⁰² MvT 25 januari 2017 bij het wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/001.

³⁰³ Wet 31 juli 2017 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *BS* 1 september 2017, 81578.

³⁰⁴ K. GEENS, *De sprong naar het recht van morgen*, 2016, <https://www.koengeens.be/beleid/hercodificatie-basiswetgeving/hercodificatie>, 39; X., *Wetsontwerp hervorming erfrecht... in de laatste rechte lijn*, <http://be.vgd.eu/nieuws/wetsontwerp-hervorming-erfrecht-in-de-laatste-rechte-lijn> (consultatie 23 oktober 2017); N. LABEEUW en R. ELSERMANS, “De hervorming van het erfrecht”, *Nieuwsbrief Notariaat* 2017, (1) 2.

³⁰⁵ Art. 46 Wet 31 juli 2017 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *BS* 1 september 2017, 81578; R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, xiii; N. LABEEUW en R. ELSERMANS, “De hervorming van het erfrecht”, *Nieuwsbrief Notariaat* 2017, (1) 2; X., *Erfenis plannen wordt minder frustrerend*, <https://www.koengeens.be/news/2016/12/24/erfenis-plannen-wordt-minder-frustrerend> (consultatie 23 oktober 2017); I. VAN ISHOVEN, “Het wetsvoorstel tot hervorming van het erfrecht ligt opnieuw op tafel”, *VIP* 2017, (33) 33.

³⁰⁶ R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, xiv; I. VAN ISHOVEN, “Het wetsvoorstel tot hervorming van het erfrecht ligt opnieuw op tafel”, *VIP* 2017, (33) 34.

³⁰⁷ R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 273; K. GEENS, *De sprong naar het recht van morgen*, 2016, <https://www.koengeens.be/beleid/hercodificatie-basiswetgeving/hercodificatie>, 39; N. LABEEUW en R. ELSERMANS, “De hervorming van het erfrecht”, *Nieuwsbrief Notariaat* 2017, (1) 2; I. VAN ISHOVEN, “Het wetsvoorstel tot hervorming van het erfrecht ligt opnieuw op tafel”, *VIP* 2017, (33) 34-35.

³⁰⁸ Art. 68 Wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 2282/001, 153; H. CASMAN, “De nieuwe erfwet. Een kennismaking”, *NJW* 2018, (134) 134; R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, xv.

³⁰⁹ Art. 73 Wet 31 juli 2017 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *BS* 1 september 2017, 81578.

§2. Erfovereenkomsten met algemene draagwijdte

61. **NIEUWIGHEID IN BELGIË: GLOBALE ERFOVEREENKOMST (FAMILIEPACT)** – Een opvallende innovatie wordt ingevoerd in het nieuw artikel 1100/7 BW, namelijk de mogelijkheid voor (één van de) ouders en hun kinderen om een globale erfovereenkomst te sluiten.³¹⁰ Zij kunnen onderling een bindende overeenkomst sluiten over de toewijzing en verdeling van de nalatenschap.³¹¹ De erfovereenkomst is enkel geldig indien alle erfgenamen in rechte neerdalende lijn erin partij zijn. Na het overlijden van de erflater kunnen de kinderen niet meer terugkomen op de gemaakte afspraken, waardoor mogelijke onenigheid tussen de kinderen vermeden wordt.³¹² De bedoeling was onder andere de mogelijkheid creëren om rekening te houden met de specifieke gezinssituatie. Het wetsvoorstel stelt immers dat de behoefte leeft bij erfslaters om hun nalatenschap reeds tijdens hun leven te verdelen door middel van een overeenkomst met hun plausibele erfgenamen. Ook hier verwijst het wetsvoorstel naar het voorbeeld dat één van de erfgenamen een zorgenkind is.³¹³ Er kan eveneens gedacht worden aan de omgekeerde situatie waar het kind gezorgd heeft voor de zorgbehoevende ouder.

De mogelijkheid van een globale erfovereenkomst bestaat (voorlopig?) niet in Nederland. Dit moet echter genuanceerd worden aangezien het verbod zich enkel uitstrekt tot erfovereenkomsten gesloten tussen de erflater en een toekomstige erfgenaam. Bijgevolg kan er wel een geldige erfovereenkomst gesloten worden met een toekomstige legataris.³¹⁴ In de *Common Law*-landen is de erflater volledig vrij in zijn beschikkingen over de eigen nalatenschap en is er bijgevolg geen discussie over erfovereenkomsten. De erflater kan in zijn testament zelf bepalen hoe de

³¹⁰ Art. 63 Wet 31 juli 2017 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *BS* 1 september 2017, 81578; R. BARBAIX, *Het nieuwe erfrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 272; N. LABEEUW en R. ELSERMANS, “De hervorming van het erfrecht”, *Nieuwsbrief Notariaat* 2017, (1) 5; F. TAINMONT, “Quel est l’impact successoral de la prestation gratuite de services au sein de la famille?” in C. DECLERCK en W. PINTENS (eds.), *Patrimonium 2017*, Brugge, die Keure, 2017, (369) 386.

³¹¹ MvT 25 januari 2017 bij het wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/001, 133-134; N. BONNY, *Het familiepact zal oplossingen bieden voor vele opvolgingen*, <http://www.familiebedrijf.be/blog/het-familiepact-zal-oplossing-bieden-voor-vele-opvolgingen> (consultatie 23 oktober 2017); K. GEENS, *De sprong naar het recht van morgen*, 2016, <https://www.koengeens.be/beleid/hercodificatie-basiswetgeving/hercodificatie>, 41; N. LABEEUW en R. ELSERMANS, “De hervorming van het erfrecht”, *Nieuwsbrief Notariaat* 2017, (1) 5; B. VAN DEN HOUTE, “Een flexibilisering van het erfrecht? Een toetsing van enkele figuren uit het wetsvoorstel erfrecht aan de Franse “donation-partage” en de anticipatieve afstand van de vordering tot inkorting”, *TEP* 2014, (353) 359.

³¹² N. LABEEUW en R. ELSERMANS, “De hervorming van het erfrecht”, *Nieuwsbrief Notariaat* 2017, (1) 5; S. LUST, *Wetsvoorstel inzake hervorming Belgisch erfrecht goedgekeurd*, <http://loyensloeffnews.be/nl/press-room-nl/bill-concerning-the-reform-of-the-belgian-inheritance-law-adopted-2/> (consultatie 23 oktober 2017); X., *Wetsontwerp hervorming erfrecht... in de laatste rechte lijn*, <http://be.vgd.edu/nieuws/wetsontwerp-hervorming-erfrecht-in-de-laatste-rechte-lijn> (consultatie 23 oktober 2017).

³¹³ MvT 25 januari 2017 bij het wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/001, 4 en 23-25.

³¹⁴ M.J.A. VAN MOURIK, “Algemene bepalingen” in M.J.A. VAN MOURIK (ed.), *Handboek erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, (25) 32.

nalatenschap verdeeld wordt en kan dus een deel of zelfs de volledige nalatenschap geven aan het kind dat voor hem/haar gezorgd heeft. Belangrijk is wel dat de erflater voldoet aan de drie vereisten om een geldig testament op te stellen. Het testament moet een geschreven document zijn dat ondertekend is en er moeten minstens twee mensen hiervan getuige zijn en het testament medeondertekenen.³¹⁵ Bovendien moet duidelijk blijken dat de testator uitwerking heeft willen geven aan het testament door zijn handtekening te zetten.³¹⁶

62. **VEREISTEN VOOR DE GLOBALE ERFOVEREENKOMST: SUBJECTIEF EVENWICHT** – De overeenkomst moet een subjectief evenwicht beogen tussen de erfgenamen. Dit evenwicht wordt beïnvloed door reeds gedane schenkingen, door schenkingen opgenomen in de overeenkomst zelf, door de voordelen en door schuldvorderingen van het ene kind ten aanzien van het andere. Bovendien varieert het evenwicht naargelang de specifieke situatie waarin de erfgenamen zitten.³¹⁷ Er moet dus geen gelijkheid nagestreefd worden, zolang er maar een evenwicht ontstaat.³¹⁸ Het is mogelijk dat één van de erfgenamen ermee akkoord is om minder of niets te krijgen, bijvoorbeeld omdat hij/zij niet financieel behoeftig is. Er kan eveneens gedacht worden aan de situatie waarin één erfgenaam genoeg neemt met een lager aandeel zodat de erfgenaam die gezorgd heeft voor de ouder, kosten en tijd heeft gespendeerd, een groter aandeel kan krijgen. In de overeenkomst moet uitdrukkelijk worden aangegeven dat alle erfgenamen het evenwicht aanvaarden. Indien de erfovereenkomst op het eerste zicht onevenwichtig lijkt, moeten de partijen toelichten welke omstandigheden dit rechtvaardigen. Partijen moeten immers verduidelijken hoe

³¹⁵ Wills Act 3 juli 1837, section 9; R. KERRIDGE, *The Law of Succession*, Londen, Sweet & Maxwell, 2009, 43-50; C. SAWYER en M. SPERO, *Succession, wills and probate*, Londen, Routledge, 2015, 78; P. WENDEL, *Wills, Trusts and Estates*, New York, Kluwer, 2014, 65.

³¹⁶ Wills Act 3 juli 1837, section 9; R. KERRIDGE, *The Law of Succession*, Sweet & Maxwell, Londen, 2009, 45-46; C. SAWYER en M. SPERO, *Succession, wills and probate*, Londen, Routledge, 2015, 78.

³¹⁷ Art. 1100/7, §1 BW; MvT 25 januari 2017 bij het wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/001, 135-136; R. BARBAIX, “Erfrecht in een nieuw jasje – krachtlijnen van het hervormde erfrecht” in R. BARBAIX en J. DU MONGH (eds.), *Actualia vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2018, (25) 59; N. BONNY, *Het familiepact zal oplossingen bieden voor vele opvolgingen*, <http://www.familiebedrijf.be/blog/het-familiepact-zal-oplossing-bieden-voor-vele-opvolgingen> (consultatie 23 oktober 2017); H. CASMAN, “De nieuwe erfwet. Een kennismaking”, *NJW* 2018, (134) 146; B. VAN DEN HOUTE, “Een flexibilisering van het erfrecht? Een toetsing van enkele figuren uit het wetsvoorstel erfrecht aan de Franse “donation-partage” en de anticipatieve afstand van de vordering tot inkorting”, *TEP* 2014, (353) 360; J. VAN ISHOVEN, “Het wetsvoorstel tot hervorming van het erfrecht ligt opnieuw op tafel”, *VIP* 2017, (33) 34; A.L. VERBEKE, “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, (1082) 1099; I. VOGELAERE en M. MATTHIJS, “Nieuw erfrecht moet Napoleon doen vergeten”, *Juristenkrant* 2017, (4) 5.

³¹⁸ MvT 25 januari 2017 bij het wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/001, 135-136; R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 279; A.L. VERBEKE, “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, (1082) 1099; I. VOGELAERE, *Ouders en kinderen kunnen globale erfovereenkomst sluiten (art. 63 Wet nieuw erfrecht)*, <https://legalworld.wolterskluwer.be/nl/nieuws/in-het-staatsblad/ouders-en-kinderen-kunnen-globale-erfovereenkomst-sluiten-art-63-wet-nieuw-erfrecht/> (consultatie 14 november 2017); I. VOGELAERE en M. MATTHIJS, “Nieuw erfrecht moet Napoleon doen vergeten”, *Juristenkrant* 2017, (4) 5.

zij het evenwicht zien en vermelden dat zij dit aanvaarden.³¹⁹ Op deze manier kan dus gemakkelijk een vergoeding worden opgenomen voor het kind dat zorg heeft gedragen, ook al lijkt dit op het eerste zicht tot een onevenwichtige verdeling te leiden.³²⁰ Uit onderzoek blijkt bovendien dat 55 procent van mening is dat er een compensatie moet worden voorzien voor het kind dat zorg heeft gedragen voor zijn/haar ouders.³²¹ De erfovereenkomst kan hier een oplossing bieden.

63. **FORMALITEITEN VOOR ERFOVEREENKOMSTEN** – Een erfovereenkomst moet aan bepaalde voorwaarden voldoen vooraleer ze geldig is. Deze vereisten staan opgesomd in het nieuw ingevoerde artikel 1100/5 BW.³²² Ten eerste moet elke erfovereenkomst in een notariële akte worden gegoten. De tussenkost van de notaris is dus steeds vereist, in tegenstelling tot wanneer men een gewone zorgovereenkomst sluit.³²³ Tijdens het eerste gesprek met de notaris wordt een ontwerp van overeenkomst opgesteld. Dit ontwerp wordt vervolgens meegedeeld aan elk van de betrokken partijen. Nadien wordt een vergadering gehouden waar de inhoud en de gevolgen van de gesloten overeenkomst worden besproken. De notaris heeft bovendien een informatieplicht, namelijk de plicht om partijen te informeren dat zij een eigen raadsman kunnen kiezen en/of bij de notaris een individuele bespreking kunnen voeren.³²⁴ De wet geeft ook een aantal termijnen

³¹⁹ Art. 1100/7, §1, vierde lid BW; MvT 25 januari 2017 bij het wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/001, 136 en 139; J. BAEL, “Het verbod van bedingen betreffende toekomstige nalatenschappen in het nieuwe erfrecht” in J. BAEL (ed.), *Rechtskroniek voor het Notariaat deel 31*, Brugge, die Keure, 2017, (143) 248; R. BARBAIX, *Het nieuwe erfrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 273; H. CASMAN, “De nieuwe erfwet. Een kennismaking”, *NJW* 2018, (134) 146; R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 279; A.L. VERBEKE, “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, (1082) 1099; I. VOGELAERE en M. MATTHIJS, “Nieuw erfrecht moet Napoleon doen vergeten”, *Juristenkrant* 2017, (4) 5.

³²⁰ F. TAINMONT, “Quel est l’impact successoral de la prestation gratuite de services au sein de la famille?” in C. DECLERCK en W. PINTENS (eds.), *Patrimonium 2017*, Brugge, die Keure, 2017, (369) 387.

³²¹ *Hand.* Kamer (Commissie voor de Justitie) 2016-17, 23 juni 2017, nr. 54-2282/006, 61; V. DE POTTER en I. VAN DORSSELAER, *Perceptie en verwachtingen over erven en nalaten in België*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2016, 22.

³²² Art. 63 Wet 31 juli 2017 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *BS* 1 september 2017, 81578.

³²³ Art. 1100/5, §1 BW; J. BAEL, “Het verbod van bedingen betreffende toekomstige nalatenschappen in het nieuwe erfrecht” in J. BAEL (ed.), *Rechtskroniek voor het Notariaat deel 31*, Brugge, die Keure, 2017, (143) 226; N. BONNY, *Het familiepact zal oplossingen bieden voor vele opvolgingen*, <http://www.familiebedrijf.be/blog/het-familiepact-zal-oplossing-bieden-voor-vele-opvolgingen> (consultatie 23 oktober 2017); C. DE WULF, *De Erfwet van 31 juli 2017 - een algemeen overzicht met modellen voor de praktijk*, Brugge, die Keure, 2018, 136-137; R. KUMPEN, *Het nieuwe erfrecht – topic 1 – het familiepact of de erfovereenkomst*, <http://www.argusadvocaten.be/news/99/25/HET-NIEUWE-ERFRECHT-TOPIC-1-HET-FAMILIEPACT-of-DE-ERFOVEREENKOMST> (consultatie 23 oktober 2017); X., *Erfenis plannen wordt minder frustrerend*, <https://www.koengeens.be/news/2016/12/24/erfenis-plannen-wordt-minder-frustrerend> (consultatie 23 oktober 2017).

³²⁴ Art. 1100/5, §2, eerste lid BW; J. BAEL, “Het verbod van bedingen betreffende toekomstige nalatenschappen in het nieuwe erfrecht” in J. BAEL (ed.), *Rechtskroniek voor het Notariaat deel 31*, Brugge, die Keure, 2017, (143) 226-228; R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 277; C. DE WULF, *De Erfwet van 31 juli 2017 - een algemeen overzicht met modellen voor de praktijk*, Brugge, die Keure, 2018, 137-138; A.L. VERBEKE, “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, (1082) 1100-1101.

waarmee rekening moet worden gehouden. Zo kan de vergadering ten vroegste vijftien dagen na de dag waarop de overeenkomst wordt meegedeeld plaatsvinden. De overeenkomst zelf kan bovendien pas ondertekend worden nadat een termijn van één maand is verstreken vanaf de dag van de vergadering.³²⁵ De bedoeling van deze termijnen is partijen de mogelijkheid geven om na te denken over de concrete impact van de overeenkomst enerzijds en eventueel om zich te informeren zodat ze een duidelijk beeld hebben van de gevolgen anderzijds.³²⁶ Partijen moeten beschermd worden, vandaar is het niet toegestaan om af te wijken van deze termijnen.³²⁷ De wet heeft tot slot in een strenge sanctie voorzien indien deze formaliteiten niet worden nageleefd. De erfovereenkomst komt dan op gelijke voet te staan met een verboden erfovereenkomst en is bijgevolg absoluut nietig.³²⁸

64. **GEVOLGEN VAN EEN GELDIGE GLOBALE ERFOVEREENKOMST** – Partijen brengen hun toestemming met de gemaakte afspraken tot uitdrukking via de ondertekening van de erfovereenkomst. Hierdoor verzaken de partijen aan de vordering tot inkorting en het verzoek tot inbreng. Deze verzaking heeft enkel betrekking op de giften die zijn opgenomen in de overeenkomst. Bovendien moet een uitdrukkelijke vermelding van deze verzaking zijn opgenomen in de akte.³²⁹ De wet voorziet evenwel in een uitzonderingsregime voor minderjarige erfgenamen. Hun toestemming brengt de verzaking niet met zich mee, waardoor de minderjarige nog steeds inkorting of inbreng kan verzoeken van schenkingen gedaan aan de mede-erfgenamen.

³²⁵ Art. 1100/5, §2, tweede lid BW; J. BAEL, “Het verbod van bedingen betreffende toekomstige nalatenschappen in het nieuwe erfrecht” in J. BAEL (ed.), *Rechtskroniek voor het Notariaat deel 31*, Brugge, die Keure, 2017, (143) 230-232; R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 277; C. DE WULF, *De Erfwet van 31 juli 2017 - een algemeen overzicht met modellen voor de praktijk*, Brugge, die Keure, 2018, 140-141.

³²⁶ J. BAEL, “Het verbod van bedingen betreffende toekomstige nalatenschappen in het nieuwe erfrecht” in J. BAEL (ed.), *Rechtskroniek voor het Notariaat deel 31*, Brugge, die Keure, 2017, (143) 233; N. BONNY, *Het familiepact zal oplossingen bieden voor vele opvolgingen*, <http://www.familiebedrijf.be/blog/het-familiepact-zal-oplossing-bieden-voor-vele-opvolgingen> (consultatie 23 oktober 2017); R. KUMPEN, *Het nieuwe erfrecht – topic 1 – het familiepact of de erfovereenkomst*, <http://www.argusadvocaten.be/news/99/25/HET-NIEUWE-ERFRECHT-TOPIC-1-HET-FAMILIEPACT-of-DE-ERFOVEREENKOMST> (consultatie 23 oktober 2017); R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 277; X., *Erfenis plannen wordt minder frustrerend*, <https://www.koengeens.be/news/2016/12/24/erfenis-plannen-wordt-minder-frustrerend> (consultatie 23 oktober 2017).

³²⁷ Art. 1100/5, §2, vierde lid BW.

³²⁸ Art. 1100/3 BW; H. CASMAN, “De nieuwe erfwet. Een kennismaking”, *NJW* 2018, (134) 145; R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 281; C. DE WULF, *De Erfwet van 31 juli 2017 - een algemeen overzicht met modellen voor de praktijk*, Brugge, die Keure, 2018, 154; R. KUMPEN, *Het nieuwe erfrecht – topic 1 – het familiepact of de erfovereenkomst*, <http://www.argusadvocaten.be/news/99/25/HET-NIEUWE-ERFRECHT-TOPIC-1-HET-FAMILIEPACT-of-DE-ERFOVEREENKOMST> (consultatie 23 oktober 2017).

³²⁹ Art. 1100/7, §6, eerste lid BW; R. BARBAIX, “Erfrecht in een nieuw jasje – krachtlijnen van het hervormde erfrecht” in R. BARBAIX en J. DU MONGH (eds.), *Actualia vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2018, (25) 60; R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 280-281.

Daarentegen zijn de mede-erfgenamen wel gebonden door schenkingen gedaan aan de minderjarige erfgenaam en hebben zij bijgevolg wel verzaakt aan hun vordering tot inkorting en inbreng.³³⁰ Concreet betekent dit dat partijen, met uitzondering van de minderjarige erfgenamen, niet meer kunnen terugkomen op de gemaakte afspraken.

65. **EVALUATIE VAN DE GLOBALE ERFOVEREENKOMST: VOOR- EN NADELEN** – Het grote voordeel van de erfovereenkomst is dat ouders en kinderen gezamenlijk een bindende regeling kunnen maken waardoor enerzijds rechtszekerheid wordt gecreëerd en anderzijds toekomstige conflicten worden vermeden.³³¹ Om deze voordelen te bekomen moeten de kinderen echter verschillende rechten opofferen, zoals hun recht op inbreng, recht op inkorting en het recht om een eventuele benadeling te kunnen invoeren.³³² Het is daarom van cruciaal belang dat de wet voldoende waarborgen geeft. Alle partijen moeten begrijpen waar ze precies mee instemmen en weten wat de gevolgen van hun instemming zijn. Problematisch bij zulke overeenkomsten is dat ze dikwijls pas geruime tijd later uitwerking krijgen. De ouder wil bijvoorbeeld vlak na zijn/haar pensioen de erfovereenkomst sluiten, maar kan nog ettelijke jaren langer leven. Stel dat één van de kinderen zeer vermogend is en toestaat dat het grootste deel van de nalatenschap naar de broer of zus zal gaan. In de loop van de jaren kunnen verschillende zaken gebeuren. Misschien komt er een haar in de boter tussen hen of komt het kind zelf in financiële problemen terecht. Op het moment dat de erfovereenkomst wordt gesloten, gaan mensen over zulke scenario's dikwijls niet nadenken. Zelfs als ze dit wel in aanmerking nemen, rijst de vraag of ze wel daadwerkelijk in staat zijn om de gevolgen in te schatten.³³³ Er moet dus wel enige bescherming geboden worden zodat er nadien geen frustraties en ongelijkheden zijn wanneer de erfovereenkomst uitwerking krijgt.

³³⁰ Art. 1100/7, §6, tweede lid BW; J. BAEL, "Het verbod van bedingen betreffende toekomstige nalatenschappen in het nieuwe erfrecht" in J. BAEL (ed.), *Rechtskroniek voor het Notariaat deel 31*, Brugge, die Keure, 2017, (143) 258; R. BARBAIX, *Het nieuwe erfrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 273-274; R. BARBAIX, "Erfrecht in een nieuw jasje – krachtlijnen van het hervormde erfrecht" in R. BARBAIX en J. DU MONGH (eds.), *Actualia vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2018, (25) 60.

³³¹ R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 273.

³³² R. BARBAIX, "Erfrecht in een nieuw jasje – krachtlijnen van het hervormde erfrecht" in R. BARBAIX en J. DU MONGH (eds.), *Actualia vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2018, (25) 60; R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 276; M. KORBER, *Nieuw erfrecht – Globale erfovereenkomst tussen ouders en kinderen*, <https://pc-advocaten.be/2017/11/07/nieuw-erfrecht-globale-erfovereenkomst-tussen-ouders-en-kinderen/> (consultatie 29 november 2017); A.L. VERBEKE, "Nieuw Belgisch erfrecht", *RW* 2017-18, (1082) 1100.

³³³ R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 278; I. DE WITTE, *Prof. A.L. Verbeke over de hervormingen Belgisch erfrecht*, <https://www.law.kuleuven.be/home/onderzoek/nieuws-onderzoek/prof-a-l-verbeke-over-de-hervormingen-belgisch-erfrecht> (consultatie 28 november 2017); I. DE WITTE, *Zo vermijdt u ruzies over erfenissen*, <https://www.koengeens.be/news/2017/01/12/zo-vermijdt-u-ruzie-over-erfenissen> (consultatie 28 november 2017); A.L. VERBEKE, "Nieuw Belgisch erfrecht", *RW* 2017-18, (1082) 1101.

66. **VOLDOENDE WAARBORGEN?** – Zoals hierboven besproken zijn er wel wat formaliteiten waaraan de erfovereenkomst moet voldoen vooraleer ze geldig is. De tussenkomst van de notaris is verplicht, de notaris heeft enkele informatieplichten, ieder moet het ontwerp van de overeenkomst ontvangen, er zijn termijnen voorzien en er is een gesprek met de notaris of een advocaat mogelijk. Al deze formaliteiten zijn opgenomen om ervoor te zorgen dat elke betrokkene zijn mening vrij kan uiten, zonder enige druk van de andere familieleden.³³⁴ Het is zeker een stap in de goede richting, maar Verbeke argumenteert dat langere termijnen en een grotere rol van de notaris meer waarborgen bieden. Ook de Raad van State vraagt zich af of de opgenomen waarborgen wel voldoende zijn.³³⁵ Er is een mogelijkheid om een privégesprek te hebben met de notaris of om een beroep te doen op een advocaat, maar zo vanzelfsprekend is het niet om dit te vragen. Het is mogelijk dat men schrik heeft voor de reactie van de familie, de sfeer niet wil bederven en misschien zelfs een druk ervaart vanwege de andere familieleden om mee te werken. Dit kan vermeden worden door het individueel gesprek met de notaris verplicht te maken.³³⁶ Tegenargument hiervoor is dat partijen niet verplicht kunnen worden, maar de vrijheid moeten hebben om zich niet te laten bijstaan.³³⁷ Volgens Casman is er bij verplichte bijstand het risico op schijnbijstand: sommige mensen hebben geen nood aan bijstand en vragen dit enkel omdat men door de wet verplicht is.³³⁸ Blindeman haalt dan weer aan dat dit enkel zou leiden tot een toename van de kostprijs van erfovereenkomsten, waardoor deze niet langer voor elke burger toegankelijk zijn.³³⁹ Daarnaast moet ervoor gezorgd worden dat iedereen begrijpt wat er wordt overeengekomen. Hier is er opnieuw een rol weggelegd voor de notaris. De notaris moet nagaan of iedereen begrijpt wat de gevolgen zijn en of ze begrijpen wat er in de overeenkomst staat. Dit kan door na te gaan of elk van de betrokken familieleden in staat is om te beschrijven waar de

³³⁴ F. TAINMONT, “Quel est l’impact successoral de la prestation gratuite de services au sein de la famille?” in C. DECLERCK en W. PINTENS (eds.), *Patrimonium 2017*, Brugge, die Keure, 2017, (369) 388; A.L. VERBEKE, “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, (1082) 1100.

³³⁵ Adv. RvS nr. 60.998/2 bij het Wetsvoorstel 22 mei 2017 tot wijziging van het burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *Parl. St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/002, 33.

³³⁶ Adv. RvS nr. 60.998/2 bij het Wetsvoorstel 22 mei 2017 tot wijziging van het burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *Parl. St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/002, 33; A.L. VERBEKE, Inleidende uiteenzetting tijdens hoorzitting van 23 mei 2017 in de Kamercommissie voor de Justitie, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/006, 86; R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfreacht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 278-279; I. DE WITTE, *Prof. A.L. Verbeke over de hervormingen Belgisch erfrecht*, <https://www.law.kuleuven.be/home/onderzoek/nieuws-onderzoek/prof-a-l-verbeke-over-de-hervormingen-belgisch-erfrecht> (consultatie 28 november 2017); I. DE WITTE, *Zo vermijdt u ruzies over erfenissen*, <https://www.koengeens.be/news/2017/01/12/zo-vermijdt-u-ruzie-over-erfenissen> (consultatie 28 november 2017); A.L. VERBEKE, “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, (1082) 1101.

³³⁷ *Hand.* Kamer (Commissie voor de Justitie) 2016-17, 23 juni 2017, nr. 54-2282/006, 8.

³³⁸ H. CASMAN, Inleidende uiteenzetting tijdens hoorzitting van 23 mei 2017 in de Kamercommissie voor de Justitie, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/006, 92.

³³⁹ C. BLINDEMAN, Inleidende uiteenzetting tijdens hoorzitting van 23 mei 2017 in de Kamercommissie voor de Justitie, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/006, 95.

overeenkomst over gaat en waartoe zij zich verbinden.³⁴⁰ Ten slotte moet elk van hen ook begrijpen dat de overeenkomst bindend is en ze er niet op kunnen terugkomen, zelfs niet als ze een goede reden hebben, bijvoorbeeld omdat de omstandigheden zijn gewijzigd.³⁴¹

§3. Erfovereenkomsten met een specifiek voorwerp

67. **UITZONDERING OP HET VERBOD: PUNCTUELE ERFOVEREENKOMST** – Zoals eerder aangehaald hanteren België en Nederland een verbod op erfovereenkomsten.³⁴² Dit verbod heeft echter geen betrekking op de zogenaamde punctuele erfovereenkomsten. Dit zijn overeenkomsten over de eigen nalatenschap met twee specifieke kenmerken, namelijk onder bezwarende titel enerzijds en onder bijzondere titel anderzijds. Een overeenkomst is onder bezwarende titel indien er een tegenprestatie voorzien is en onder bijzondere titel wanneer ze betrekking heeft op een bepaald goed of bepaalde goederen van de nalatenschap.³⁴³ In tegenstelling tot de globale erfovereenkomst moeten hier niet alle afstammelingen betrokken worden.³⁴⁴ In Engeland en Wales zijn deze erfovereenkomsten eveneens toegelaten (cf. supra). De ouder kan met andere woorden perfect rechtsgeldig een overeenkomst sluiten met zijn/haar kind om een welbepaald goed, bijvoorbeeld een appartement aan zee of de wagen, aan het kind te geven bij overlijden. In België heerst momenteel nog discussie of deze erfovereenkomst eveneens moet voldoen aan de formaliteiten van artikel 1100/5 BW (cf. supra). Enerzijds bestaat er een argument voor de toepassing van dit artikel aangezien hierin in algemene bewoordingen wordt gesproken over “elke erfovereenkomst”. Bovendien voorziet het artikel zelf in een uitzondering en zoals algemeen

³⁴⁰ A.L. VERBEKE, Inleidende uiteenzetting tijdens hoorzitting van 23 mei 2017 in de Kamercommissie voor de Justitie, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/006, 86; I. DE WITTE, *Prof. A.L. Verbeke over de hervormingen Belgisch erfrecht*, <https://www.law.kuleuven.be/home/onderzoek/nieuws-onderzoek/prof-a-l-verbeke-over-de-hervormingen-belgisch-erfrecht> (consultatie 28 november 2017); I. DE WITTE, *Zo vermijdt u ruzies over erfenissen*, <https://www.koengeens.be/news/2017/01/12/zo-vermijdt-u-ruzie-over-erfenissen> (consultatie 28 november 2017); A.L. VERBEKE, “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, (1082) 1101.

³⁴¹ R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 278; A.L. VERBEKE, “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, (1082) 1101.

³⁴² Art. 1100/1 BW; Art. 4:4, tweede lid NBW.

³⁴³ Art. 1100/1, §3 (“wanneer de overeenkomst of het beding niet de algemeenheid van de goederen betreft [...], en evenmin een evenredig deel van de goederen die de partij zal nalaten, noch al zijn onroerende goederen, al zijn roerende goederen, of een evenredig deel van al zijn onroerende goederen of van al zijn roerende goederen”); Art. 4:4, tweede lid NBW (enkel nietigheid indien het beschikkingen betreffen over het geheel of een evenredig deel van de nalatenschap); R. BARBAIX, “Erfrecht in een nieuw jasje – krachtlijnen van het hervormde erfrecht” in R. BARBAIX en J. DU MONGH (eds.), *Actualia vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2018, (25) 56; H. CASMAN, “De nieuwe erfwet. Een kennismaking”, *NJW* 2018, (134) 145; R. DEKKERS, H. CASMAN, A.L. VERBEKE en E. ALOFS, *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 92-94; C. DE WULF, *De Erfwet van 31 juli 2017 - een algemeen overzicht met modellen voor de praktijk*, Brugge, die Keure, 2018, 109 en 131; W.G. HUIJGEN, J.E. KASDORP, B.E. REINHART en, J.W. ZWEMMER, *Compendium erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2005, 10; M.J.A. VAN MOURIK, “Algemene bepalingen” in M.J.A. VAN MOURIK (ed.), *Handboek erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, (25) 32-33; A.L. VERBEKE, “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, (1082) 1097.

³⁴⁴ R. BARBAIX, “Erfrecht in een nieuw jasje – krachtlijnen van het hervormde erfrecht” in R. BARBAIX en J. DU MONGH (eds.), *Actualia vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2018, (25) 57-58.

gekend worden uitzonderingen restrictief geïnterpreteerd.³⁴⁵ Anderzijds kan uit artikel 1100/1, §3 BW een argument tegen de toepassing van de formaliteiten worden gehaald. Dit artikel stelt dat erfovereenkomsten onder bijzondere en onder bezwarende titel over de eigen nalatenschap geldig tot stand kunnen komen via een notariële akte, zonder verwijzing naar de andere formaliteiten van artikel 1100/5 BW.³⁴⁶ Zelf ben ik voorstander van de laatste opvatting, aangezien ik mij de vraag stel of de formaliteiten niet te verregaand zijn voor een punctuele erfovereenkomst. Bovendien spreekt het artikel zelf enkel en alleen over een notariële akte, terwijl andere artikels die een punctuele erfovereenkomst invoeren wel verwijzen naar alle formaliteiten.³⁴⁷

Een voorbeeld wordt gegeven in het arrest van het gerechtshof te Arnhem waarbij de dochter zich beriep op een zorgovereenkomst die zij gesloten had met haar ouders. In die overeenkomst, opgemaakt door een notaris, stond dat de dochter zorg zou dragen voor haar ouders alsook alle huishoudelijke taken op zich zou nemen. Hiervoor zou zij een vergoeding krijgen van 5200 gulden per jaar. De overeenkomst nam aanvang op 1 maart 1984, maar de vergoeding zou pas opeisbaar zijn na het overlijden van beide ouders. In eerste aanleg had de dochter zich enkel gesteund op artikel 4:36 NBW, maar deze vordering was reeds verjaard. In beroep roept de dochter daarom eveneens de zorgovereenkomst in. De dochter stelt dat uit die overeenkomst een schuld lastens de nalatenschap voortvloeit. Het hof bevestigt dat er op basis van de overeenkomst inderdaad een vergoeding verschuldigd is.³⁴⁸

³⁴⁵ Art. 1100/5, §3 (formaliteiten zijn niet van toepassing op de overeenkomsten opgelegd door artikel 1287, derde lid Ger.W. en op de schenkingen bedoeld in de artikelen 1081 tot 1090 BW); C. DE WULF, *De Erfwet van 31 juli 2017 - een algemeen overzicht met modellen voor de praktijk*, Brugge, die Keure, 2018, 132 en 148-149.

³⁴⁶ J. BAEL, "Het verbod van bedingen betreffende toekomstige nalatenschappen in het nieuwe erfrecht" in J. BAEL (ed.), *Rechtskroniek voor het Notariaat deel 31*, Brugge, die Keure, 2017, (143) 165-169 en 206; R. BARBAIX, *Het nieuwe erfrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 255-256; H. CASMAN, "De nieuwe erfwet. Een kennismaking", *NJW* 2018, (134) 145; H. CASMAN, "Inleiding tot de nieuwe Erfwet 2017. Een overzicht van de krachtlijnen van deze wet" in J. BAEL (ed.), *Rechtskroniek voor het Notariaat deel 31*, Brugge, die Keure, 2017, (1) 26; A.L. VERBEKE, "Nieuw Belgisch erfrecht", *RW* 2017-18, (1082) 1098.

³⁴⁷ Bijvoorbeeld: Art. 845, §2 BW; Art. 858, §5 BW; Art. 918, §1 BW ("De artikelen 1100/2 tot 1100/6 zijn op deze verbintenis van toepassing").

³⁴⁸ Arnhem (NL) 1 juli 2008, nr. 104002748, *RFR* 2008, 107.

§4. Erfovereenkomst en familiale zorgverhoudingen

68. **TOEPASSING GLOBALE ERFOVEREENKOMST BIJ FAMILIALE ZORGVERHOUDINGEN** – Indien alle kinderen akkoord zijn, kan de ouder opteren om een globale erfovereenkomst te sluiten. Vervolgens heeft de ouder twee mogelijkheden. Ten eerste kan hij/zij een nieuwe schenking opnemen in de overeenkomst ter compensatie van de zorg die het kind zal verschaffen in de toekomst. Door de ondertekening doen de andere kinderen afstand van hun vorderingen tot inbreng en inkorting waardoor het begunstigde kind effectief en zonder risico kan genieten van een vergoeding voor de zorg. Mijns inziens is dit een perfecte oplossing in gezinnen waar iedereen goed met elkaar overweg kan en zussen en broers er geen problemen mee hebben dat het zorgende kind mogelijks meer krijgt dan enkel een compensatie voor de zorg. Op het moment van de sluiting van de erfovereenkomst weet men immers nog niet hoe lang de zorg zal duren en of de intensiteit van de zorg hetzelfde blijft. Het is mogelijk dat de ouder vroeger overlijdt dan verwacht, dat de ouder toch beroep moet doen op externe hulp, bijvoorbeeld doordat het kind zelf niet meer in staat is om de zorg te dragen, enzovoort. Zelfs indien de andere kinderen hier geen enkel probleem mee hebben, moet er nog steeds in de toekomst gekeken worden en een bedrag worden geschat. Een tweede en betere oplossing is door een schuldvordering op te nemen in de erfovereenkomst. Het zorgende kind krijgt dan een vordering op de andere kinderen ter vergoeding van de verschaft zorg. Dit geeft de mogelijkheid om in de erfovereenkomst te bepalen hoe deze schuldvordering moet worden bepaald enerzijds en wanneer deze moet worden voldaan anderzijds. Onderling kunnen zij bepalen welke vergoeding staat tegenover welke zorg waarna berekend kan worden hoeveel vergoeding exact verschuldigd is. Bovendien kunnen ze voorzien dat de volledige schuldvordering pas na het overlijden van de ouder verschuldigd is dan wel dat er meerdere schuldvorderingen opgenomen worden die maandelijks of jaarlijks moeten worden voldaan. Toch blijf ik bij mijn standpunt dat globale erfovereenkomsten de beste uitwerking zullen vinden in gezinnen met weinig familiale strubbelingen. Zoals hoger vermeld zijn er ook enkele formaliteiten die vervuld moeten zijn om een geldige erfovereenkomst te sluiten. Deze formaliteiten kunnen voor sommigen een struikelblok vormen, daar zij mogelijks geen zin hebben om zo vaak langs de notaris te passeren.
69. **TOEPASSING PUNCTUELE ERFOVEREENKOMST BIJ FAMILIALE ZORGVERHOUDINGEN** – Een andere mogelijkheid is dat de ouder een overeenkomst opmaakt met betrekking tot een bepaald of bepaalbaar deel van de nalatenschap. In dit geval moeten de andere kinderen niet instemmen in de overeenkomst. De ouder kan bijgevolg met het kind dat de zorg verricht heeft overeenkomen dat het kind na overlijden van de ouder een bepaald goed uit de nalatenschap krijgt toegewezen.

Zulke zorgovereenkomsten zullen vooral soelaas bieden in gevallen waar verschillende goederen in de nalatenschap zitten. Er moet immers in België en Nederland rekening worden gehouden met het voorbehouden erfdeel. Indien het een kleine nalatenschap betreft, heeft het voorbehouden erfdeel voorrang op de erfovereenkomst. Ouders kunnen degene die recht hebben op een voorbehouden erfdeel immers niet volledig onterven, ook niet via een punctuele erfovereenkomst. Een ander probleem is dat de vergoeding op voorhand bepaald moet worden, waardoor deze noodgedwongen forfaitair is. Op het moment van het sluiten van de erfovereenkomst is er nog geen kennis over de duur en intensiteit van de verrichte zorgtaken. Ouder en kind zullen bijgevolg onderling een schatting moeten maken van de zorgtaken en hier een bedrag aan verbinden. Het toegewezen goed uit de nalatenschap is eveneens onderhavig aan waardeschommelingen. Een punctuele erfovereenkomst moet bovendien in een notariële akte worden gegoten. Via de gewone zorgovereenkomst kan deze weg naar de notaris vermeden worden.

BESLUIT

71. **LACUNES IN HET GEMENE RECHT** – Er zijn drie algemene wettelijke bepalingen waarop het kind beroep kan doen om vergoeding te bekommen, zijnde de natuurlijke verbintenis, de verrijking zonder oorzaak en de zaakwaarneming. Geen van die wetsbepalingen is echter gericht op familiale zorgverhoudingen. Er is geprobeerd om de situatie van zorg verleend door het kind in te passen in deze regelingen, doch men stoot steeds op struikelblokken. De algemene wetsbepalingen zijn zeer onzekere vergoedingsgrondslagen en de vraag rijst of veel burgers op de hoogte zijn van het bestaan hiervan. Een kind dat jarenlang gezorgd heeft voor zijn ouder zal na het overlijden van die ouder allicht niet stilstaan bij deze vergoedingsgrondslagen. Zelfs als het kind poogt om een vergoeding te bekommen via deze grondslagen, moet hij/zij een rechterlijke procedure doorlopen waarbij hij/zij de confrontatie moet aangaan met de andere erfgenamen. Er zijn talrijke discussies denkbaar omtrent de toepassingsvoorwaarden en het kind moet de nodige bewijzen verzamelen. Bovendien is het denkbaar dat kinderen geen ruzie en conflicten willen met de andere erfgenamen. Ik denk dat als gevolg hiervan veel kinderen afzien van het starten van zulke procedures. Naar mijn mening voldoen deze wetsbepalingen niet om een vergoeding voor familiale zorg te bekommen.

Naast de algemene bepalingen, heb ik twee specifieke wettelijke bepalingen besproken. Allereerst de vergoeding voor bijdrage in huishouding en/of beroep van de erflater. Zoals eerder vermeld, ben ik een grote voorstander van het uitgesteld loon in Nederland, daar zij specifiek is ingeschreven met het oog op onder andere familiale zorgverhoudingen. In Nederland kwam men al snel tot de conclusie dat het onbillijk is wanneer een kind lange tijd arbeid verricht in de huishouding en/of het beroep van de ouder zonder hier ooit voor vergoed te worden. Tijdens het leven van de ouder zijn kinderen mogelijks niet bezig met het bekomen van een vergoeding, waardoor er geen loon wordt bedongen. Na overlijden beseffen de kinderen hoeveel arbeid zij hebben verricht en hoeveel loon zij hierdoor zijn misgelopen. Als het kind bovendien financieel in een zwakke positie zit, zal de wens om alsnog een vergoeding te krijgen groot zijn. Het uitgesteld loon speelt hier perfect op in. De wet bevat zelf geen strikte vereisten, maar laat het aan de rechter om te oordelen of er (1) arbeid verricht is die in aanmerking komt en (2) wat een billijke vergoeding is voor deze arbeid. Het enige nadeel mijns inziens is dat er een rechterlijke tussenkomst vereist is om een vergoeding te bekommen. Men is bijgevolg ook niet 100 procent zeker dat men uiteindelijk een vergoeding krijgt. Toch ben ik van mening dat deze rechtsfiguur een goede vergoedingsgrondslag is voor familiale zorgverhoudingen.

Vervolgens heb ik de vergoeding op grond van een onderhoudsaanspraak besproken. Voor de familiale zorgverhouding is enkel de regeling van Engeland en Wales van belang dus ik ga hier niet meer in op de regelingen van België en Nederland. De *Inheritance Act* voert de mogelijkheid in om na het overlijden van de erflater een vordering in te stellen bij de rechter indien het kind van mening is dat de erflater geen redelijke voorziening heeft getroffen. Grote struikelblok is dat de redelijkheid gekoppeld wordt aan het onderhoud van het kind. Ondanks dat er enkele voorbeelden zijn waarin een kind een *family provision* ontving wegens de zorg die hij/zij gedragen heeft, voldoet deze grondslag in de meeste gevallen niet. Het kind maakt enkel kans op een vergoeding indien hij/zij, als gevolg van de verleende zorg, zelf hulp nodig heeft voor zijn/haar onderhoud. Het zou een stap voorwaarts zijn moest men een nieuwe categorie opnemen, met name de zorgverstrekkers. Vervolgens moet men definiëren wanneer zorgverstrekkers een vordering kunnen instellen. Ik zou hierbij stellen dat zorgverstrekkers aanspraak maken op een vergoeding in twee gevallen. Ten eerste wanneer er door hun zorg een vermindering van de nalatenschap is vermeden. Hiermee bedoel ik dat de erflater omwille van de gratis zorg geen beroep heeft moeten doen op een betaalde derde. Ten tweede wanneer er een morele verplichting tot vergoeding bestaat. Naar mijn mening is dit het geval wanneer iedere redelijke persoon, in dezelfde omstandigheden, wel een vergoeding zou geven voor de zorg.

72. **OPKOMST VAN DE ZORGOVEREENKOMST** – Ik kom tot de conclusie dat idealiter ouder en kind onderling een regeling hebben getroffen. De zorgovereenkomst biedt het meeste rechtszekerheid en zorgt ervoor dat de rechterlijke tussenkomst overbodig wordt. Het betreft een consensuele overeenkomst, dus in principe kan de totstandkoming ook voortvloeien uit een omstandig stilzwijgen. Een eerste mogelijkheid is dat ouder en kind ervoor opteren om, onderhands of notarieel, een overeenkomst onder bezwarende titel op te stellen. Zij kunnen hun contractuele vrijheid optimaal benutten bij het bepalen van de zorgtaken alsook de vergoeding die hiertegenover staat. Het risico bij de zorgovereenkomst is dat andere erfgenamen vaak trachten om de overeenkomst te betwisten. Zij kunnen aanvoeren dat er geen zorgen verleend zijn en het bijgevolg een vermomde schenking uitmaakt. Om zulke discussies te vermijden moet de zorgovereenkomst allesomvattend proberen te zijn en zoveel mogelijk overeenstemmen met de realiteit. De ouder en het kind moeten zich er ook van bewust zijn dat er discussies mogelijk zijn, dus in de mate van het mogelijke moeten zij bewijzen verzamelen en bijhouden, bijvoorbeeld facturen of betaalbewijzen. Om hen daarbij te helpen heb ik een model zorgovereenkomst opgemaakt. Het model is opgemaakt als een notariële akte, maar kan uiteraard ook onderhands gesloten worden. Ouder en kind kunnen vanuit het model vertrekken om zo een omvattende

zorgovereenkomst op te stellen die echter is aangepast aan hun specifieke situatie. Indien de andere kinderen hiertoe bereid zijn, kunnen zij tussenkomen in de overeenkomst en zich akkoord verklaren met de inhoud ervan. Hierdoor worden latere conflicten onmiddellijk voorkomen.

Een tweede mogelijkheid is dat de zorgovereenkomst de vorm aanneemt van een overeenkomst over een niet-opengevallen nalatenschap, zijnde een erfovereenkomst. Er zijn twee vormen van erfovereenkomsten die gesloten kunnen worden. Ten eerste kunnen ouder en kind een erfovereenkomst met een specifiek voorwerp (hierna: punctuele erfovereenkomst) sluiten. De ouder moet in België en Nederland bij de verdeling van zijn/haar nalatenschap echter opletten dat het beschikbaar deel niet wordt overschreden. Indien de ouder echter over een grote nalatenschap beschikt, is de punctuele erfovereenkomst een goede vergoedingsgrondslag. Het kind kan onderhandelen met de ouder welk deel van de nalatenschap hij/zij wil in ruil voor de geleverde zorgen. Op basis van deze erfovereenkomst krijgt het kind na overlijden het specifieke voorwerp toebedeeld als vergoeding. Ten tweede kan er een erfovereenkomst met algemene draagwijdte (hierna: globale erfovereenkomst) worden opgesteld, op voorwaarde dat alle andere kinderen betrokken worden. De globale erfovereenkomst is een goede vergoedingsgrondslag in families waar onderling een sterke solidariteit heerst. De andere kinderen moeten immers bereid zijn om een schuldvordering op te nemen jegens het zorgende kind, dan wel een schenking aan het zorgende kind te aanvaarden. Het nadeel van de globale erfovereenkomst is dat er een subjectief evenwicht moet zijn en indien de ouder enkel iets voorziet voor één kind zal er bezwaarlijk sprake zijn van een evenwicht. De ouder kan wel meer voorzien voor een kind omdat dit fungeert als vergoeding, maar de ouder wil allicht ook de andere kinderen iets geven. Bovendien zijn er strikte formaliteiten verbonden aan de globale erfovereenkomst, die mogelijk te verregaand zijn indien men enkel een zorgovereenkomst wil opstellen. In beide gevallen moet men steeds een notariële akte opstellen, terwijl de gewone zorgovereenkomst ook onderhands kan.

Ik besluit hierbij dat de zorgovereenkomst als overeenkomst onder bezwarende titel de beste vergoedingsgrondslag biedt. Het biedt de meeste vrijheid aan ouder en kind om een regeling te treffen en er is geen verplichte tussenkomen, noch van de rechter, noch van de notaris. Ter bevordering van zulke zorgovereenkomsten, heb ik een model (cf. bijlage 7) opgesteld.

TANTE KAAAT BESLUIT

73. Het bestaande recht in België, Engeland en Wales geeft enkele grondslagen waarop kinderen zich kunnen beroepen om een vergoeding te bekomen na het overlijden van hun ouder voor wie zij gezorgd hebben. Deze grondslagen zijn echter niet ideaal aangezien er heel wat nadelen aan verbonden zijn. Ten eerste bevat de wet een aantal algemene bepalingen die de weg naar vergoeding openen, zijnde de natuurlijke verbintenis (morele verplichting in hoofde van de ouder om te betalen voor ontvangen zorg), de verrijking zonder oorzaak (ouder die gratis zorg krijgt is verrijkt terwijl het kind verarmd is) en de zaakwaarneming (het kind zorgt voor de ouder, behartigt zo diens belangen en de tussenkomst van het kind was nuttig). Deze bepalingen zijn echter niet geschreven op maat van mantelzorgers. Bovendien moet het kind telkens naar de rechter waar hij/zij de moeilijke taak heeft om te bewijzen dat er aan de toepassingsvoorwaarden is voldaan om een vergoeding te bekomen. In de procedure voor de rechtbank komt het kind ook telkens oog in oog te staan met de andere erfgenamen. Veel kinderen willen allicht geen discussies en ruzies met hun naaste familieleden dus is het denkbaar dat zij afzien van een procedure voor de rechtbank. Ik besluit op dit vlak dat de algemene bepalingen niet volstaan om een vergoeding te bekomen.
74. Ik bespreek ook twee specifieke regelingen. Ten eerste het uitgesteld loon: een kind dat zorg draagt voor de ouder levert zo een bijdrage in de huishouding van die ouder. Wanneer het kind deze zorg heeft verleend, zonder hiervoor een vergoeding te krijgen, kan hij/zij een beroep doen op deze bepaling. Wanneer een kind voor de ouder zorgt, vindt het kind dit dikwijls vanzelfsprekend en staat hij/zij niet stil bij het krijgen van een vergoeding voor die zorg. Na het overlijden van de ouder, is het mogelijk dat het kind begint na te denken over alle zorgtaken die hij/zij heeft opgenomen, welke impact dit heeft gehad op het eigen leven, enzovoort. Als het kind daarnaast zelf in een financieel slechte positie zit, zal hij/zij misschien sneller geneigd zijn om alsnog een vergoeding te krijgen. Op basis van het uitgesteld loon, kan het kind naar de rechter stappen en een vergoeding vragen voor die zorgen. De rechter zal oordelen of de zorgen in aanmerking komen voor een uitgesteld loon. Hiervoor is vereist dat de zorg een economische waarde heeft. Dit zal dikwijls het geval zijn aangezien de ouder zonder de zorg vanwege het kind, beroep had moeten doen op een betaalde derde. Indien de zorg verleend wordt door externen, is hier een loon aan gekoppeld, wat wijst op een economische waarde. Vervolgens beslist de rechter welke vergoeding billijk is. Dit is een goede vergoedingsgrondslag is, maar er ook een nadeel, namelijk dat men deze vergoeding enkel kan bekomen via een procedure voor de rechtbank.

Ten tweede heb ik gesproken over de vergoeding op grond van een onderhoudsaanspraak: bepaalde categorieën van personen hebben recht op een vergoeding voor hun onderhoud. Ik bespreek hier enkel de *family provision* van Engeland en Wales aangezien de regelingen van België en Nederland geen vergoedingsgrondslagen bieden voor familiale zorg. De *family provision* houdt in dat de rechter onderzoekt of de ouder een redelijke voorziening heeft opgenomen voor het kind. Om te oordelen of dit het geval is, kijkt de rechter naar wat het kind nodig heeft voor zijn/haar onderhoud. Stel dat een kind zorg gedragen heeft voor de ouder, het kind ondertussen zelf vijftig jaar is en de ouder overlijdt. In die gevallen zal het kind wellicht geen nood meer hebben aan onderhoud, waardoor een beroep op de *family provision* zal falen. De enige manier waarop dit toch nog een goede vergoedingsgrondslag kan zijn is door een nieuwe categorie, zijnde zorgverstrekkers, op te nemen. Ik stel voor dat zorgverstrekkers in twee gevallen een vergoeding kunnen krijgen. Ten eerste wanneer er door hun zorg een grotere nalatenschap is. De ouder heeft geen derden moeten betalen voor de zorg, dus er zit nu meer in de nalatenschap. Ten tweede wanneer er een morele verplichting tot vergoeding bestaat. Veel mensen zullen het volgens mij normaal vinden dat er een vergoeding wordt gegeven aan een kind dat jarenlang zorg voor hen heeft gedragen.

75. Ten slotte is er de zorgovereenkomst als vergoedingsgrondslag. Mijn conclusie is dat ouder en kind best een regeling treffen, met name door een zorgovereenkomst te sluiten. Zij kunnen onderling of bij de notaris een gewone zorgovereenkomst sluiten. Het risico bij zorgovereenkomsten is immers dat andere erfgenamen proberen om de overeenkomst te betwisten. Zij kunnen aanvoeren dat er geen zorgen verleend zijn en het dus een vermomde schenking uitmaakt. Om zulke discussies te vermijden moet de zorgovereenkomst zo ruim mogelijk zijn en zoveel mogelijk overeenstemmen met de realiteit. De ouder en het kind moeten zich er ook van bewust zijn dat er discussies mogelijk zijn, dus in de mate van het mogelijke moeten zij bewijzen verzamelen en bijhouden, bijvoorbeeld facturen of betaalbewijzen. Om hen daarbij te helpen heb ik een model zorgovereenkomst opgemaakt. Het model is opgemaakt als een notariële akte, maar kan uiteraard ook zonder tussenkomst van een notaris gesloten worden. Ouder en kind kunnen vanuit het model vertrekken om zo een omvattende zorgovereenkomst op te stellen die echter is aangepast aan hun specifieke situatie. Indien de andere kinderen hiertoe bereid zijn, kunnen zij tussenkomen in de overeenkomst en zich akkoord verklaren met de inhoud ervan. Hierdoor worden latere conflicten onmiddellijk voorkomen.

Een tweede mogelijkheid is dat de zorgovereenkomst de vorm aanneemt van een overeenkomst over een niet-opengevallen nalatenschap, zijnde een erfovereenkomst. Ouder en kind kunnen een overeenkomst opstellen waarin zij bepalen dat het kind een specifiek voorwerp de nalatenschap krijgt. In België en Nederland wordt de ouder echter beperkt in zijn mogelijkheden aangezien hij/zij de nalatenschap niet volledig vrij is in het verdelen van de nalatenschap. Een bepaald deel is gereserveerd voor bepaalde personen. Men moet dus opletten dat men niet raakt aan dit gereserveerde deel. Daarnaast kunnen zij ook een erfovereenkomst met een algemene draagwijdte opstellen, doch dit is enkel mogelijk indien alle kinderen betrokken worden. Dit is een goede vergoedingsgrondslag in families waar onderling een sterke solidariteit heerst. De andere kinderen moeten immers bereid zijn om een schuldvordering op te nemen jegens het zorgende kind, dan wel een schenking aan het zorgende kind te aanvaarden. In beide gevallen moet men steeds een notariële akte opstellen, terwijl de gewone zorgovereenkomst ook onderhands kan.

Ik besluit hierbij dat de gewone zorgovereenkomst de beste vergoedingsgrondslag biedt. Het biedt de meeste vrijheid aan ouder en kind om een regeling te treffen en er is geen verplichte tussenkomst, noch van de rechter, noch van de notaris. Ter bevordering van zulke zorgovereenkomsten, heb ik een model (cf. bijlage 7) opgesteld.

BIBLIOGRAFIE

BELGIË

WETGEVING

Burgerlijk Wetboek.

Wet 28 december 1967 houdende een uitgesteld loon in land- en tuinbouw, *BS* 20 januari 1968, 579.

Wet 31 juli 2017 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *BS* 1 september 2017, 81578.

Wetsontwerp tot invoering van een Burgerlijk Wetboek en tot invoeging van Boek 5 « Verbintenissen » in dat Wetboek.

Decr.VI. 3 maart 2004 betreffende de eerstelijnsgezondheidszorg en de samenwerking tussen de zorgaanbieders, *BS* 20 april 2004, 23160.

MvT 25 januari 2017 bij het wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/001.

Hand. Kamer (Commissie voor de Justitie) 2016-17, 23 juni 2017, nr. 54-2282/006.

Adv. RvS nr. 60.998/2 bij het Wetsvoorstel 22 mei 2017 tot wijziging van het burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *Parl. St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/002.

BLINDEMAN, C., Inleidende uiteenzetting tijdens hoorzitting van 23 mei 2017 in de Kamercommissie voor de Justitie, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/006, 93-95.

CASMAN, H., Inleidende uiteenzetting tijdens hoorzitting van 23 mei 2017 in de Kamercommissie voor de Justitie, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/006, 89-92.

VERBEKE, A.L., Inleidende uiteenzetting tijdens hoorzitting van 23 mei 2017 in de Kamercommissie voor de Justitie, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/006, 84-86.

RECHTSPRAAK

Cass. 16 oktober 1959, *Arr.Cass.* 1960, 137.

Cass. 10 november 1960, *Pas.* 1961, 259.

Cass. 9 maart 1973, *Arr.Cass.* 1973, 671.

Cass. 22 november 1973, *Arr.Cass.* 1974, 327.

Cass. 11 april 1980, *Arr.Cass.* 1979-80, 996.

Cass. 17 november 1983, *Arr.Cass.* 1983-84, 315.

Cass. 9 maart 1989, *Arr.Cass.* 1988-89, 783.
Cass. 18 april 1991, *T.Not.* 1992, 427.
Cass. 25 februari 1997, *Arr.Cass.* 1997, 274.
Cass. 12 november 1998, *Dr.circ.* 1999, 152.
Cass. 21 september 2000, AR C.97.0045.N, *Arr.Cass.* 2000, 1415.
Cass. 7 september 2001, *Arr.Cass.* 2001, 1395.
Cass. 14 oktober 2002, *NJW* 2002, 462.
Cass. 6 januari 2005, *RCJB* 2007, 175.
Cass. 19 januari 2009, *Arr.Cass.* 2009, 176.
Cass. 10 mei 2012, *NJW* 2013, 29.
Cass. 18 september 2015, AR C.14.0488.F.
Cass. 21 januari 2016, AR C.14.0470.N.
Cass. 14 april 2016, *RW* 2017-18, 1136.
Cass. 21 oktober 2016, AR C.150457.N.
Cass. 19 mei 2017, AR C.120623.N.

Antwerpen 12 mei 1998, *AJT* 1998-99, 418.
Antwerpen 24 januari 2005, *NJW* 2006, 704.
Antwerpen 29 november 2005, *RW* 2007-08, 783.
Antwerpen 1 februari 2006, *RW* 2007-08, 1816, noot L. WERMOES.
Antwerpen 1 maart 2006, *T.Gez.* 2007-08, 55.
Antwerpen 3 juni 2009, *T.Not.* 2011, 517, noot M. PUELINCKX-COENE.
Antwerpen 6 mei 2015, *RW* 2016-17, 386.
Antwerpen 13 april 2016, *T.Not.* 2016, 545.
Antwerpen 23 maart 2017, *RW* 2017-18, 787.
Bergen 14 februari 2005, *TBBR* 2012, 56.
Bergen (2° k.) 13 september 2011, *T.Verz.* 2012, 377.
Brussel 3 juni 1996, *AJT* 1996-97, 328, noot B. WYLLEMAN.
Brussel 27 februari 2001, *RW* 2001-02, 844.
Brussel 12 maart 2003, nr. 2000/AR/2409.
Brussel 12 november 2013, *RW* 2013-14, 1383.
Gent 10 maart 1995, *T.Not.* 1997, 13.
Gent 23 maart 1999, *TBBR* 2000, 311.
Gent 12 januari 2005, *NJW* 2005, 1171.

Gent 28 januari 2016, *T.Not.* 2016, 268.
 Gent 21 april 2016, *T.Not.* 2016, 742 en *P&B* 2016, 159.
 Gent 19 januari 2017, *T.Not* 2017, 684 en *TEP* 2017, 82.
 Luik 11 december 1990, *JLMB* 1991, 515.
 Luik 1 december 2010, *T.Not.* 2012, 506.

Rb. Brussel 29 maart 2002, *T.Not.* 2003, 351.
 Rb. Brussel 7 juni 2002, *T.Not.* 2003, 35.
 Rb. Doornik 1 april 1999, *T.Verz.* 2004, 339.
 Rb. Doornik 30 mei 2001, *Rec.gén.enr.not.* 2003, 17.
 Rb. Hasselt 21 april 1993, *T.Not.* 1999, 87.
 Rb. Oost-Vlaanderen (afd. Dendermonde) 22 mei 2015, *TBO* 2017, 264.
 Kh. Bergen 28 februari 2008, *TBBR* 2008, 283.
 Kh. Kortrijk 11 juni 2007, AR 2413/06.
 Rb. Mechelen 11 december 2013, nr. 07/1286/A.
 Vred. Namen 20 januari 2017, *T.Agr.R.* 2017, 88.
 Vred. Oudenaarde-Kruishoutem 25 november 2004, *T.Vred.* 2009, 313.
 Vred. Oudenaarde-Kruishoutem 19 januari 2012, *T.Vred.* 2013, 581.
 Vred. Zelzate 9 december 2004, *TBBR* 2005, 529-534, noot C. CAUFFMAN en *RW* 2006-07, 73.

RECHTSLEER

§1. Boeken

BARBAIX, R., *Handboek familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 976p.
 BARBAIX, R., *Het nieuwe erfrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 373p.
 BARBAIX, R. en VERBEKE, A.L., *Kernbegrippen erfrecht en giften*, Brugge, die Keure, 2012, 215p.
 BARBAIX, R. en VERBEKE, A.L., *Beginselen erfrecht*, Brugge, die Keure, 2013, 329p.
 BEYSEN, E., *Zaakwaarneming*, Mechelen, Kluwer, 2006, 181p.
 COOLS, H., *Almanak – erven en schenken. De theorie en de praktijk*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2006, 249p.
 DAMBRE, M., *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 632p.
 DE CORTE, R., DE GROOTE, B. en BRULOOT, D., *Privaatrecht in hoofdlijnen, Deel 1*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 434p.

- DE CORTE, R., DE GROOTE, B. en BRULOOT, D., *Privaatrecht in hoofdlijnen, Deel 2*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 539p.
- DEKKERS, R., VERBEKE, A.L., CARETTE, N. en VANHOVE, K., *Handboek burgerlijk recht – Deel III*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 820p.
- DEKKERS, R., CASMAN, H., VERBEKE, A.L. en ALOFS, E., *Erfrecht & giften - inclusief de nieuwe Erfwet 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 339p.
- DE POTTER, V. en VAN DORSSELAER, I., *Perceptie en verwachtingen over erven en nalaten in België*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2016, 38p.
- DE VOGELAERE, T., *Het testament. Enkele basisbeginselen*, Gent, Larcier, 2015, 116p.
- DE WULF, C., *Notarieel familierecht en familiaal vermogensrecht: het opstellen van notariële akten*, Mechelen, Kluwer, 2011, 1341p.
- DE WULF, C., *De Erfwet van 31 juli 2017 - een algemeen overzicht met modellen voor de praktijk*, Brugge, die Keure, 2018, 263p.
- ENGELS, C. en DAMBRE, M., *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2010, 472p.
- GEENS, K., *De sprong naar het recht van morgen*, 2016, <https://www.koengeens.be/beleid/hercodificatie-basiswetgeving/hercodificatie>, 83p.
- MARTIN, G., DEVLOO, R. en JORENS, Y., *Kennismaking met recht en rechtspraak*, Brugge, die Keure, 2016, 550p.
- PINTENS, W., DECLERCK, C., DU MONGH, J. en VANWINCKELEN, K., *Familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 1345p.
- STIJNS, S., *Leerboek verbintenissenrecht – Boek 1*, Brugge, die Keure, 2005, 559p.
- STIJNS, S., *Leerboek verbintenissenrecht – Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 323p.
- STIJNS, S., *Leerboek verbintenissenrecht – Boek 2*, Brugge, die Keure, 2009, 186p.
- SWENNEN, F., *Het personen- en familierecht*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 602p.
- TASTENOYE, S., *Pacht, vragen uit de praktijk*, Kortrijk, INNI publishers, 2011, 127p.
- TILLEMANN, B., *Lastgeving*, Deurne, Kluwer, 1997, 396p.
- TILLEMANN, B., VERBEKE, A.L. en SAGAERT, V., *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 485p.
- VANDEURZEN, J., *Nabije zorg in een warm Vlaanderen. Vlaams Mantelzorgplan 2016-2020*, http://www.jvandeurzen.be/sites/jvandeurzen/files/Vlaams%20Mantelzorgplan_0.pdf, 95p.
- VAN GERVEN, W. en COVEMAEEKER, S., *Verbindenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 719p.
- VAN OEVELEN, A., *Overeenkomsten. Deel 2: bijzondere overeenkomsten. E. Aanneming van werklastgeving*, Mechelen, Kluwer, 2017, 691p.
- VAN OMMESLAGHE, P., *Droit des obligations II*, Brussel, Bruylant, 2010, 937-1710.

- VANWINCKELEN, K., DECLERCK, C. en PINTENS, W., *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 440p.
- VERBEKE, A.L., *De legitieme ontbloom of dood? Leve de echtgenoot!*, Deventer, Kluwer, 2002, 128p.
- VERBEKE, A.L. en BARBAIX, R., *Kernbegrippen familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 318p.
- VERBEKE, A.L., GLADINEZ, T., SWENNEN, J., TROCH, K. en VAN DAMME, N., *Bijzondere overeenkomsten in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 330p.
- VERSTRAETE, J., *Pactes sur succession future*, Gent, Larcier, 2005, 94p.
- VON BAR, C., *Benevolent Intervention in Another's Affairs*, München, Sellier, 2006, 417p.
- WILLEMS, K., *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 573p.

§2. Bijdragen in tijdschriften

- AYDOGAN, A., “De natuurlijke verbintenis: begrip zonder grenzen?” (noot onder Rb. Gent 28 mei 2009), *Not.Fisc.M.* 2010, 85-87.
- BOONE, K., “Burgerlijk recht – Huwelijksvermogensrecht. Vorderingen en vergoedingen tussen echtgenoten gehuwd onder een stelsel van scheiding van goederen – Eigen gelden van de ene echtgenoot aangewend voor de financiering en de verbetering van een eigen goed van de andere echtgenoot”, *Notamus* 2008, 17-19.
- CASMAN, H., “De nieuwe erfwet. Een kennismaking”, *NJW* 2018, 134-146.
- CASMAN, H. en VERBEKE, A.L., “Erfwet”, *TEP* 2017, 196-200.
- DEBLAUWE, R., “Voldoening van een natuurlijke verbintenis is geen schenking”, *Not.Fisc.M.* 2004, 18-25.
- DEGEEST, G., “Het dwingend recht- of openbare orde karakter van de erfrechtelijke reserve”, *Jura Falc.* 2013-14, 739-845.
- EVERAERT-DUMONT, D., “L’assistance aux parents âgés: quand le dévouement deviant source d’indemnisation ou de remuneration”, *LPA* 2003, 8-15.
- KRUIHOF, R., “Overzicht van rechtspraak (1974-1980). Verbintenissen”, *TPR* 1983, 495-717.
- KRUIHOF, R., BOCKEN, H., DE LY, F. en DE TEMMERMAN, B., “Overzicht van rechtspraak (1981-1992). Verbintenissen”, *TPR* 1994, 171-721.
- LABEEUW, N. en ELSERMANS, R., “De hervorming van het erfrecht”, *Nieuwsbrief Notariaat* 2017, 1-6.
- LOGGHE, F., “Salaire différé dans l’agriculture et l’horticulture”, *T.Agr.R.* 2001, 199-208.

- MAES, P., “Ongegronde vermogensverschuivingen en driepartijenverhoudingen”, *TPR* 2010, 187-281.
- SAGAERT, V., “Vriendschap in het recht”, *TPR* 2016, 1141-1152.
- SAMOY, I. en VANDENBUSSCHE, W., “Recente ontwikkelingen in het burgerlijk bewijsrecht”, *Recht in beweging* 2015, 53-75.
- SWENNEN, F. en VERHAERT, L., “De care shift: ouderenzorg en/in intergenerationele solidariteit”, *T.Fam.* 2015, 27-33.
- TORFS, N., “Hoe vergoed ik de persoon die mij verzorgt?”, *T.Not.* 1999, 80-88.
- VAN DEN BERGH, B., “Het *subsidaire* karakter van de verrijking zonder oorzaak bekeken vanuit procesrechtelijke bril: de contouren verfijnd?” (noot onder Cass. 5 september 2013), *RW* 2015-16, 940-946.
- VANDENBUSSCHE, W., “Bewijs van de verkoop van een onroerend goed: jurisprudentiële ontwikkelingen”, *TBO* 2017, 236-246.
- VAN DEN HOUTE, B., “Een flexibilisering van het erfrecht? Een toetsing van enkele figuren uit het wetsvoorstel erfrecht aan de Franse “donation-partage” en de anticipatieve afstand van de vordering tot inkorting”, *TEP* 2014, 353-381.
- VAN DER LINDEN, T., “Ongerechtvaardigde verrijking en het stelsel van de wet”, *TPR* 2013, 1448-1464.
- VANDEWIELE, A., “Het (notarieel) zorgcontract. Zal het u een zorg wezen? Bespreking en modellen”, *T.Not.* 2008, 364-375.
- VAN ISHOVEN, J., “Het wetsvoorstel tot hervorming van het erfrecht ligt opnieuw op tafel”, *VIP* 2017, 33-35.
- VAN MALLEGHEM, L., “Statut juridique des conjoints et de leurs enfants dans l'entreprise agricole”, *T.Agr.R.* 2013, 184-206.
- VAN MOLLE, M. en FONTEYN, J., “Les soins. À la croisée des chemins de la planification patrimoniale, de la philanthropie et de la protection des personnes vulnérables”, *RPP* 2017, 45-59.
- VASSEUR, R., “Hotel Mama: een nieuwe natuurlijke verbintenis in het familierecht” (noot onder Rb. West-Vlaanderen (afd. Kortrijk) 9 februari 2016), *T.Fam.* 2016, 174-177.
- VERBEKE, A.L., “Nieuw Belgisch erfrecht”, *RW* 2017-18, 1082-1103.
- VOGELAERE, I. en MATTHIJS, M., “Nieuw erfrecht moet Napoleon doen vergeten”, *Juristenkrant* 2017, 4-5.
- WERMOES, L., “De natuurlijke verbintenis: enkele (discussie)punten toegelicht” (noot onder Antwerpen 1 februari 2006), *RW* 2007-08, 1818-1822.

- WÉRY, P., “La condition d’utilité de la gestion d’affaires” (noot onder Vred. Fontaine-l’Évêque 4 september 2008), *JLMB* 2009, 613-616.
- WILLEMS, K., “Natuurlijke verbintenis. Betaling begrafeniskosten”, *NJW* 2008, 190-196.
- WILLEMS, K., “Waarom de uitvoering van een natuurlijke verbintenis toch een schenking kan zijn...”, *TEP* 2011, 281-302.
- WYLLEMAN, B., “Vergoeding van prestaties voor familie of vrienden op basis van zaakwaarneming of vermogensverschuiving zonder oorzaak” (noot onder Brussel 3 juni 1996), *AJT* 1996-97, 328-331.

§3. (Bijdragen in) verzamelwerken en reeksen

- ADRIAENS, M., “Vaders wil is wet, of toch niet helemaal? Over het de facto onterven van reservataire erfgenamen door middel van giften” in VERBEKE, A.L. en BARBAIX, R. (eds.), *Actuele knelpunten familiaal vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 177-208.
- BAECK, J., “Over het ongerechtvaardigd karakter van een ongerechtvaardigde verrijking” in CALLEBAUT, J., BAECK, J. en STORME, M.E. (eds.), *Algemeen verbintenissenrecht*, Gent, Larcier, 2016, 93-111.
- BAEL, J., “Het verbod van bedingen betreffende toekomstige nalatenschappen in het nieuwe erfrecht” in BAEEL, J. (ed.), *Rechtskroniek voor het Notariaat deel 31*, Brugge, die Keure, 2017, 143-299.
- BARBAIX, R., “Zorgovereenkomsten” in VERBEKE, A.L. en BUYSSSENS, F. (eds.), *Notariële actualiteit 2015-2016*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 19-40.
- BARBAIX, R., “Enkele aandachtspunten bij de behandeling van schenkingen bij de vereffening en verdeling” in BARBAIX, R. en DU MONGH, J. (eds.), *Actualia vereffening en verdeling*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 25-58.
- BARBAIX, R., “Erfrecht in een nieuw jasje – krachtlijnen van het hervormde erfrecht” in BARBAIX, R. en DU MONGH, J. (eds.), *Actualia vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 25-80.
- CASMAN, H., “Inleiding tot de nieuwe Erfwet 2017. Een overzicht van de krachtlijnen van deze wet” in BAEEL, J. (ed.), *Rechtskroniek voor het Notariaat deel 31*, Brugge, die Keure, 2017, 1-36.
- CASTELEIN, C., “Introduction and objectives” in CASTELEIN, C., FOUQUE, R. en VERBEKE, A. (eds.), *Imperative Inheritance Law in a Late-Modern Society. Five perspectives*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 1-38.

- CAUFFMAN, C., “De natuurlijke verbintenis” in DE KEYSER, L., DIRIX, E., SLUYTS, CH. en VAN GELDER, A. (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, 2005, 1-12.
- DE BOECK, A. en GEENS, H., “De bewijsmiddelen en hun hiërarchie, de bewijslastverdeling en de inpassing van e-commerce anno 2008: geruisloze overgang van oud naar nieuw?” in DE BOECK, A., STIJNS, S. en VAN RANSBEECK, R. (eds.), *Het vermogensrechtelijk bewijsrecht vandaag en morgen*, Brugge, die Keure, 2009, 41-96.
- DECLERCK, C., “Valorisatie van huishoudelijke arbeid in het relatievermogens- en erfrecht” in VERBEKE, A.L., DECLERCK, C., DU MONGH, J., ADRIAENS, E. en GOOSSENS, E. (eds.), *Familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2016, 55-69.
- DECLERCK, C. en ALLAERTS, V., “Grondslag en waardering van vergoedingsrechten en schuldvorderingen tussen partners. Ontwikkelingen 2011-2013” in SENA EVE, P., BOONE, I., DECLERCK, C. en DU MONGH, J. (eds.), *Personen-en familierecht*, Brugge, die Keure, 2014, 65-79.
- DE WULF, C., “Een synthese en enkele persoonlijke bedenkingen” in KFBN (ed.), *De erfrechtelijke reserve in vraag gesteld, III, Voorstellen*, Brussel, Bruylant, 2000, 113-131.
- ENGELS, C., “Lastgeving en dading” in DAMBRE, M. (ed.), *Rechtskroniek voor het notariaat deel 12*, Brugge, die Keure, 2008, 115-158.
- KORNET, N., “Contract Formation in England, the Netherlands and the Principles of European Contract law” in SMITS, J. en STIJNS, S. (eds.), *Totstandkoming van de overeenkomst naar Belgisch en Nederlands recht*, Groningen, Intersentia, 2002, 33-57.
- MARR, C., “L’enrichissement sans cause: un fondement d’équité sous une apparante rigueur...” in STIJNS, S. en WERY, P. (eds.), *De bronnen van niet-contractuele verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2007, 209-257.
- MATTHEWS, P., “Comparative Law – United Kingdom” in CASTELEIN, C., FOQUE, R. en VERBEKE, A. (eds.), *Imperative Inheritance Law in a Late-Modern Society. Five Perspectives*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 123-151.
- MONTERO, E., DELEU, A. en PUTZ, A., “Les quasi-contrats” in JADOUL, P. en NINANE, Y. (eds.), *Obligations. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2017, afl. 34, 72p.
- NUYTTEN, D., “Uitgesteld loon” in L. JOLY (ed.), *Wetgeving in land- en tuinbouw, Deel 5*, Leuven, Belgische Boerenbond, 2003, 6.3-6-12.
- PUELINCKX-COENE, M., “Erfrecht 1: Openvallen en toewijzing van de nalatenschap, erfovereenkomsten, reserve en inbreng” in *Beginselen van Belgisch privaatrecht*, VI, 2011, 926p.

- ROODHOOFT, J., “Afdeling 3. De natuurlijke verbintenis” in ROODHOOFT, J. (ed.), *Bestendig handboek verbintenissenrecht*, Antwerpen, Kluwer, 2015, afl. 24, I.1-6-I.1-10.
- ROODHOOFT, J., “Hoofdstuk 5. De quasi-contracten” in ROODHOOFT, J. (ed.), *Bestendig handboek verbintenissenrecht*, Antwerpen, Kluwer, 2016, afl. 26, II.5-1-II.5-31.
- SAGAERT, V., “Zaakwaarneming” in DIRIX, E. en VAN OEVELEN, A. (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, Mechelen, Kluwer, 2004, afl. 60, 1-48.
- SAGAERT, V., “Wat als het vermogen gaat schuiven? Casuïstiek rond zaakwaarneming, onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking” in STIJNS, S. (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, 71-93.
- SWENNEN, F. en VELGHE, G., “Zorgenkinderen” in VERBEKE, A.L. (ed.), *Handboek Estate Planning, bijzonder deel 9*, Gent, Larcier, 2013, 90p.
- TAINMONT, F., “Quel est l’impact successoral de la prestation gratuite de services au sein de la famille?” in DECLERCK, C. en PINTENS, W. (eds.), *Patrimonium 2017*, Brugge, die Keure, 2017, 369-388.
- TORFS, N., “Hoe wordt rekening gehouden met de meerwaarde van een bedrijf ten gevolge van persoonlijke arbeid van een erfgenaam” in PINTENS, W. en DECLERCK, C. (eds.), *Patrimonium 2014*, Brugge, die Keure, 2014, 235-246.
- VAN GYSEL A.C., “Quel avenir pour les pactes sur succession future? Quelques réflexions” in DECLERCK C. en PINTENS W. (eds.), *Patrimonium 2016*, Brugge, die Keure, 2016, 225-236.
- VERSTRAETE, J. en DEBLAUWE, R., “Wat als je je zorgbehoevende ouder bij jou in huis neemt en financiële steun vraagt aan je broers en zussen?” in STEVENS, I. (ed.), *In goede en kwade dagen. Financiële zorgvragen*, Antwerpen, KnopsPublishing, 2016, 182-192.
- VOET, L., “Artikel 7 W.Succ.: schenking of natuurlijke verbintenis? Een analyse van de rechtspraak en proeve van synthese” in VERBEKE, A.L. (ed.), *Handboek Estate Planning, bijzonder deel 5*, Gent, Larcier, 2010, 79p.
- WILLEMS, K., “Het familierecht als toepassingsgebied bij uitsteking van de natuurlijke verbintenis?” in DECLERCK, C. en PINTENS, W. (eds.), *Patrimonium 2012*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 231-250.
- X., “Book VII. Unjustified enrichment” in VON BAR, C. en CLIVE, E. (eds.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference, volume 4*, München, Sellier, 2009, 3843-4204.

§4. Online bronnen

- BONNY, N., *Het familiepact zal oplossingen bieden voor vele opvolgingen*, <http://www.familiebedrijf.be/blog/het-familiepact-zal-oplossing-bieden-voor-vele-opvolgingen> (consultatie 23 oktober 2017).
- KORBER, M., *Nieuw erfrecht – Globale erfovereenkomst tussen ouders en kinderen*, <https://pc-advocaten.be/2017/11/07/nieuw-erfrecht-globale-erfovereenkomst-tussen-ouders-en-kinderen/> (consultatie 29 november 2017).
- KUMPEN, R., *Het nieuwe erfrecht – topic 1 – het familiepact of de erfovereenkomst*, <http://www.argusadvocaten.be/news/99/25/HET-NIEUWE-ERFRECHT-TOPIC-1-HET-FAMILIEPACT-of-DE-ERFOVEREENKOMST> (consultatie 23 oktober 2017).
- LUST, S., *Wetsvoorstel inzake hervorming Belgisch erfrecht goedgekeurd*, <http://loyensloeffnews.be/nl/press-room-nl/bill-concerning-the-reform-of-the-belgian-inheritance-law-adopted-2/> (consultatie 23 oktober 2017).
- VOGELAERE, I., *Ouders en kinderen kunnen globale erfovereenkomst sluiten (art. 63 Wet nieuw erfrecht)*, <https://legalworld.wolterskluwer.be/nl/nieuws/in-het-staatsblad/ouders-en-kinderen-kunnen-globale-erfovereenkomst-sluiten-art-63-wet-nieuw-erfrecht/> (consultatie 14 november 2017).
- X., *Wetsontwerp hervorming erfrecht... in de laatste rechte lijn*, <http://be.vgd.eu/nieuws/wetsontwerp-hervorming-erfrecht-in-de-laatste-rechte-lijn> (consultatie 23 oktober 2017).
- X., *Erfenis plannen wordt minder frustrerend*, <https://www.koengeens.be/news/2016/12/24/erfenis-plannen-wordt-minder-frustrerend> (consultatie 23 oktober 2017).

NEDERLAND

WETGEVING

Burgerlijk Wetboek.

Wetboek van burgerlijke rechtsvordering (Rv).

Besluit van 9 december 2014, houdende regels inzake de langdurige zorg, *Stb.* 2014, 520.

Regeling van 5 december 2005, nr. Z/VU-2635240, houdende regels voor subsidies ten laste van de AWBZ en intrekking van de Regeling subsidies AWBZ en Ziekenfondswet, *Stcrt.* 2014, 34732.

Regeling van 11 december 2014, houdende regels inzake de Wet langdurige zorg, *Stcrt.* 2015, 46550.

RECHTSPRAAK

OGHACMB (Gemeenschappelijk Hof van Justitie van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustatius en Saba) (NL) 9 januari 2018, nr. 78031 – H 103/17 – CUR 2017 H 00075.

Hoge Raad (NL) 9 november 1990, *NJ* 1992, 212.

Hoge Raad (NL) 6 oktober 1995, *NJ* 1996, 105.

Hoge Raad (NL) 19 april 1996, *NJ* 1997, 24.

Hoge Raad (NL) 27 juni 1997, nr. 8873.

Hoge Raad (NL) 30 september 2005, nr. C04/060HR, *NJ* 2007, 154.

Hoge Raad (NL) 8 juni 2007, nr. R06/057HR, *NJ* 2008, 220.

Hoge Raad (NL) 5 september 2008, nr. C07/055HR, *RFR* 2008, 116.

Hoge Raad 2 februari 2018, nr. 17/00591.

Amsterdam (NL) 20 december 2011, nr. 200.078.634, *NJF* 2012, 79.

Amsterdam (NL) 4 februari 2014, nr. 200.124.808/01, ECLI:NL:RBALK:2012:5642.

Amsterdam (NL) 15 november 2016, *RFR* 2017, 42.

Arnhem (NL) 20 mei 2008, nr. 104.007.624, ECLI:NL:GHARN:2008:BE2748.

Arnhem (NL) 1 juli 2008, nr. 104002748, *RFR* 2008, 107.

Arnhem-Leeuwarden 20 augustus 2013, nr. 200.119.434-01 20-08-2013.

Den Haag (NL) 2 augustus 2017, nr. 200.202.665/01, *JIN* 2017, 190.

's-Gravenhage (NL) 1 augustus 2007, nr. 363-M-05, ECLI:NL:GHSGR:2007:BB0962.

's-Gravenhage (NL) 8 juni 2010, nr. 200.039.430-01, ECLI:NL:GHSGR:2010:BM8206.

's-Hertogenbosch (NL) 7 februari 2006, nr. R200500750, ECLI:NL:GHARN:2008:BE2748.

's-Hertogenbosch (NL) 22 juli 2008, nr. HV 103.009.263/01, ECLI:NL:GHSHE:2008:BD8647.

's-Hertogenbosch (NL) 27 januari 2015, nr. HD 200.140.629_01.

's-Hertogenbosch (NL) 9 juni 2015, *NJF* 2015, 338.

's-Hertogenbosch (NL) 6 oktober 2015, *Prg.* 2015, 298.

Rb. Amsterdam (NL) 5 juli 2016, nr. EA VERZ 16-506/EA VERZ 16-608, ECLI:NL:RBAMS:2016:4314.

Rb. Den Haag (NL) 20 november 2013, nr. C-09-403330, ECLI:NL:RBDHA:2013:15781.

Rb. 's-Gravenhage (NL) 21 november 2012, nr. 423507, *NJF* 2013, 26.

Rb. Gelderland (NL) 2 november 2016, nr. 4907616.

Rb. Middelburg (NL) 25 april 2012, nr. 73709 / HAZA10-265.

Rb. Midden-Nederland (NL) 21 februari 2018, nr. 6391334 UC EXPL 17-13269.

Rb. Midden-Nederland (NL) 21 februari 2018, nr. 6475658 UC EXPL 17-14665.

Rb. Zeeland-West-Brabant (NL) 9 februari 2016, *RSV* 2016, 70.

Ktr. Alkmaar (NL) 11 februari 2010, nr. 291965 *NJF* 2010, 250.

Ktr. Tilburg (NL) 14 juni 2007, nr. 438845-OV-07-1145, *NFJ* 2007, 397.

Ktr. Rotterdam (NL) 15 april 2008, *NJF* 2008, 276.

RECHTSLEER

§1. Boeken

ASSER, C., HARTKAMP, A.S. en SIEBURGH, C.H., *Verbintenissenrecht. Deel I: de verbintenis in het algemeen*, Deventer, Kluwer, 2004, 713p.

ASSER, C., HARTKAMP, A.S. en SIEBURGH, C.H., *Verbintenissenrecht. Deel III: algemeen overeenkomstenrecht*, Deventer, Kluwer, 2014, 715p.

ASSER, C., HARTKAMP, A.S. en SIEBURGH, C.H., *Verbintenissenrecht. Deel IV: de verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, 507p.

ASSER, C. en SIEBURGH, C.H., *Verbintenissenrecht. Deel I: de verbintenis in het algemeen*, Zwolle, Tjeenk Willink, 2016, 448p.

CAHEN, J.L.P., *Algemeen deel van het verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 2002, 384p.

DE JONG, G.T., KRANS, H.B. en WISSINK, M.H., *Verbintenissenrecht algemeen*, Deventer, Kluwer, 2014, 337p.

DE KLERCK, M., DE BOER, A., PLAISIER, I., SCHYNS, P. en KOOIKER, S., *Informele hulp: wie doet er wat? Omvang, aard en kenmerken van mantelzorg en vrijwilligerswerk in de zorg en ondersteuning in 2014*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2015, 251p.

DE VRIES, F.J., *De overeenkomst in het algemeen*, Deventer, Kluwer, 2016, 199p.

EBBEN, E.W.J. en SCHIPPER, M.J.P., *Erfrecht voor de praktijk*, Apeldoorn, Maklu, 2013, 254p.

HEUFF, W., *Legitieme portie*, Deventer, Kluwer, 2004, 65p.

HIJMA, J., VAN DAM, C.C., VAN SCHENDEL, W.A.M. en VALK, W.L., *Rechtshandeling en overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2013, 364p.

HUIJGEN, W.G., KASDORP, J.E., REINHARTZ, B.E. en ZWEMMER, J.W., *Compendium erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2005, 293p.

NIEUWENHUIS, J.H., *Hoofdstukken vermogensrecht*, Deventer, Kluwer, 2013, 205p.

- SCHRAGE, E.J.H., *Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2009, 121p.
- SMITS, J.M., *Bronnen van verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2003, 87p.
- SPIER, J., HARTLIEF, T., KEIRSE, A.L.M., LINDENBERGH, S.D. en VRIESENDORP, R.D., *Verbintenissen uit de wet en schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2015, 465p.
- VAN ES, P.C., *Erfrecht van de langstlevende echtgenoot in Monografieën BW*, Deventer, Kluwer, 2009, 95p.
- VAN ZEBEN, C.J., DU PON, J.W. en OLT Hof, M.M., *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe burgerlijk wetboek. Boek 6: algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 1981, 1106p.
- VAN DER GRINTEN, W.C.L., *Lastgeving*, Deventer, Kluwer, 1993, 83p.
- WESSELS, B., *Natuurlijke verbintenissen*, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1988, 493p.

§2. Bijdragen in tijdschriften

- BEENDERS, D.J., “Commentaar op art. 152 Rv”, *T&C Rv* 2018, <http://deeplinking.kluwer.nl/?param=009D0999&cpid=WKNL-LTR-Nav2>.
- BURGERHART, W., “Als de knecht niet krijgt wat hem toekomt, zorgt de wetgever daar wel voor! Het salaire différé”, *Agrarisch recht* 2005, 665-675.
- BURGERHART, W. en SCHOLS, B.M.E.M., “Andere agrarische testamenten, andere wettelijke rechten?”, *Nieuw Erfrecht* 2006, 2-8.
- BURGERHART, W., “Commentaar op art. 4:30 BW”, *T&C BW* 2017, <http://deeplinking.kluwer.nl/?param=009D086D&cpid=WKNL-LTR-Nav2>.
- HARTKAMP, A.S., “Ongerechtvaardigde verrijking naast overeenkomst en onrechtmatige daad”, *WPNR* 2001, (311) 313-318.
- HIJMA, J., “Commentaar op art. 3:33 BW”, *T&C BW* 2017, <http://deeplinking.kluwer.nl/?param=009CF1CF&cpid=WKNL-LTR-Nav2>.
- HIJMA, J., “Commentaar op art. 3:35 BW”, *T&C BW* 2017, <http://deeplinking.kluwer.nl/?param=009CF201&cpid=WKNL-LTR-Nav2>.
- JANSEN, C.J.H., “Het vereiste “op redelijke grond” bij zaakwaarneming”, *Groninger Opmerkingen en Mededelingen XXII* 2005, 21-32.
- JANSSEN, R.L.M.C., “Salaire différé”, *WPNR* 2007, 981-990.
- KOLKMAN, W.D., “De sommen ineens en de legitieme portie in het nieuwe erfrecht”, *WPNR* 2003, 833-840.
- KOLKMAN, W.D., “De grenzen van het verzorgingsvruchtgebruik”, *TE* 2006, 27-30.

- KOLKMAN, W.D., “De eerste stappen van de andere wettelijke rechten”, *FTV* 2007, 6-13.
- KOLKMAN, W.D., “Oude koeien en nieuwe sommen”, *TE* 2011, 50-54.
- KOLKMAN, W.D., “Kroniek Erfrecht”, *FJR* 2016, 124-128.
- KRANS, H.B., “De Principles of Transnational Civil Procedure en het Nederlandse bewijsrecht”, *TCR* 2009, 58-66.
- LASEUR, I., “Mantelzorg in het civiele aansprakelijkheidsrecht: wel of geen vergoeding?”, *L&S* 2008, 5-12.
- LINSEN, J.G.A., “Ongerechtvaardigde verrijking”, *WPNR* 2002, 64-70.
- MEIJER, J.W.M.K., “Ongerechtvaardigde verrijking en onverschuldigde betaling”, *MvV* 2016, 20-26.
- MELLEMA-KRANENBURG, T.J., “Twee buitenbeentjes binnen het vruchtgebruik”, *WPNR* 2006, 777-778.
- MELLEMA-KRANENBURG, T.J., “Hoe wenselijk is het salaire différé?”, *TE* 2007, 76-79.
- MELLEMA-KRANENBURG, T.J., “Is er plaats voor een vordering op grond van ongerechtvaardigde verrijking bij samenwoners?”, *WPNR* 2009, 111-113.
- PERRICK, S., “Testeervrijheid en de zorg voor de langstlevende in het nieuwe erfrecht”, *WPNR* 2001, 1030-1036.
- REINHARTZ, B.E., “Ondersteuning van ouders: schenking, voldoening aan een natuurlijke verbintenis, of iets anders?”, *TE* 2009, 31-35.
- SALOMONS A.F., “Verrijking, billijkheid en verdelende gerechtigheid”, *WPNR* 2001, 993-995.
- TER HAAR, J.H.M., “De som ineens als versterkte legitieme portie”, *WPNR* 2009, 180-187.
- TER HAAR, J.H.M., “De som ineens van art. 4:35 schiet te kort (I)”, *WPNR* 2010, 868-870.
- SCHRAGE E.J.H., “Ongerechtvaardigde verrijking en restitutie”, *WPNR* 1993, 982-988.
- VAN MAANEN, G.E., “‘De groene specht’: een standaardarrest over ongerechtvaardigde verrijking” (noot onder Hoge Raad (NL) 30 september 2005), *NTBR* 2006, 7-13.
- VAN MAANEN, G.E., “‘Verrijking’ en ‘verarming’ in art. 6:212 BW”, *WPNR* 2001, 490-491.
- VAN DEN BERG, B., BROUWER, W.B.F. en KOOPMANSCHAP, M.A., “Economic valuation of informal care. An overview of methods and applications”, *Eur. J. Health Econom* 2004, 36-45.
- VAN DER BURGHT, G. en EBBEN, E.W.J., “De Eerste Kamer en het wetsvoorstel erfrecht”, *WPNR* 1999, 197-200.
- VAN DER LINDEN, T., “De opgedrongen verrijking”, *Ars Aequi* 2013, 11-20.
- VAN MOURIK, M.J.A., “Versterkerfrecht en verzorging”, *WPNR* 1995, 146-147.
- VERBEKE, A.L., “Het nieuwe erfrecht internationaal gesitueerd”, *WPNR* 2003, 20-27.

WAAIJER, B.C.M., “De Belgische erfrechthervorming: ook van de legitieme portie!”, *WPNR* 2017, 479-483.

§3. (Bijdragen in) verzamelwerken en reeksen

BENEKEN, D., “Mantelzorg: smeerolie of gouden schroef?” in VAN VLIET, J. en JUKEMA, J. (eds.), *Perspectieven op ouder worden en de sociale professionals*, Amsterdam, Boom Lemma, 2014, 303-312.

BLEI WEISSMANN, Y.G., “art. 6:225 BW, aant. 1.8.1” *Groene Serie Verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 2018, https://www.navigator.nl/document/id1a6b3431ad7e4ffc8371fa6f02933396?ctx=WKNL_CSL_419.

BOLLEN, C., “Verbintenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst” in BOLLEN, C., KLOMP, R.J.Q. en SCHELHAAS, H.N. (eds.), *Verbintenissenrecht geschetst*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2006, 181-203.

DEBLAUWE, R., RUTS, K., STEVENS, I., STREMERSCHE, J., VERSTRAETE J. en VERSTRINGE, I., “Wat als...?” in STEVENS, I. (ed.), *In goede en kwade dagen. Financiële zorgvragen*, Antwerpen, KnopsPublishing, 2016, 21- 233.

HARTKAMP, A.S. en SIEBURGH, C.H., “Totstandkoming overeenkomst: hoe, wanneer, waar?” in *Asser-serie 6-III*, Deventer, Kluwer, 2014, 718p.

KOLKMAN, W.D., “Uw verdiende loon” in STOLLENWERCK, A.H.N., GROOTE WASSINK, F.A., EBBEN E.W.J. en SPEETJENS, W.J.J.G (eds.), *In dienst van het recht grenzen verleggen*, Deventer, Kluwer, 2009, 85-94.

KREMER, M.R., “art. 4:30 BW, aant. 1” in *Groene Serie Erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2017, https://www.navigator.nl/document/inod4650e4cdc71d368c95442d3a971811f5?ctx=WKNL_CSL_409.

VAN MOURIK, M.J.A., “Algemene bepalingen” in VAN MOURIK, M.J.A. (ed.), *Handboek erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, 25-45.

VAN MOURIK, M.J.A., “Andere wettelijke rechten” in VAN MOURIK, M.J.A. (ed.), *Handboek erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, 427-452.

WAAIJER, B.C.M., “De legitieme portie” in VAN MOURIK, M.J.A. (ed.), *Handboek erfrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, 327-425.

WESSELS, B., “Lastgeving” in WESSELS, B. en VERHEIJ, A.J. (eds.), *Bijzondere overeenkomsten*, Deventer, Kluwer, 2010, 191-211.

WISSINK, M.H., “De emancipatie van artikel 6:212 BW. Enige beschouwingen over plaats en taak van ongerechtvaardigde verrijking” in VAN BOOM, W.H. en WISSINK, M.H. (eds), *Aspecten van ongerechtvaardigde verrijking*, Deventer, Kluwer, 2002, 1-70.

§4. Online bronnen

GUBBELS, B.G.N., *Handleiding: bewijs in civiele zaken*, <http://www.wetrecht.nl/handleiding-bewijs-in-civiele-rechtszaken/> (consulatie 13 mei 2018).

ENGELAND EN WALES

WETGEVING

Wills Act 3 juli 1837, section 9.

Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act 19 oktober 1982.

Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act 12 november 1975.

THE LAW COMMISSION, *Intestacy and Family Provision. Claims on Death*, 17 november 2011, nr. 331, <https://www.lawcom.gov.uk/project/intestacy-and-family-provision-claims-on-death/#related>.

RECHTSPRAAK

Supreme Court 2 mei 2012, *ENE Kos 1 Ltd v Petroleo Brasileiro SA*, *AC* 2012, 164.

House of Lords 6 juni 1991, *Lipkin Gorman v Karpnale Ltd*, *AC* 1991, 548.

House of Lords 20 juli 1992, *Woolwich Equitable Building Society v IRC*, *AC* 1993, 70.

House of Lords 29 oktober 1998, *Kleinwort Benson Ltd v Lincoln City Council*, *AC* 1999, 349.

House of Lords 25 oktober 2006, *Deutsche Morgan Grenfell Group v Inland Revenue Commissioners*, *AC* 2006, 558.

High Court of Justice Queen’s Bench Division 7 maart 2003, *Rowe v Vale of White Horse DC*, *EWHC* 2003, 388.

Court of Appeal (Civil Division) 25 juni 1998, *Re Pearce*, *Fam. Law* 1998, 588.

Court of Appeal (Civil Division) 17 december 1998, *Espinosa v. Bourke* *FLR* 1999, 747.

RECHTSLEER

§1. Boeken

- ANDREWS, N., *Contract Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, 653p.
- ARVIND, T.T., *Contract Law*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 579p.
- BURROWS, A., *Understanding the law of obligations. Essays on contract, tort and restitution*, Oxford, Hart Publishing, 1998, 223p.
- CHEN-WISHART, M., *Contract Law*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 615p.
- COOKE, J. en OUGHTON, D., *The Common Law of Obligations*, Londen, Butterworths, 2000, 676p.
- COOTE, B., *Contract as Assumption II: Formation, Performance and Enforcement*, Oxford, Hart Publishing, 2016, 228p.
- DONNELLY, J.F., *Treatise on the Law of Public Contracts*, Boston, Little Brown and Co., 1922, 509p.
- FURMSTON, M. en TOLHURST, C.J., *Contract Formation: Law and Practice*, Oxford, Oxford University Press, 2010, 421p.
- GOFF, R. en JONES, G., *The Law of Restitution*, Londen, Sweet & Maxwell, 2002, 912p.
- HALSON, R., *Contract Law*, Harlow, Pearson Education Limited, 2001, 538p.
- KERRIDGE, R., *The Law of Succession*, Londen, Sweet & Maxwell, 2009, 668p.
- SAMUEL, G., *Law of obligations*, Cheltenham, Edward Elgar, 2010, 358p.
- SAWYER, C. en SPERO, M., *Succession, wills and probate*, Londen, Routledge, 2015, 392p.
- SLOAN, B., *Informal Carers and Private Law*, Londen, Hart Publishing, 2013, 260p.
- SLOAN, B., *Borkowski's Law of Succession*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 403p.
- VIRGO, G., *The Principles of the Law of Restitution*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 772p.
- WENDEL, P., *Wills, Trusts and Estates*, New York, Kluwer, 2014, 426p.

§2. Bijdragen in tijdschriften

- ABEL, E.K., "Family Care of the Frail Elderly: Framing an Agenda for Change", *Women's Studies Quarterly* 1989, 75-86.
- BALOCH, T.A., "The unjust enrichment pyramid", *Law Quarterly Review* 2007, 636-653.
- CROUCHER, R.F., "Law Reform as Personalities, Politics and Pragmatics – The Family Provision Act 1982 (NSW): A Case Study", *Legal History* 2007, 1-30.
- DOUGLAS, G., WOODWARD, H., HUMPHREY, A., MILLS, L. en MORRELL, G., "Enduring Love? Attitudes to Family and Inheritance Law in England and Wales", *Journal of Law and Society* 2011, 245-271.

- DOUGLAS, G., “Family Provision and Family Practices – The Discretionary Regime of the Inheritance Act of England and Wales” in D. MONK en D. HACKER (eds.), *Wealth, Families and Death: Socio-Legal Perspectives on Wills and Inheritance*, Spanje, Onate Socio-Legal Series, 2014, 222-242.
- EAST, P.L., “Children’s Provision of Family Caregiving: Benefit or Burden?”, *Child Development Perspective* 2010, 55-61.
- GLENDON, M.A., “Fixed Rules and Discretion in Contemporary Family Law and Succession Law”, *Tul.L.Rev.* 1986, 1165-1197.
- GRANTHAM, R. en RICKETT, C., “On the subsidiarity of unjust enrichment”, *Law Quarterly Review* 2001, 273-299.
- GRANTHAM, R.B. en RICKETT, C.E.F., “Disgorgement for unjust enrichment”, *Cambridge Law Review* 2003, 159-180.
- HABERKERN, K. en SZYDLIK, M., “State care provisions, societal opinion and children’s care of older parents in 11 European countries”, *Ageing & Society* 2010, 299-323.
- LODDER, A., “Case comment: Benedetti v Sawiris: unjust enrichment and the assessment of quantum meruit awards”, *Law Quarterly Review* 2010, 42-47.
- MILLER, J.G., “Family Provision on Death – The International Dimension”, *ICLQ* 1990, 261-287.
- NGA MING LIU, K., “Filial obligation: when Confucian meets the West”, *UCL Juris. Rev.* 2003, 43-67.
- NIELD, S., “‘If you look after me, I will leave you my estate’: The enforcement of testamentary promises in England and New Zealand”, *Legal Studies* 2000, 85-103.
- NOELKER, L.S. en WALLACE, R.W., “The Organization of Family Care for Impaired Elderly”, *Journal of Family Issues* 1985, 23-44.
- OLDHAM, M., “Financial obligations within the family – aspects of intergenerational maintenance and succession in England and France”, *Cambridge Law Journal* 2001, 128-177.
- ONG SIEW LING, D., “Family Provision after Death”, *S.Ac.L.J.* 1995, 379-395.
- OWSIA, P., “Silence: Efficacy in Contract Formation. A Comparative Review of French and English Law”, *International and Comparative Law Quarterly* 1991, 784-806.
- RENWICK, S., “‘Responsibility to Provide’: Family Provision Claims in Victoria”, *Deakin Law Review* 2013, 159-190.
- RUSSEL, D. en GRAHAM, T., “Back to basics with family provision: the Supreme Court’s decision in *Ilott v Mitson*”, *Trusts & Trustees* 2017, 715-717.
- SALMONS, D., “Case comment: Claims for non-monetary benefits: unjust enrichment or estoppel”, *Conveyancer and Property Lawyer* 2008, 173-180.

SAMUELS, A., “Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act 1975”, *The Modern Law Review* 1976, 183-186.

SLOAN, B., “Due Rewards or Undue Influence? – Property Transfers Benefitting Informal Carers”, *RLR* 2011, 37-48.

SLOAN, B., “The concept of coupledness in succession law”, *CLJ* 2011, 623-648.

STEIN, C.H., WEMMERUS, V.A., WARD, M., GAINES, M.E., FREEBERG, A.L. en JEWELL, T.C., ““Because They’re My Parents”: An Intergenerational Study of Felt Obligation and Parental Caregiving”, *Journal of Marriage and Family* 1998, 611-622.

UNGER, J., “The Inheritance Act and the Family”, *Modern Law Review* 1943, 215-228.

VOYCE, M., “Family Provision, the Family Farm and Rural Patriarchy: Three Actors in Search of a Play”, *Deakin L. Rev.* 2014, 347-372.

§3. (Bijdragen in) verzamelwerken en reeksen

SLOAN, B., “Testamentary Freedom and Caring Adult Offspring in England & Wales and Ireland” in BOELE-WOELKI, K., MILES, J. en SCHERPE, J.M., *The Future of Family Property in Europe*, Cambridge, Intersentia, 2011, 251-276.

SLOAN, B., “Reversing Testamentary Dispositions in Favour of Informal Carers” in HACKER, B. en MITCHELL, C. (eds.), *Current Issues in Succession Law*, Oxford, Hart Publishing, 2016, 189-208.

MITCHELL, C., “Unjust Enrichment” in BURROWS, A. (ed.), *Principles of the English law of obligations*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 239-321.

WOOD, J., “England and Wales” in GARB, L. en WOOD, J. (eds.), *International succession. Fourth edition*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 255-274.

BIJLAGE 1. VOORBEELD ZORGOVEREENKOMST MET UITGESTELDE BETALING – NOTARIËLE AKTE³⁴⁹

Op .././....

Voor mij, notaris ..., notaris met standplaats te ...

Zijn verschenen

A. De heer/mevrouw

Hierna verkort genoemd de ‘ouder’ of de ‘verzorgde’

B. De heer/mevrouw

Hierna verkort genoemd het ‘kind’ of de ‘zorgverstrekker’.

Ouder en kind worden hierna ook verkort genoemd de ‘partijen’.

Voorafgaande overwegingen

De ouder verkeert in een staat van zorgbehoevendheid, maar wenst zo lang mogelijk thuis en in de familiale kring te worden verzorgd. Het kind is bereid deze zorg te verstrekken.

Partijen wensen in onderhavige overeenkomst een regeling te treffen omtrent de te verlenen zorg en de vergoedingen die daar tegenover staan. Bedoeling is op deze wijze een duidelijke en rechtszekere regeling te treffen over de vereiste zorg en over de vergoeding die daar tegenover staat.

Artikel 1. Voorwerp van de overeenkomst

De partijen komen overeen dat de zorgverstrekker de volgende materiële zorgen zal verstrekken aan de verzorgde:

- huisvesting en dagelijks levensonderhoud, zijnde ...;
- verzorgende taken, zijnde ...;
- huishoudelijke taken, zijnde ...;
- sociale en familiale taken, zijnde ...

Behoudens de kosten die verbonden zijn aan de dagelijkse huisvesting en voeding, zal de verzorgde zelf blijven instaan voor alle kosten, zoals bijvoorbeeld en dus geenszins limitatief de kosten van kleding, medicatie en medisch verzorgingsmateriaal en ontspanning buitenshuis (met inbegrip van transportkosten die daaraan verbonden zijn).

Ook de kosten verbonden aan een opname in een rust- en verzorgingstehuis en/of in het ziekenhuis en de kosten ten gevolge van het overlijden rusten op de verzorgde.

Artikel 2. Kosten en vergoedingen

A. Kosten

De zorgverstrekker zal op ieder ogenblik op eerste verzoek terugbetaling kunnen krijgen van kosten die voor rekening van de verzorgde zijn gedaan en die overeenkomstig het hiervoor sub artikel 1 bepaalde op de verzorgde blijven rusten.

³⁴⁹ R. BARBAIX, “Zorgovereenkomsten” in A.L. VERBEKE en F. BUYSENS (eds.), *Notariële actualiteit 2015-2016*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (19) 34-36.

B. Vergoeding voor prestaties

De zorgverstrekker zal daarenboven aanspraak maken op een maandelijkse vergoeding ten belope van ... EUR, te indexeren volgens de index der consumptieprijzen. Deze vergoeding dekt alle kosten en inspanningen die begrepen zijn onder de in artikel 1 genoemde zorg.

Deze vergoeding kan op ieder ogenblik worden betaald, maar is slechts opeisbaar uiterlijk op het ogenblik dat de verzorgde overlijdt.

Op deze vordering is van rechtswege en dus zonder ingebrekestelling wettelijke interest verschuldigd.

Artikel 3. Duur van de overeenkomst

De overeenkomst wordt aangegaan voor onbepaalde duur.

Artikel 4. Imprevisie

Zodra een grondige wijziging van de omstandigheden hetzij in hoofde van de verzorgde, hetzij in hoofde van de zorgverstrekker, de verdere uitvoering van deze overeenkomst bemoeilijkt of onmogelijk maakt, verbinden partijen zich ertoe om te goeder trouw onderhavige overeenkomst te herzien.

De zorgverstrekker is zich hierbij bewust van het grote belang dat de verzorgde hecht aan de zorgverstrekking in de eigen familiale context. Enkel wanneer de zorgverstrekking in de familiale context niet langer mogelijk is, zal de verzorgde opgenomen worden in een rust- en verzorgingsinstelling.

Artikel 5. Staking van de zorgprestaties

Ingeval de zorgverstrekker de hierboven in artikel 1 vermelde prestaties niet langer kan of wil verrichten, zal dit leiden tot de ontbinding van de overeenkomst. In geen geval kan de zorgverplichting een andere vorm aannemen dan hierboven vermeld, behoudens met akkoord van beide partijen.

Ingeval van niet-uitvoering van de prestaties zal de verzorgde de zorgverstrekker in gebreke stellen. De zorgverstrekker is verplicht om de zorgprestaties opnieuw op te nemen binnen een termijn van drie dagen, te rekenen vanaf de ingebrekestelling (deze dag niet meegerekend). Bij gebrek hieraan kan de verzorgde de zorgovereenkomst ontbinden.

De ontbinding van de overeenkomst heet tot gevolg dat de verplichtingen van de partijen voor de toekomst ophouden te bestaan.

Ingeval de ontbinding van de overeenkomst toe te rekenen is aan een fout van de verzorgde, zal de vordering van de zorgverstrekker tot betaling van de reeds gepresteerde zorg onmiddellijk opeisbaar worden.

Ingeval de ontbinding van de overeenkomst toe te rekenen is aan een fout van de zorgverstrekker, verliest deze zijn vordering tot betaling van de reeds gepresteerde zorg.

Ingeval de ontbinding van de overeenkomst toe te rekenen is aan toeval of overmacht, behoudt de zorgverstrekker zijn vordering tot betaling van de reeds gepresteerde zorg.

Deze vordering blijft evenwel slechts opeisbaar op het ogenblik van het openvallen van de nalatenschap van de verzorgde.

Artikel 6. Beëindiging van de zorgovereenkomst

Elk van de partijen kan, behoudens in onderling overleg, op ieder ogenblik de overeenkomst eenzijdig opzeggen onder de hierna vermelde voorwaarden.

De zorgverstrekker kan slechts tot opzegging van de zorgovereenkomst overgaan wanneer hij voorziet in een alternatieve zorgverstrekking voor de verzorgde, hetzij opnieuw via thuiszorg, hetzij via een publieke of private rust- en verzorgingsinstelling.

De verzorgde kan op ieder ogenblik de overeenkomst opzeggen met naleving van een opzegtermijn van een (1) maand. Deze termijn gaat in de eerste van de maand volgend op deze waarin de opzegging is gedaan. Ingeval de verzorgde de zorgprestaties vroeger wenst te staken, zal de vergoeding verschuldigd gedurende de opzegtermijn definitief verworven blijven voor de zorgverstrekker.

Opzegging van de overeenkomst gebeurt bij aangetekend schrijven of bij gewone brief tegen ontvangstbewijs.

Er is geen opzegvergoeding verschuldigd.

De ondergetekende notaris heet de partijen uitgebreide toelichting verstrekt over de burgerrechtelijke en fiscale gevolgen van onderhavige akte.

De comparanten erkennen dat de ondergetekende notaris waar nodig hun aandacht heeft gevestigd op tegenstrijdige belangen en/of op de aanwezigheid van onevenwichtige bedingen en dat hij gewezen heet op ieders recht op eigen notariskeuze en op bijstand van een eigen raadsman.

De notaris bevestigt dat de identiteit van de comparanten hem werd aangetoond aan de hand van hun bovenvermelde bewijskrachtige identiteitsbewijzen.

Waarvan akte

Verleden te ...

Na voorlezing hebben verschijners getekend met mij, Notaris

BIJLAGE 2. VOORBEELD ZORGOVEREENKOMST – ONDERHANDSE AKTE³⁵⁰

Tussen de ondergetekenden:

1 – Mevrouw ..., wonende te ...

Hierna ook genoemd partij enerzijds.

2 – De heer ..., wonende te ...

Hierna ook genoemd partij anderzijds.

Is volgende overeenkomst gesloten van inwoning, bijstand en verzorging ten behoeve van de partij enerzijds te verstrekken door de partij anderzijds.

Artikel 1. Inwoning

De partij enerzijds zal haar intrek nemen in de woning van de partij anderzijds die gelegen is te ...

Zij zal er de exclusieve beschikking hebben over een kamer gelegen op de eerste verdieping die uitgaat op de tuin. Zij zal daarbij ook het gezamenlijk gebruik hebben, samen met de partij anderzijds en haar familie, van keuken, salon en living die zich bevinden op het gelijkvloers en van de hal, de trap en de badkamer.

Artikel 2. Bijstand en verzorging

Partij anderzijds verbindt zich de partij enerzijds bij te staan, behulpzaam te zijn en te verzorgen op de hierna bepaalde wijze:

a) Wanneer de partij enerzijds bij machte is zichzelf te behelpen, mag zij in de loop van de dag, indien zij dit wenst, verblijven in het salon en mag zij deel uitmaken van de huiskring van partij anderzijds. Na het avondmaal zal zij zich terugtrekken in haar kamer.

Partij anderzijds verbindt er zich toe de partij enerzijds samen met en aan zichzelf voedsel te verschaffen aan haar tafel, haar kleren, verwarming en licht te bezorgen en al wat zij moge nodig hebben in ziekte of gezondheid.

Partij anderzijds zal zorgen voor het goede onderhoud en het poetsen van de gehele woning en van de kamer betrokken door de partij enerzijds.

b) Wanneer de partij enerzijds niet meer bij machte is zichzelf volledig te behelpen of lijdt aan een verminderde mobiliteit, zal de partij anderzijds naar gelang de noden instaan voor de volgende bijkomende verzorgende, sociale en huishoudelijke taken:

- VERZORGENDE TAKEN

- Hygiënische zorgen: wassen, haarverzorging, mondverzorging, aan- en uitkleden, verschoneren;
- Mobilisatie: in en uit bed, wandelen;
- Andere taken: toedienen van medicijnen, voorkomen doorliggen, controle temperatuur.

- SOCIALE TAKEN

- Gezelschap: aanwezig zijn, waken;
- Bezoek ontvangen: tafeldekken, koffie, thee, opruimen, afwas, gastvrouw;
- Vervoer: dokter, elders;
- Sociale contacten: opnemen telefoon, brieven schrijven, contact dokter, contact mutualiteit, contact geestelijke, contact anderen;
- Financiële taken: aankopen voeding, aankopen kledij, bank, betalen rekeningen.

³⁵⁰ C. DE WULF, *Notarieel familierecht en familiaal vermogensrecht. Het opstellen van notariële akten*, Mechelen, Kluwer, 2011, 1149-1151.

- HUISHOUEDELIJKE TAKEN

- Onderhoud ziekenkamer: poetsen, inrichting, opruimen, reinigen, ontsmetten, planten en bloemen;
- Onderhoud woning: stof afnemen, dweilen, sanitair, keukenmateriaal, vaat, enz.;
- Onderhoud kledij;
- Maaltijden klaarmaken, opdienen, afruimen, helpen met eten.

Indien nodig kunnen deze zorgen aangepast of uitgebreid worden, naargelang de behoeften.

Artikel 3. Vergoedingen

a) Zolang de partij enerzijds zichzelf kan behelpen en de verplichtingen ten laste van de partij anderzijds zich hoofdzakelijk beperken tot de verrichtingen vermeld onder artikel 2, a), zal de partij enerzijds aan de partij anderzijds een maandelijks vergoeding betalen van ... EUR per maand. Deze vergoeding is samengesteld als volgt:

- vergoeding voor huisvesting en verwarming ... EUR
- vergoeding voor voeding en kledij ... EUR
- vergoeding voor dienstenverstrekking ... EUR

b) Wanneer de partij enerzijds zichzelf niet meer kan behelpen of lijdt aan een verminderde mobiliteit en de taken vermeld onder artikel 2, b), door de verzorgende partij dienen te worden uitgevoerd, zal de onder a) vermelde maandelijks vergoeding verhoogd worden met een forfaitair bedrag van ... EUR per maand.

c) Voormelde vergoeding zal door de partij enerzijds aan de partij anderzijds maandelijks bij het begin van iedere maand worden betaald bij middel van een overschrijving van de rekening van de partij enerzijds op de rekening met nummer ... van de partij anderzijds.

(ofwel:)

Voormelde vergoeding zal door de partij enerzijds aan de partij anderzijds maandelijks worden betaald tot beloop van drie vierde van het maandelijks pensioen en de andere sociale uitkeringen die de partij enerzijds zal ontvangen. Het saldo zal betaalbaar zijn na het overlijden van partij enerzijds en zal door partij anderzijds worden voorafgenomen uit de nalatenschap van partij enerzijds binnen de drie maanden na het opvallen van de nalatenschap.

Er zal jaarlijks op eenendertig december van ieder jaar een staat van de uitstaande schuld worden opgesteld die voor akkoord zal worden ondertekend door de beide partijen.

d) De hierboven besproken vergoedingen dekken alle kosten behalve medicijnen, bijzondere medische verzorging en kosten van hospitalisatie.

e) De hierboven overeengekomen vergoeding kan steeds worden aangepast in acht genomen de stijging van de levensduurte en buitengewone omstandigheden.

f) (eventueel:)

Zijn hier tussengekomen 1) ..., 2) ... zijnde de andere kinderen van de partij enerzijds die verklaren volledig in te stemmen met wat hierboven staat en de overeengekomen vergoeding voor billijk en juist te houden.

De tussenkomende partij zal door de partij enerzijds en door de partij anderzijds op de hoogte worden gebracht van eventuele wijzigingen die aan de overeenkomst zouden worden aangebracht.

Artikel 4. Duur

Onderhavige overeenkomst wordt afgesloten met ingang van ... en voor onbepaalde duur.

Iedere partij heeft het recht deze verzorgingsovereenkomst op te zeggen met een voorbericht van vier maanden te richten aan de wederpartij bij ter post aangetekend schrijven met ontvangstbewijs.

De opzeggingstermijn wordt, in geval van opzegging door de partij anderzijds, zo nodig verlengd tot op het ogenblik dat de partij enerzijds bij een andere geschikte persoon of instelling de huisvesting, hulp en verzorging kan genieten naar haar staat en conditie.

Artikel 5. Geschillen

Alle geschillen met betrekking tot de uitlegging en uitvoering van deze overeenkomst worden verplichtend en uitsluitend onderworpen aan arbitrage.

Het scheidsgerecht zal uit één arbiter bestaan, in onderlinge overeenstemming aangewezen door partijen. Bij gebreke van overeenstemming tussen partijen binnen een maand te rekenen van het arbitrageverzoek aan de wederpartij, wordt de arbiter benoemd door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg te...

Gedaan in twee exemplaren op .././....

Elke partij erkent een exemplaar te hebben ontvangen.

BIJLAGE 3. VOORBEELD ZORGOVEREENKOMST – NOTARIËLE AKTE (2)

Het jaar ...

De ...

Voor mij, notaris ..., notaris met standplaats te ...

Zijn verschenen

A. De heer/mevrouw

Hierna genoemd de “zorgbehoevende”.

B. De heer/mevrouw

Hierna genoemd de “verzorger”.

Welke comparanten, aanwezig of vertegenwoordigd als gezegd, verklaren volgende overeenkomst te hebben afgesloten:

Artikel 1 – Zorgen

De verzorger zal de zorgbehoevende alle hulp verstrekken om verzorgd te kunnen worden. Deze hulp kan omschreven worden als volgt:

I. VERZORGENDE TAKEN:

- onderhoud en verzorging;
- mobilisatie: in en uit bed helpen, wandelen;
- andere taken: toedienen van medicijnen.

II. SOCIALE TAKEN:

- gezelschap: dagelijks op weekdays en op feestdagen;
- vervoer: brengen naar en van dokter, revalidatie, elders;
- contacten: verpleegkundigen, (huis)dokter, kinesist, apotheker, mutualiteit en anderen;
- aankoop voeding; aankoop van verzorgings- en medisch materiaal; aankoop van medicatie, het doen van boodschappen, enzovoort.

III. HUISHOUDELIJKE TAKEN:

- onderhoud kledij;
- tafel dekken, helpen met (avond)eten, afruimen van eten, enzovoort;
- helpen met de administratie, brieven schrijven, enzovoort.

Indien nodig kunnen deze zorgen aangepast of uitgebreid worden, naargelang de behoeften.

Artikel 2 – Ingang / Opzeg

De zorgverstrekking heeft reeds een aanvang genomen op Sedert deze datum onderhouden comparanten een zorgrelatie en voeren een gemeenschappelijke huishouding.

Deze zorgovereenkomst kan door beide partijen worden beëindigd in onderling akkoord of éézijdig mits een vooropzeg van drie maanden bij aangetekend schrijven.

Artikel 3 – Vergoeding

De zorgovereenkomst wordt op vrijwillige basis aangegaan, zodat partijen verklaren geen financiële vergoeding te bedingen.

Artikel 4 – Kosten ten laste van de zorgbehoevende

De uitgaven voor verblijfs- en gezondheidskosten, voor professionele hulp- en dienstverlening en de persoonsgebonden kosten blijven ten laste van de zorgbehoevende.

Artikel 5 – Aanvaarding

Deze overeenkomst wordt door alle partijen, aanwezig of vertegenwoordigd als gezegd, uitdrukkelijk toegestaan en aangenomen.

Artikel 6 – Wijziging

Zodra een grondige wijziging in de toestand van de zorgbehoevende of zorgverstrekker een aanpassing van het zorgenplan vereist, kan deze overeenkomst in onderling overleg worden gewijzigd.

Bevestiging van identiteit

De heer bewaarder der hypotheek wordt ontslaan van het nemen van enige inschrijving bij de overschrijving van onderhavige akte.

De Ondergetekende Notaris verklaart de namen, voornamen, plaatsen en data van geboorte van de partijen vermeld te hebben op zicht van de officiële stukken vereist door de wet.

Slot

Partijen verklaren dat de werkende notaris hen gewezen heeft op de bijzondere verplichtingen aan de notaris opgelegd door artikel 9 § 1 alinea's 2 en 3 van de Organieke Wet Notariaat en heeft uitgelegd dat, wanneer een notaris tegenstrijdige belangen of de aanwezigheid van onevenwichtige bedingen vaststelt, hij hierop de aandacht moet vestigen van de partijen en hen moet mededelen dat elke partij de vrije keuze heeft om een andere notaris aan te wijzen of zich te laten bijstaan door een raadsman. Partijen hebben hierop verklaard dat zich hier volgens hen geen tegenstrijdigheid van belangen voordoet en dat zij alle bedingen opgenomen in onderhavige akte voor evenwichtig houden en deze aanvaarden.

Waarvan akte

Opgemaakt en verleden te ..., op datum .././....

Nadat de akte integraal werd voorgelezen en toegelicht, ondertekenden comparanten samen met Ons, notaris.

BIJLAGE 4. VOORBEELD ZORGOVEREENKOMST – NOTARIËLE AKTE (3)

Tussen:

Mevrouw/de Heer (naam-voornamen- geboorteplaats en –datum-woonplaats)

Hierna genoemd “de zorgbehoevende”,

en

Mevrouw/de Heer (naam-voornamen- geboorteplaats en –datum-woonplaats)

Hierna genoemd “de zorgenverstrekkers”.

Is overeengekomen wat volgt:

Artikel 1. – De zorgenverstrekkers hebben er zich toe verbonden sinds ... (*datum*) en zij verbinden er zich ook toe voor de toekomst, hulp en bijstand te verlenen aan de zorgbehoevende, en meer in het bijzonder de volgende zorgen te verstrekken en arbeid te leveren:

- wassen en strijken;
- onderhouden en wekelijks poetsen en schoonmaken van de woning van de zorgbehoevende, dit complementair aan de diensten die reeds verstrekt worden door het OCMW;
- onderhouden van de tuin;
- boodschappen doen;
- verstrekken van warme maaltijden, dit twee weken per maand;
- laten behandelen, op regelmatige basis, door artsen en indien nodig gespecialiseerde artsen;
- vervoer naar het ziekenhuis.

De aankoop van specifieke voeding, geneesmiddelen, medisch toebehoren en uitrusting, kleding en schoenen zijn extra te betalen door de zorgbehoevende.

Artikel 2. – De zorgbehoevende verbindt er zich toe tegemoet te komen in de kosten voor het in artikel 1 geleverde, mits een maandelijks bedrag van ... **euro** (€ ...).

Artikel 3. – Voormeld maandelijks forfaitair bedrag is onderworpen aan de volgende voorwaarden:

- betaling gebeurt hetzij in de hand, tegen geldige kwitantie van de zorgbehoevende, hetzij (bij voorkeur) door overschrijving op de rekening van de zorgenverstrekkers nummer \$;
- betaling gebeurt vóór de 1ste van elke maand;
- voormeld bedrag wordt jaarlijks aangepast per 1 januari aan de gezondheidsindex van de consumptieprijzen, met als basis de index van de maand \$, de eerste aanpassing zal plaatsvinden in

Artikel 4. – Zodra een grondige wijziging in de toestand van de zorgbehoevende en de zorgenverstrekkers een aanpassing van het zorgenplan vereist, kan deze overeenkomst in onderlinge overeenkomst worden gewijzigd.

Artikel 5. – Deze overeenkomst kan worden opgezegd:

- door de zorgbehoevende mits een voorbericht van 14 dagen, zelfs mondeling gegeven;
- door de zorgenverstrekkers mits een schriftelijk voorbericht van ten minste 2 maand.

Artikel 6. - Mevrouw/de Heer (naam-voornamen- geboorteplaats en –datum-woonplaats), tevens kinderen van de zorgbehoevende, verklaren kennis genomen te hebben van deze overeenkomst en verklaren bij deze akkoord te gaan met de volledige inhoud ervan.

Opgemaakt en ondertekend in dubbel te ... op/... , waarbij elke partij verklaart een exemplaar te hebben ontvangen.

BIJLAGE 5. VOORBEELD ZORGOVEREENKOMST – NOTARIËLE AKTE (4)

Akte:

Onderhoudsovereenkomst / zorgcontract
schulderkenten

Datum: ...

Rep. Nr.: ...

Op ..., te ...

Voor Ons, ... notaris met standplaats te ..., die zijn ambt uitoefent in de besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid “*Benijts & Colson, geassocieerde notarissen*” burgerlijke vennootschap met handelsvorm, met zetel te 2440 Geel, Antwerpseweg 8B.

ZIJN VERSCHENEN:

ENERZIJDS:

De heer/mevrouw ...

Hierna verder ook genoemd de zorgbehoevende.

ANDERZIJDS:

De heer/mevrouw ...

Hierna verder ook genoemd de zorgverstrekker.

VOORAFGAANDE VERKLARING:

De zorgbehoevende verklaart wegens haar leeftijd en slechte gezondheid niet meer in staat te zijn om volledig zelfstandig te wonen, zonder hulp van derden.

TUSSEN PARTIJEN WERD HET VOLGENDE OVEREENGEKOMEN:

ZORGOVEREENKOMST:

De zorgbehoevende en de zorgverstrekker verzoeken ons notaris, vooreerst te akteren wat volgt: Partijen verklaren zich er uitdrukkelijk toe te verbinden om binnen hun mogelijkheden de zorgbehoevende, verder hun leven lang bij te staan, op te vangen en de dagelijkse verzorging te geven, voedsel en drank te verschaffen, haar was en strijk te doen, kortom alles te doen wat nodig is om de zorgbehoevende een behoorlijke en zorgeloze “oude dag” te verschaffen.

Indien omwille van gezondheidsredenen van de zorgbehoevende het nodig mocht zijn om haar tijdelijk of definitief onder te brengen in een verzorgings- of verplegingstehuis, zal de zorgverstrekker alle maatregelen treffen om haar het leven zo aangenaam mogelijk te maken en alle zorgen, die niet door de instelling worden verstrekt, voor zijn rekening te nemen.

Partijen komen overeen dat met ingang vanaf heden (de datum waarop de zorgverstrekking begon) en tot het tijdstip van het overlijden van de zorgbehoevende een maandelijkse forfaitaire vergoeding zal worden toegekend als volgt: een bedrag van ... euro (€...,-) per maand zal telkens de eerste van de maand overgemaakt worden op rekeningnummer BE... van de zorgverstrekker; en dit voor de eerste maal op/.....

Bij gebreke aan correcte betaling, zal deze vergoeding door de partij anderzijds kunnen opgeëist worden bij het overlijden van de zorgbehoevende. Op dat ogenblik zal de zorgverstrekker de verschuldigde sommen vooraf kunnen nemen uit de nalatenschap van de zorgbehoevende, voor elke

verdeling en zonder verplichting tot inbreng of inkorting en waarbij de begrafenis-kosten ten exclusieve titel ten laste van alle erfgenamen, rechthebbenden of rechtverkrijgenden zullen blijven.

Deze vergoeding is een vergoeding voor ondermeer de hiernavolgende taken die de zorgverstrekker en zijn partner, wekelijks zullen uitvoeren:

- het verstrekken van voeding en drank; koken;
- zorgen voor was en strijk;
- kuisen van de woning;
- zorgen voor oppas;
- vervoer;
- verzorgen persoonlijke administratie;
- verzorging van de zorgbehoevende
- ...

Deze zaken zullen zij niet altijd alleen dienen uit te oefenen. Er zal ook bijstand zijn van buitenstaanders (verpleging, poetsvrouw,...).

Volgende kosten zijn niet begrepen in deze overeenkomst en blijven volledig ten laste van de zorgbehoevende, welke deze kosten persoonlijk zal dragen:

- kosten van kleding;
- tussenkomsten voor geneeskundige verzorging, onder meer honoraria van geneesheren en ander verpleegkundig personeel;
- kosten van geneesmiddelen;
- kosten van operatieve ingrepen en ziekenhuisverblijf;
- rusthuis.

Beide partijen kunnen opzegging geven van deze verbintenis met een aangetekend schrijven aan de andere partij met een vooropzegtermijn van drie maanden. Ingeval van opzeg wordt de opzeggende zorgverstrekker vergoed voor zijn prestaties uitgevoerd ofwel onmiddellijk ofwel bij de vereffening van de nalatenschap van de zorgbehoevende.

SLOTBEPALINGEN:

BEVESTIGING identiteit – Bekwaamheid

Comparanten bevestigen dat hun identiteitsgegevens volledig en correct zijn. Zij verklaren bevoegd en bekwaam te zijn en niet het voorwerp uit te maken van enige vorm van faillissement, collectieve schuldenregeling, (voorlopig) bewind of andere. De notaris bevestigt dat de identiteit en woonplaats van comparanten hem werden aangetoond aan de hand van voormelde bewijskrachtige identiteitsbewijzen.

SLOTBEPALINGEN – notariswet

Comparanten bevestigen en erkennen dat:

de notaris hen ingelicht heeft over de rechten, plichten en lasten die voortvloeien uit deze akte en hen op onpartijdige wijze raad verstrekt heeft;

zij alle bedingen opgenomen in deze akte voor evenwichtig houden en aanvaarden;

de notaris hen gewezen heeft op het recht dat elke partij vrije keuze heeft om een andere notaris aan te wijzen of zich te laten bijstaan door een raadsman, in het bijzonder wanneer tegenstrijdige belangen of onevenwichtige bedingen worden vastgesteld.

WAARVAN AKTE.

Opgemaakt en verleden te ..., op .././....

Na integrale voorlezing en toelichting van deze akte, wat comparanten erkennen, ondertekenen zij, met Ons, notaris.

BIJLAGE 6. VOORBEELD ZORGOVEREENKOMST – NOTARIËLE AKTE (5)

I. PARTIJEN BIJ DE OVEREENKOMST.

1. De heer/mevrouw ...

2. De heer/mevrouw ...

II. ZORGOVEREENKOMST.

De ondergetekenden komen overeen wat volgt:

1) VERZORGING.

De verzorging van de echtgenoten *, beiden voornoemd, door hun dochter *, voornoemd, houdt het volgende in :

- verstrekken van voldoende gezonde voeding (regelmatig verse voeding, minstens een ontbijt, een warme maaltijd, een vieruurtje en een broodmaaltijd)
- wassen, strijken en herstellen van de kleding van de verzorgde persoon
- boodschappen doen (hiermee wordt bedoeld : zowel winkelen en aankopen van voeding, kleding, cadeaus, ... als bvb. een brief posten, betalingsformulieren naar de bank brengen, bestellingen afhalen en doen, ...)
- vervoer van de verzorgde persoon
- klusjes verrichten voor de verzorgde persoon
- zorg doen dragen voor de medische, tandheelkundige en hygiënische verzorging van de verzorgde persoon, inclusief huur van het nodige materieel, dokters- en ziekenhuisbezoeken, geneesmiddelen, ...
- onderhoud van de door de verzorgde persoon bewoonde appartement (grondige poetsbeurt minstens één maal per week).

Deze opsomming is louter exemplatief en niet limitatief.

Alle wensen van de verzorgde persoon dienen in de mate van het redelijke gerespecteerd te worden.

2) VERGOEDING.

Voor de handelingen die mevrouw *, voornoemd, uitvoert ten behoeve van genoemde verzorgde personen zal haar een vergoeding worden toegekend.

Deze vergoeding is tussen ondergetekenden overeengekomen als volgt :

A) BASISVERGOEDING.

De basisvergoeding bedraagt:euro.

HERZIENING VAN DE BASISVERGOEDING:

Behoudens onderlinge overeenkomst, zal de basisvergoeding kunnen herzien worden wanneer nieuwe en onvoorziene omstandigheden de toestand van de verzorgde personen ingrijpend wijzigen. De wijziging zal gevraagd worden aan de bevoegde rechter op verzoek van de meest gerede partij.

INDEXAANPASSING VAN DE BASISVERGOEDING :

Deze basisvergoeding is gekoppeld aan de schommelingen van het gezondheidsindexcijfer.

Het basisindexcijfer is dat van de maand die de ondertekening van deze overeenkomst voorafgaat, dit is de maand.....

De verhoging of verlaging zal volgens een strikt evenredige regel worden toegepast jaarlijks in de maand volgens de schommelingen van het indexcijfer van de maand die daaraan voorafgaat, vergeleken met het basisindexcijfer.

Indien het gezondheidsindexcijfer van regeringszijde wordt opgeheven, zal de jaarlijkse indexering gebeuren op basis van het gewone indexcijfer der consumptieprijzen.

Het aangepast bedrag kan nooit lager zijn dan het in deze akte overeengekomen basisbedrag. Niet tijdig opeisen, respectievelijk toepassen van de aanpassing mag nooit als een verzaking worden uitgelegd.

B) VERGOEDING VAN BIJKOMENDE KOSTEN :

Mevrouw *, voornoemd, zal de **prijs van de aankoop van goederen op instructie van de verzorgde personen** (bvb. cadeaus, specifieke etenswaren, kleding, luxegoederen, ...) kunnen recupereren op basis van betalingsbewijzen en op voorwaarde dat het om redelijke aankopen gaat.

Zij zal **bovendien** kunnen recupereren op basis van de voorgelegde bewijsmiddelen : de kosten van medische en tandheelkundige verzorging, inclusief huur van materieel, geneesmiddelen, dokters- en ziekenhuisbezoeken, ...

C) BETALING VAN DE VERSCHULDIGDE BEDRAGEN :

Alle vergoedingen worden betaald door de verzorgde personen.

De basisvergoeding zal op maandelijkse basis betaald worden door storting op de rekening van Mevrouw * met nummer

Hiertoe is een domiciliëring in de rekening van de verzorgde personen toegestaan. De bedragen dienen aan de zorgverstrekker toe te komen vóór de vijfde dag van elke maand.

De overige vergoedingen worden betaald binnen vijf dagen nadat Mevrouw * hiertoe een schriftelijk verzoek onder vorm van een overzicht richtte aan de verzorgde personen, vergezeld van de nodige bewijsstukken. Indien de verzorgde personen dit overzicht voor akkoord ondertekent, zullen de totale aangeduide bedragen afgehouden mogen worden van de rekening van de verzorgde personen.

Bij laattijdige betaling van de bedragen, zal de wettelijke intrest verschuldigd zijn op de verschuldigde sommen, gerekend vanaf de dag dat de sommen verschuldigd waren tot de dag van de effectieve betaling.

D) PERIODIEK OVERZICHT:

Mevrouw * zal een periodiek overzicht opstellen van alle gedane uitgaven per maand en dit overzicht maandelijks ter controle voorleggen uiterlijk op de eerste dag van de daaropvolgende maand aan de verzorgde personen.

3) DUUR VAN DE OVEREENKOMST.

De overeenkomst is in principe van toepassing gedurende het leven van de verzorgde personen en zolang enigszins medisch en praktisch haalbaar.

De medische en praktische onmogelijkheid dient in elk geval te blijken uit een attest, afgeleverd door een geneesheer.

4) SANCTIES.

Indien Mevrouw * niet voldoet aan zijn verzorgingsplicht, vastgesteld in onderhavige overeenkomst, zal de bevoegde rechter zich uitspreken over de toe te passen sanctie op verzoek van de meest gerede partij.

Opgemaakt te op .././....

BIJLAGE 7. MODEL ZORGOVEREENKOMST

Op / / (dd/mm/jjjj)

Voor mij, notaris, notaris met standplaats te

.....
Zijn verschenen

A. De heer/mevrouw

Hierna verkort genoemd de ‘ouder’ of de ‘verzorgde’

B. De heer/mevrouw

Hierna verkort genoemd het ‘kind’ of de ‘zorgverstrekker’.

Ouder en kind worden hierna ook verkort genoemd de ‘partijen’.

De ondergetekenden komen overeen hetgeen wat volgt:

Voorafgaande overwegingen

Beschrijving van de situatie, bv. partijen wonen dicht bij elkaar en het kind gaat dagelijks/wekelijks langs, ouder woont in bij het kind en krijgt aparte leefruimte (slaapkamer en/of living en/of badkamer), enzovoort.

.....
.....
De ouder verklaart zorgbehoevend te zijn en is niet meer in staat om volledig zelfstandig te wonen, zonder hulp van derden. De ouder wenst echter zo lang mogelijk thuis en in de familiale kring te worden verzorgd. Het kind is bereid de nodige zorg te verstrekken. In onderhavige overeenkomst treffen partijen een regeling omtrent de zorgtaken enerzijds en de vergoeding anderzijds.

Artikel 1 – Voorwerp

A) Inwoning: De ouder zal haar intrek nemen in de woning van het kind die gelegen is te

.....
En/of

B) Zorgtaken: Het kind verbindt zich ertoe om vanaf de inwerkingtreding van onderhavige overeenkomst hulp en bijstand te verlenen aan de ouder, met name door volgende zorgtaken te verrichten:

- Verzorgende taken:

- Hygiënische zorgen: bv. wassen, haarverzorging, mondverzorging, aan- en uitkleden, verschonen;
- Mobilisatie: bv. in en uit bed, wandelen, bewegingsoefeningen;
- Overige: bv. toedienen van medicijnen, voorkomen doorliggen, controle temperatuur, controle bloeddruk;

- Huishoudelijke taken

- Onderhoud ziekenkamer: bv. poetsen, inrichting, opruimen, reinigen, ontsmetten, planten en bloemen;
- Onderhoud woning: bv. stof afnemen, dweilen, sanitair, keukenmateriaal, vaat;
- Onderhoud van de tuin: bv. snoeien, grasmaaien, planten verzorgen;
- Onderhoud kledij: bv. wassen, strijken, was opplooien;
- Overige: bv. maaltijden klaarmaken, opdienen, afruimen, helpen met eten.

- Sociale taken:

- Gezelschap: aanwezig zijn, waken;
- Bezoek ontvangen: tafeldekken, koffie, thee, opruimen, afwas, gastvrouw;
- Vervoer: dokter, ziekenhuis, kinesist, elders;
- Sociale contacten: opnemen telefoon, brieven schrijven, contact dokter, contact mutualiteit, contact geestelijke, contact anderen;

- Financiële taken: bv. aankopen voeding, aankopen kledij, bank, betalen rekeningen, aankoop van verzorgings- en medisch materiaal, aankoop van medicatie, doen van boodschappen.

- Overige:

Artikel 2 – Kosten en vergoeding

A) Kosten (bv. aankoop medicatie, aankoop kledij, transportkosten, cadeaus, ontspanning buitenshuis, (medisch) verzorgingsmateriaal): De volgende kosten zijn niet begrepen in de overeenkomst en blijven volledig ten laste van de ouder:

.....
.....
.....
.....

Indien het kind zulke kosten betaalt, dan moet hij/zij hiervan de facturen of andere betaalbewijzen bijhouden en laten aftekenen door de ouder. Het kind krijgt op eerste verzoek terugbetaling van de kosten die op de verzorgde blijven rusten.

B) Vergoeding: Het kind heeft recht op een maandelijkse vergoeding ten belope van EUR per maand. Deze vergoeding is samengesteld als volgt:

- Vergoeding voor verzorgende taken: EUR
- Vergoeding voor huishoudelijke taken: EUR
- Vergoeding voor sociale taken: EUR
- Vergoeding voor financiële taken: EUR
- Vergoeding voor overige taken: EUR

Partijen komen overeen dat deze forfaitaire vergoeding maandelijks wordt betaald met ingang vanaf heden (de datum waarop de zorgverstrekking begon) en tot het tijdstip van het overlijden van de ouder. De vergoeding wordt echter slechts opeisbaar uiterlijk op het ogenblik dat de ouder overlijdt.

De betaling gebeurt hetzij in de hand, tegen geldige kwitantie van de zorgbehoevende, hetzij (bij voorkeur) door overschrijving op de rekening van het kind, zijnde BE

.....

Voormeld bedrag wordt jaarlijks aangepast per 1 januari aan de gezondheidsindex, met als basis de index van de maand die de ondertekening van deze overeenkomst voorafgaat, dit is de maand Het aangepast bedrag kan nooit lager zijn dan het in deze akte overeengekomen basisbedrag. Niet tijdig opeisen, respectievelijk toepassen van de indexering mag nooit als een verzaking worden uitgelegd.

Indien de vergoeding niet of slechts gedeeltelijk werd betaald, kan deze vergoeding door het kind worden opgeëist bij het overlijden van de ouder. Het kind kan de verschuldigde sommen vooraf nemen uit de nalatenschap van de ouder en dit zonder verplichting tot inbreng of inkorting.

Artikel 3 – Herzieningsclausule

Indien er zich een grondige wijziging van de omstandigheden voordoet, hetzij in hoofde van de ouder, hetzij in hoofde van het kind, die de verdere uitvoering van deze overeenkomst bemoeilijkt of onmogelijk maakt, zijn partijen ertoe gehouden om in onderling overleg de onderhavige overeenkomst aan te passen. Indien partijen niet tot een akkoord komen, wordt de overeenkomst ontbonden en worden de reeds verschuldigde vergoedingen onmiddellijk betaald OF opeisbaar na het overlijden van de ouder.

Eventueel: De wens van de ouder om in de eigen woning of de woning van het kind te blijven is gekend bij het kind. Vandaar is een verblijf in een verzorgings- of verplegingsinstelling enkel toegestaan indien het onmogelijk is om de familiale zorg nog langer te verstrekken.

Eventueel: Indien een opname in een verzorgings- of verplegingsinstelling nodig is gelet op de gezondheid van de ouder, verbindt het kind zich ertoe om 1) alle maatregelen te treffen om het leven van de ouder zo aangenaam mogelijk te maken en 2) alle zorgen die niet door de verzorgings- of verplegingsinstelling worden verstrekt, voor eigen rekening te nemen.

In geval van opname in een verzorgings- of verplegingsinstelling neemt de zorgovereenkomst van rechtswege een einde. Indien toch nog zorgtaken worden verricht, verbinden de partijen zich ertoe om in onderling overleg een nieuwe zorgovereenkomst op te stellen.

Artikel 4 – Niet-nakoming van de zorgtaken

Wanneer het kind de in artikel 1 vermelde zorgtaken niet wil verstrekken, moet de ouder een ingebrekestelling naar het kind sturen. Het kind beschikt vervolgens een termijn van drie dagen om de zorgtaken verder te verrichten. Bij gebreke aan reactie, kan de ouder de zorgovereenkomst ontbinden. De reeds verschuldigde vergoedingen worden onmiddellijk betaald OF opeisbaar na het overlijden van de ouder.

Indien echter de ontbinding toe te rekenen is aan een fout van het kind, dan verliest deze zijn recht op vergoeding voor de reeds verrichte zorg.

Artikel 5 – Duur, ingang en beëindiging

Onderhavige overeenkomst wordt gesloten voor onbepaalde duur met ingang van .../.../..... (dd/mm/jjjj). Partijen kunnen in onderling akkoord of eenzijdig beslissen om de overeenkomst te beëindigen. In geval van eenzijdige opzegging:

- Door het kind, moet een opzegtermijn van 1 maand in acht worden genomen, ten einde de ouder in staat te stellen een alternatieve zorgverstrekking te vinden;
- Door de ouder, moet een opzegtermijn van 7 dagen in acht worden genomen.

De overeenkomst kan via gewone brief worden opgezegd.

Eventueel: Het kind kan de zorgovereenkomst enkel opzeggen nadat hij/zij voorzien heeft in een alternatieve zorgverstrekking voor de ouder.

Eventueel: De opzegtermijn die het kind moet respecteren wordt verlengd met 1 maand indien de ouder er niet in geslaagd is om binnen de oorspronkelijke termijn een nieuwe zorgverstrekker te vinden.

In geval van opzegging worden de reeds verschuldigde vergoedingen onmiddellijk betaald OF opeisbaar na het overlijden van de ouder.

De overeenkomst neemt van rechtswege een einde bij overlijden van de ouder alsook bij overlijden van het kind. Bij overlijden van de ouder worden de nog verschuldigde sommen opeisbaar.

(Artikel 6 – Tussenkomenst andere partijen)

In onderhavige overeenkomst zijn tussengekomen:

- 1)
- 2)
- 3)

Zijnde de andere kinderen van de zorgbehoevende. Zij verklaren dat zij kennis hebben genomen van onderhavige overeenkomst en verklaren zich akkoord met de inhoud ervan.

In geval van herziening van onderhavige overeenkomst, verbinden het kind en de ouder zich ertoe om de tussenkomenst partijen hiervan op de hoogte te brengen.

Artikel 7 – Behandeling van geschillen

Partijen komen overeen om geschillen met betrekking tot de uitlegging en uitvoering van deze overeenkomst OF onderling OF via arbitrage OF via rechterlijke tussenkomst op te lossen.

Partijen die ervoor kiezen om geschillen in onderling overleg op te lossen, komen overeen dat, bij gebrek aan akkoord, het geschil zal worden voorgelegd aan een arbiter OF een rechter.

Partijen die ervoor kiezen om geschillen voor te leggen aan een arbiter, wijzen in onderlinge overeenstemming de arbiter aan. Bij gebreke van overeenstemming tussen partijen binnen een maand te rekenen vanaf het arbitrageverzoek aan de wederpartij, wordt de arbiter benoemd door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg te

Partijen die ervoor kiezen om geschillen voor te leggen aan een rechter, komen overeen dat de meest gereede partij een verzoek indient bij de rechtbank van eerste aanleg te

Slotbepalingen – Notariswet

Partijen bevestigen en erkennen dat:

De notaris hen ingelicht heeft over de rechten, plichten en lasten die voortvloeien uit deze akte en hen op onpartijdige wijze raad verstrekt heeft;

Zij alle bedingen opgenomen in deze akte voor evenwichtig houden en aanvaarden;

De notaris hen gewezen heeft op het recht dat elke partij vrije keuze heeft om een andere notaris aan te wijzen of zich te laten bijstaan door een raadsman, in het bijzonder wanneer tegenstrijdige belangen of onevenwichtige bedingen worden vastgesteld.

WAARVAN AKTE.

Opgemaakt en verleden te op .../.../..... (dd/mm/jjjj)

Na integrale voorlezing en toelichting van deze akte, wat partijen erkennen, ondertekenen zij, met
Ons, notaris.